د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

یوولسم ټولګی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

تاریخ - یوولسم ټولګی

پلورل يې په
ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د روزنې او
د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف عمومي ریاست

تـــاریخ

یوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوالان:

دکتور فاروق انصاري

سرمؤلف عبدالغیاث غوري

مؤلف عبدالمالک عابد

علمي او مسلکي ایډیټ:

پوهنمل زلمی هوتک

د ژبې ایډیټ:

پوهنمل بریالی باجوړی

سر مؤلف امین الله نژند

دیني، سیاسي او فرهنګي کمیټه:

ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.

دکتور عبدالصبور فخري

حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمیټه:

دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین

دکتور شیر علي ظریفي د تعلیمي نصاب د پروژې مسوول

د سر مولف مرستیال عبدالظاهر ګلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رىس

طرح او ډیزان :

حمید کریمي سنجد دره یي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان

دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه اسمان

په سینه کې د اسیا به — لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام
ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کیږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تألیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو، او نورو ملګرو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
دافغانستان عمومي وضعه د اسلام د ظهور په درشل کې	٣-٤
افغانستان ته د اسلام راتګ او خپریدل	٥-٨
افغانستان د امویانو په دوره کې	٩-١٢
له امویانو څخه عباسیانو ته د واک انتقال	١٣-١٤
افغانستان د عباسیانو په دوره کې	١٥-١٨
د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغیزې	١٩-٢٠
طاهریان او صفاریان	٢٣-٢٨
سامانیان	٢٩-٣٤
غزنویان او سلجوقیان	٣٥-٤٢
غوریان او خوارزم شاهیان	٤٣-٤٨
مغول او ال کرت	٤٩-٥٢
تیمور گورکانی او د ده ځایناستي	٥٣-٥٦
د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٥٧-٦٠
د کندهار له پاخونه مخکې د افغانستان وضعه	٦٣-٦٤
بابریان او افغانستان	٦٥-٦٦
افغانستان او صفویان	٦٧-٦٨
د حاجي میرویس نیکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاخون	٦٩-٧٢
په ایران کې د هوتکي دولت را منځته کېدل	٧٣-٧٦
د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٧٧-٧٨
په هند کې افغاني پاچاهان	٨١-٨٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
لودیان او سوریان	۸۶-۸۵
ایران په منځنیو پېړیو کې	۹۰-۸۹
ایران په نویو پېړیو کې	۹٤-۹۱
هند په منځنیو پېړیو کې	۹٦-۹۵
هند په نویو پېړیو کې	۱۰۰-۹۷
دهند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر	۱۰٤-۱۰۱
چین په منځنیو پېړیو کې	۱۰۸-۱۰۵
چین په نویو پېړیو کې	۱۱۰-۱۰۹
د چین اقتصادي، فرهنګي او هنري وضع	۱۱۰-۱۰۹
اروپا په منځنیو پېړیو کې	۱۱۲-۱۱۱
صلیبي جګړې	۱۲٦-۱۲۱
د اروپا سیاسي اوضاع د رنسانس په عصر کې	۱۳۲-۱۲۷
په نویو پېړیو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه	۱۳٤-۱۳۳
په نویو پېړیو کې داروپا سیاسي بدلونونه	۱۳۸-۱۳۵
د انګلستان صنعتي انقلاب	۱٤۰-۱۳۹
د عثماني دولت را منځته کېدل	۱٤٤-۱٤۱
د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب	۱٤٦-۱٤۵
د امریکا د متحده ایالاتو د پر مختګ د لوړتیا لارې چارې	۱٤۸-۱٤۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

افغانستان او اسلام

تېر کال د اسلام له تاریخ سره آشنا شوئ. په دې څپرکي کې به په منځنیو او نویو پیړیو کې د افغانستان له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا ترلاسه کړئ.

د شاه دو شمشیره (علیه الرحمه) جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې څپرکي موخې

هیله کېږي چې زده کوونکي لاندې پوهنیزې، مهارتي او ذهنیتي موخو ته ورسیږي.

- د اسلام د ظهور په در شل کې د افغانستان له عمومي وضعې، افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین راتګ او خپریدل، افغانستان د امویانو په دوره کې، له امویانو څخه عباسیانو ته د واک انتقال، افغانستان د عباسیانو په دوره کې او د مسلمانانو او د افغانستان د خلکو په دوارخیزو اغیزو خبر شي.
- په افغانستان کې د مسلمانانو د بري لاملونه او همدارنګه د ځینو امیرانو پر وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅونونو د دلایل وپیژني.
- د اسلامي او تاریخي هویت او د پوهې د لاسته راوړلو سره مینه پیدا کړي.

افغانستان او اسلام
د افغانستان عمومي وضع د اسلام د ظهور په در شل کې

په دې لوست کې به د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان د وضعې او حالت له څرنګوالي او هغو لاملونو سره په لنډه توګه بلدتيا ومومئ چې اسلام ته زموږ د هېوادوالو د ليواتيا سبب ګرځېدلي وو.

د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان شرايط پايداره نه وو او سياسي، اقتصادي او ټولنيز تينګښت يې نه درلود چې په لنډه توګه به د ځينو برخو په تشريح پيل وکړو.

۱- سياسي وضعه

د شپږمې ميلادي پيړۍ په دويمه نيمايي کې څه وخت چې د يفتليانو دولت مخ په ځوړ روان شو د ايراني ساسانيانو او د ماوراءالنهر د ترکانو لاسوهنه په ترتيب سره د افغانستان شمال لوېديځ، شمال او شمال ختيځ ته وغځېدله او تسلط يې وموند. پاتې هېواد په ملوک الطوايفي حکومتونو ووېشل شو او ډېر سيمه ييز حکومتونه رامنځته شول. د بېلګې په توګه په غور کې د سوريانو کورنۍ، په باميانو کې د (شېران)، په کابل کې د (رتبيلان) او په غزني او ګرديز کې د (لاويکيانو) سيمه ييز حکومتونه په پښو ودرېدل.

۲- اقتصادي او ټولنيزه وضعه

د اسلام د ظهور څخه پخوا افغانستان د سوداګريزو مالونو د وړلو او راوړلو لاره وه. د وريښمو مشهوره لاره له دې سيمې څخه تېره شوې وه او سوداګريز کاروانونه به له چين او هند څخه ايران، عراق، ترکيې، لوېديځو هېوادونو او ختيځ روم ته رسيدل، همدارنګه د کرنيزو ځمکو، پريمانه اوبو، مساعدې هوا او انساني قوې شتوالي لا ځلولې و.

خو د اسلام د ظهور په وخت کې يې د يوه سياسي او اداري مرکزيت د نشتوالي له کبله شرايط د ويجاړۍ لوري ته مخه کړه، چې کله به يې يوه او کله به يې بله سيمه يرغل او چور کوله.

له بلې خوا، د ټولنې زياتره وګړي په کرنې، مالدارۍ او کسبګرۍ بوخت وو، د خپلو عايداتو يوه برخه به يې د عبادت ځايونو ساتونکو ته ورکوله او دغه کړنلاره د دوی د زياتې بېوزلۍ سبب کېدله.

همدارنګه د وخت په تېرېدو سره د ځينو بزګرو ځمکې د لويو ځمکوالو لاسته ورغلې، يوې ډلې ته د شتمنۍ لاسته ورتلل او د بلې ډلې بېوزلي د دې سبب شول چې سخته مالي او اقتصادي ناانډولي رامنځته شي.

۳- پوهنيزه، ادبي او ديني وضعه

دين چې د يوې ټولنې د يووالي پياوړی لامل شمېرل کېږي، په افغانستان کې يې د اسلام د پيداښت په درشل کې د ټولنې د خلکو په باور کې خپل حيثيت له لاسه ورکړ او په خپله د بې اتفاقۍ سبب وګرځېد. څرنګه چې د هېواد لوېديځه برخه چې د ساسانيانو تر سياسي، ادبي او ديني نفوذ لاندې وه، نو زردشتي دين ډېره وده کړې وه. خو په مرکزي سيمو، زابلستان، د کابل سيند وادي (ګندهارا)، د ارغنداب وادي د هندوکش د غرونو تر لړيو او د هېواد تر شماله پورې او همدارنګه د سند تر څنډو پورې بودايي او برهمني دينونه دود وو. لمر لمانځنې او بت لمانځنې هم د هېواد په شاو خوا کې پيروان درلودل.

د يادو شوو دينونو څخه هر يو د ځانګړو عبادت ځايونو او اړوندو ادارو لرونکي وو. چې په دې کې زياتره ساتونکو او رهبانانو کار کولو او مزدوري يې اخيستله.

د هېواد د جغرافيوي موقعيت له مخې چې د جګو غرونو د سلسلې پواسطه په ډېرو درو وېشل شوی و هره دره د ځانګړې ژبې او لهجې لرونکې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندونې

۱- یفتلي یا هېتالي په چیني ژبه کې (یي- تي- لي- دو)، په یوناني او رومي ژبو کې (افتهالیت)، په پهلوي، عربي اوفارسي کې (هیطل یا هیفتا ل یا هیاطله) او په هندي او سانسکریټ کې (شوته هونه) بلل شوې ده.

۲- ماوراءالنهر د آمو سند په شمال کې پراخه سیمه ده چې د نوموړی سند او سیر دریا تر مینځ واقع شوې وه. د بخارا، سمرقند، خوقند،خجند او نور ...... مهم ښارونه په دې سیمه کې موقعیت درلود او اوس د ازبکستان د هېواد په قلمرو کې شامل دی.

لکه څرنګه چې د اسلام د ظهور په وخت کې ډېرې ژبې لکه پښتو، دري، تخاري، سانسکریت د هېواد په بېلابېلو برخو کې دود وې.

د (۲۱- ٤۰ ق/ ٦٤٢- ٦٦١ ز) کلونو ترمنځ د افغانستان خلکو ریاضي، نجوم او طب ته لاس رسی درلود او د یوناني او ساماني دودیزو علومو او هندي فلسفې سره هم بلد وو.

له ټولنیز پلوه هم د مشرۍ او رعیت طبقو شتوالی او د وینې او نژاد په اصالت باندې باور خلک له ستونزو سره مخ کړي وو. د کورنۍ جوړښت او بنسټ پیاوړي پایه نه درلوده او ښځې له خپلو انساني حقوقو څخه محرومې وې. شرایط همداسې وو چې د اسلام دین غږ زموږ هېواد ته راورسېد. هغه دین چې ټول یې د یوه خدای (ج) لوری، یووالي، خپلواکۍ، عدالت، ورورولۍ او برابرۍ ته بلل.

د اسلام دین د مجاهدینو او دعوتګرو لومړنۍ ډله د دویم خلیفه په زمانه (۲۲ ق/ ٦٤٣ز) کې زموږ د هېواد پولو ته ورسېده او د اسلام د سپیڅلي دین د خپراوي لامل شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندینیو څلورو موضوعاتو په هکله له خبرو اترو وروسته، د موضوعاتو پایلې دې د ډلې یو غړی له نورو سره شریکې کړي.

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان سیاسي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان ټولنیزه وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان اقتصادي وضع،

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان پوهنیزه وضع.

پوښتنې

۱. د دینونو زیاتوالي د ټولنې په یوالي کې څه اغېزه کوله؟ څرګندونې پرې وکړئ.

۲. د اسلام د پیداښت په وخت کې زموږ د هېواد خلکو په کومو ژبو خبرې کولې، أیا تر اوسه هم په هماغو ژبو خبرې کېږي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په نظر هغه دلایل کوم وو چې زموږ خلکو د اسلام دین سره نږدېوالی وښود؟ یو مطلب برابر کړئ او مخکې له راتلونکي لوست څخه یې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته د اسلام راتگ او خپرېدل

په دې لوست کې به افغانستان ته د اسلام له راتګ او خپرېدو سره بلد شئ. او همدارنګه هغه لاملونه به هم وپيژنئ چې د هېواد په بېلابېلو برخو کې د دې اسماني دين د نفوذ لامل وګرځېدل.

(۱۵۰۰) کاله مخکې افغانستان ته د اسلام راتګ د پام وړ او د تاريخ مهمه پېښه بلل کېږي. افغانستان ته د اسلام راتګ او پاتې کېدو، دغه هېواد له يوې دورې څخه يوې بلې تاريخي دورې ته بوتلو او پرته له ځينو لرغونو عناصرو لکه ژبه او ځينې دودونه چې په هر وخت کې وو په خپل حالت پاتې شول، نور د هېواد ټول کلتوري، اقتصادي او ټولنيز جوړښتونه له بنسټيزو بدلونونو سره مخ شول او يا په بله وينا، اسلام زموږ هېواد ته نوی روح او هويت وباښه نو څرنګه اسلام په افغانستان کې خپور شو؟

د اسلام خپرېدل

هغه ګرنديتوب او ثبات چې د مسلمانانو له فتوحاتو سره همغاړې و، د نړۍ په تاريخ کې سارى نه لري، نو له دې کبله په ځای ده چې الهي معجزه يې وبولو ځکه د دې بريدونو او فتوحاتو رښتينی لامل او اصلي محرک هغه اسماني پيغامونه او لارښوونې وې چې د نوي دين په قالب کې د حضرت محمد (صل الله عليه وسلم) له خوا مسلمانانو ته ورسول شول.

په (۱۲ ق) کال کې د مثنى تر قوماندې لاندې چې د حارث زوی و د لومړي ځل لپاره د جزيره العرب په ختيځو سيمو باندې يرغل وکړ چې په پايله کې مسلمانانو د فرات سيند په لوېديځه څنډه کې د حيره ښار لاندې کړ. له دې فتحې سره مسلمانانو ته د بين النهرين د فتحې کلی لاسته ورغله.

وروسته له دې مسلمانانو د يوې لسيزې په درشل کې د ساساني ايران د نيولو کار بشپړ کړ او په ځانګړې توګه د نهاوند جګړه (نهاوند د همدان په سويل او د اوسني ايران مرکز ته نژدې يو ښار دی). په (۲۱ ق) کال کې مسلمانانو د ساساني ايران لښکرې او دولت په بشپړه توګه له منځه يوړل چې مسلمانانو د فتح الفتوح په نامه ونوموله.

نو په دې توګه هغه حايل چې د خراسان او اعرابو ترمنځ و، له منځه لاړ او اسلامي مجاهدينو خپل ځانونه د دې سيمې پولو ته ورسول او د خليفه فرمان ته سترګې په لار پاتې شول.

دغه فرمان په(۲۱ ق) کال کې د حضرت عمر (رض) له لوري صادر شو، مسلمانانو د احنف بن قيس تر مشرۍ

لاندې حرکت وکړ او د اوسني ايران په سويل ختيځ کې د طبس د نيولو وروسته د هرات لور ته يې مخه کړه او دغه ښار يې په زور ونيوه. هغه بدلونونه چې د خلافت په مرکز کې د حضرت عثمان (رض) د ځايناستۍ په سر رامنځته شول، زموږ په هېواد کې يې د مسلمانانو پرمختګ لږ څه وځنډاوه خو دا ځل د مسلمانانو خليفه، (عبدالله بن عامر بن کريز) د ختيځو سيمو د فتحې مشر وټاکه او نوموړي په دې برخه کې ډېرې هڅې وکړې.

يوه څرګندونه

وايي کله چې د لومړي ځل لپاره د عربو او ايرانيانو لښکرې سره مخ شوې دواړو لوريو د جګړو له پيل څخه مخ ګرزاوه. په دې موده کې د دواړو لوريو استازي په تګ او راتګ کې وو. د دې مذاکراتو له ډلې څخه، په يوه غونډه کې رستم د مسلمانانو له استازي څخه د دوی د موخې په هکله پوښتنه وکړه.

ځواب يې ورکړ:

زموږ موخه، د اسلام خپرېدل دي، چې تر ټولو مهم ارکان يې د خدای (ج) په يووالي او د اسلام د پيغمبر په نبوت شهادت او همدارنګه د قرآن کريم قبلول دي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

هغه سړي وويل: د خدای (ج) د بندګانو دعوت د مسلمانانو له عبادته څخه د خدای (ج) د عبادت په لور.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

د مسلمانانو استازي وويل:

او دا چې ټول خلک د آدم او حوا اولاده او ټول له يوه مور او پلار څخه دي.

عبدالله هغه ښارونه چې له اسلام څخه يې مخ اړولی و، بېرته تسليم کړل او په ځانګړې توګه د نيشاپور له فتحې وروسته په (۳۰ ق) کال کې د نوموړي لاره د افغانستان د بېلابېلو ښارونو لوري ته خلاصه شوه. زموږ د هېواد مهم ښارونه لکه هرات، فارياب، جوزجان، تخار او بلخ د مسلمانانو لاسته ورغلل. د نوموړي تره (عبدالرحمن بن سمره) هم د افغانستان د سويلي سيمو د فتحې کار په غاړه واخيست او سيستان چې په هغه وخت کې غزنی، زمين داور او کندهار پکې شامل وو ونيول او له هغه ځايه د کابل په لور وخوځېد.

په کابل کې مسلمانان له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ شول او کابليانو د اسلام د لښکرو په وړاندې سخت مقاومت وکړ خو په پای کې يې ماتې وخوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پام وړ خبره دا ده چې له دې لشکرکشیو سره یوځای، یو زیات شمېر اعرابو په قبیلوی توګه مهاجرتونه وکړل او زموږ د هېواد په هغو سیمو کې مېشته شول چې له جزیره العرب سره یې ورته والي درلود.

سره له دې لومړنیو فتوحاتو، زموږ د هېواد په ځینو برخو کې د مسلمانانو په وړاندې مخالفتونه له منځه ولاړل نشول او په ځانګړې توګه د ځینو بنی امیه و قبیلې د پلویانو چلند د خلکو د ځورېدو او نارامۍ لامل وګرځېد او پاڅونونه یې وزېږول، او په پای کې د یوه پاڅون په ترڅ کې چې د ابومسلم خراساني تر مشرۍ لاندې ترسره شو خلافت د امویانو څخه یوې بلې نرمې عربي ډلې یعنې عباسیانو ته چې ځان یې د پیغمبر(ص) له کورنۍ او دهغه سیاسی نظام وارث باله چې دهغه حضرت په واسطه جوړ شوی و، ولېږدیده.

د مسلمانانو د بریالیتوب دلایل

۱- په پاک خدای (ج)، د قیامت په ورځ، د اسلام په پیغمبر(ص) او قرآنکریم باندې پیاوړی ایمان د مجاهدینو د بریالیتوب تر ټولو مهم دلیل ګڼل کېږي. ځکه دې عقیدې دوی ته ډېره لوړه روحیه ښېله او دوی یې لا زیات فعالیت او خوځښت ته هڅول.

جهاد، شهادت او جنت له معنوي پلوه تر ټولو هغه اساسي ارزښتونه وو چې د دې سبب شول ترڅو مسلمانان په نه تصور کېدونکې توګه له خپل ځانه مېړانه، نه ستړي کېدل او جرئت وښیي.

۲- د مسلمانانو پیاوړې نظامي مشرۍ او له اغیزمنو جګړه ییزو تکتیکونو څخه ګټه اخیستنه او همدارنګه د مجاهدینو ترمنځ د جګړې د مشر د امر منلو روحیه.

۳- برسېره پر دې، مادي انګیزې هم باید له یاده ونه باسو. ځکه د اسلام د قوانینو سره سم د غنیمتونو یو پر پنځمه برخه اسلامي دولت او څلور پر پنځمه برخه د مجاهدینو حق ګڼل کېده.

٤- زموږ د هېواد د خلکو له خوا د اسلام عدالت غوښتنې او مساواتو د شعارونو بدرګه کول، ځکه زموږ خلک د اشرافي نظامونو له شتون څخه ناراضه او تر پزې رسیدلي وو.

۵- د عربو په مقابل لورې کې اداري ضعف او د تیت او پرکې اداري او مذهبي وضعې شتون په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د خلکو ترمنځ، مسلمانو عربو ته دا زمینه برابره کړه، ترڅو ګټه ترې واخلي. ځکه چې په دې وخت کې په افغانستان کې پیاوړی واحد حکومت او یو دین شتون نه درلود چې خلک سره راټول کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦- د واحدې نظامي مشرۍ نشتوالی او د اسلامي لښکرو پر وړاندې ګډه وده دفاع د اسلامي مجاهدینو د بریالیتوب بل دلیل شمېرل کېږي.

٧- په اسلامي لارښوونو او تمدن کې د ژوند د بشپړ پروګرام شتون او په سیمه کې د پخوانیو حاکمو ادیانو د ټولنیز په زړه پورې او پراخه پروګرام نشتوالی.

د پورتنیو څوګونو دلایلو او ځینې نورو لاملونو له مخې، اسلامي لښکرې وتوانېدې چې افغانستان یا د هغه وخت خراسان تر خپلې ولکې لاندې راولي.

پوښتنې

١. ستاسو په نظر کوم دلیل یا دلیلونه وو چې اسلامي مجاهدینو د ختیځ لور ته لښکرکشي وکړه؟

لاندې تش ځایونه ډک کړئ

٢. په کال .... هجري مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د .... تر مشرۍ لاندې په ایران برید وکړ او په ترڅ کې یې .... مهم ښار د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغی.

٣. اسلامي لښکرې د کوم خلیفه په وخت کې خراسان یا افغانستان ته ورسیدې؟

٤. ستاسو په نظر عربي مسلمانانو ولې له جزیره العرب څخه زموږ سیمو ته کډوال شول؟

٥. د مسلمانانو د خلیفه حضرت .... فرمان په .... کا ل کې د خراسان پر لور د مجاهدینو د پرمختګ په هکله صادر شو.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په افغانستان کې د اسلامي مجاهدینو د بریالیتوب د لاملونو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم لوست:

افغانستان د امویانو په دوره کې

په دې لوست کې به د امویانو د اداري کولو له څرنګوالي او په هغه وخت کې د افغانستان د اقتصادي او سیاسي وضعې سره بلد شو.

امویانو په (٤١ ق / ٦٦١ ز) کال کې اسلامي خلافت ترلاسه کړ. دوی (٩٠) کاله په اسلامي نړۍ واکمني وکړه او کابو د افغانستان په ډېرو سیمو واکمن شول.

دوی چې د قبیلوی نظام بنسټ ترېوه حده ساتلی و د فتحه شوو سیمو د ساتلو لپاره یې د قوم د متنفذو خلکو څخه ګټه اخیسته چې نوموړي مشران به د ډېر واک خاوندان وو.

د امویانو په دوره کې زموږ هېواد د وربښمو د لارې، پراخه کرنیزو ځمکو، بهیدونکو سیندونو، مساعدې هوا او انساني قوې په لرلو سره د ښه اقتصادي وضعیت لرونکی و. خو د امویانو د دربار

د مصارفو زیاتوالي چې د مالیاتو له لارې تامینیدل، نه یوازې دا چې د کسبګرو او بزګرانو د نارامۍ لامل وګرځېدل بلکې د ډېرو ځمکو لرونکي هم ناراضه شول. ځکه چې د ټولنې د لوړې طبقې سیاسي حقوق هم محدود شول او د بزګرانو د ورځنیو مالیاتو زیاتوالی د سیمه ییزو اشرافو د عوایدو د کمښت لامل وګرځېدل. په دې توګه د اموي دولت په دوره کې د خراسان کلني مالیات څلوېښت مېلیونه درهم ته ورسید.

د عربو په منځ کې هم د اموی دولت له سیاست څخه ناراضی زیاتې شوې. د قریشو یوه بله څانګه عباسیان وو چې له امویانو سره به یې سیالي کوله، د عباسیانو پلویان ورځ په ورځ زیاتېدل. ځکه چې دوی به خلکو ته وعدې ورکولې چې د بریالیتوب په صورت کې به د مالیاتو اندازه او بېګاري کارونه راکم کړي. سیمه ییزو ځمکوالو ته به یې هم وعده ورکوله چې د دوی سیاسي حقوق به په پام کې نیسي او دوی ته به د دولت په اداره کې برخه ورکوي.

په دې ترتیب د امویانو او عباسیانو ترمنځ مخالفت زیات شو، څرنګه چې په خراسان کې د اسد بن عبدالله (۱۱٤- ۱۱۷ ق / ۷۳۵- ۷۳۸ ز) په دوره کې د عباسیانو د پلویانو له ډلې څخه څو پټ کسان ونیول شول، لاس اوپښې یې پرې او غوڅې شوې. د امویانو بل والي نصر بن سیار هم په خراسان کې د عباسیانو پلویان په سخته توګه وځارل. خو هېڅوك ونه توانېدل چې په زور او شکنجه د خلکو د ناراضی مخه ونیسي او د هرې ورځې په تېریدو سره د خلکو ناراضی زیاتېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

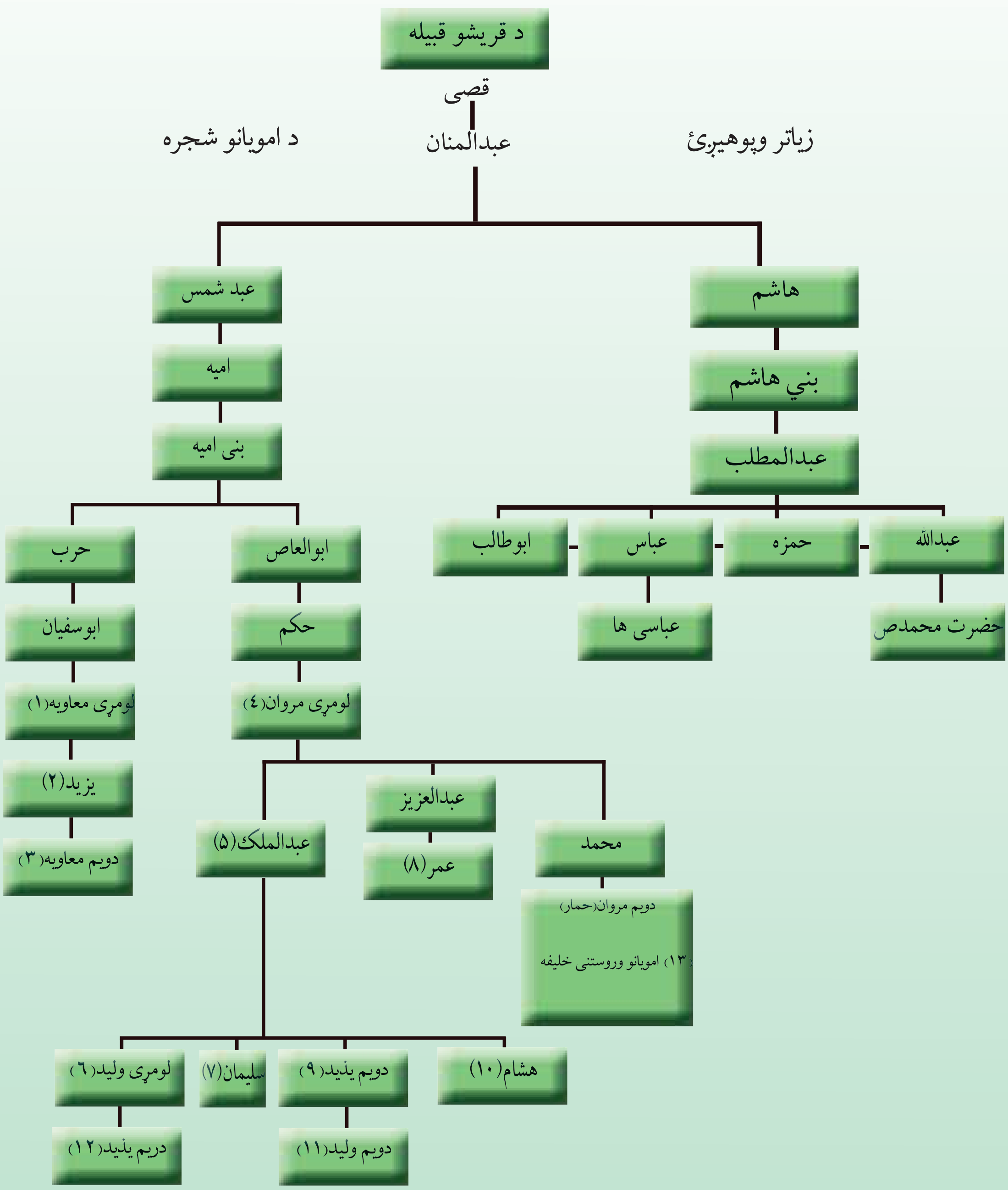

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ولسي پاڅونونو لاملونه

د بني اميه دولت په دوره کې نارضايتي زموږ په هېواد کې زياته شوه. دوی حاکم، قاضي او امام د عربي توکمه خلکو څخه ټاکل. دولتي مهمې دندې په عربي توکمه خلکو پورې اړه لرله. سياسي مخالفين په سختۍ سره ځپل کېدل. اسلامي ساده دربار په مجلل دربار بدل شو. د دربار او لښکر د لګښتو زياتوالی چې د ماليې له لارې به اخيستل کېده او همدارنګه بېګار اجباري کارونه د دې لامل وګرځېدل چې د خلکو د بېوزلۍ کچه لوړه او بالاخره د زياتې ناراضۍ لامل وګرځي.

زموږ خلکو د ځينو متعصبو له خوا د بې عدالتۍ او له توپيره ډک چلند ته په کتو سره، په داسې حال کې چې په اسلام يې ټينګ ايمان درلود او دهغه په پراختيا کې يې قرباني ورکړې وې خو د نوموړو کسانو د تسلط پر وړاندې يې پاڅون وکړ، لکه د ابومسلم خراساني پاڅون.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې له لاندې موضوعګانو څخه يوه وټاکي، خبرې اترې پرې وکړي او بيا دې يو تن په لنډه توګه د ډلې معلومات نورو ته وړاندې کړي.

- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد سياسي وضعيت،
- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد اقتصادي وضعيت،

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ

۱- د امويانو په دوره کې د مالياتو او بيګار د زياتوالي لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه يې واضيح کړئ.

۲- د ځينو عربو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون اساسي علتونه په ګوته کړئ.

۳- بيګاري او حشر يو تر بله څه توپير لري؟ په دې هکله خرګندونې وکړي.

٤- اموي واليانو اسد او نصر په خراسان کې د خپلو سياسي مخالفينو سره څه وکړل؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په آند د افغانستان د هغو ولسي پاڅونونو لاملونه چې د عباسيانو په ګټه تر سره کېدل څه وو؟ په دې هکله يو مطلب برابر کړئ او وروسته له اجازې يې د ښوونځي د دېوال په جريده کې وځروئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له امویانو څخه عباسیانو ته د واک لیږد

په دې لوست کې به زده کړو چې واک څه ډول له امویانو څخه عباسیانو ته ولیږدیده او په دې برخه کې د ابومسلم خراساني او د غوري مشرانو ونډه څه وه؟

ابو مسلم خراساني او د واک په لیږد کې د هغه ونډه

عبدالرحمن ملقب په ابو مسلم د ماشومتوب د دورې نوم یې (بهزادان) او د پلارنوم یې بنداد هرمزد و. نوموړی په (۱۰۰ ق / ۷۲۱ ز) کې د سفیدنج (یا سپید دژ چې د جوزجان د انبار له مضافاتو څخه دی) په کلي کې زېږېدلی دی. په لومړي سرکې یې تحصیل ته مخه کړه او عربي ژبه یې زده کړه. د ژوند په ترخو شیبو کې یې غم او په خوږو کې یې خوښي نه ښکاره کوله. په ۱۹ کلنۍ کې یې د سیاست ډگرته و دانگل. د سلیم عقل، د هېواد پالنې احساس او پیاوړی عزم په لرلو سره ډېر په بیړه د ولسي فعالیتونو په سرلارۍ او مخکښ بدل شو. نوموړي په ۲۳ کلنۍ کې کوفې ته سفر وکړ، په مکه کې یې له ابراهیم عباسي سره ولیدل او د بني عباس له پټ گوند سره یې اړیکې ټینگې کړې. څه وخت چې هېواد ته راستون شو، د علوي سیدانو یحی بن زید له شهادته وروسته یې په خراسان کې د امویانو په وړاندې د پاخون مشري په غاړه واخیسته.

د پاخون په لومړیو ورځو کې ډېرې ډلې له ده سره یو ځای شوې، تر هغه پورې چې د (۱۲٦ ق / ۷٤۷ ز) کال په کوچني اخترکې د سفیدنج په کلي کې یې د امویانو بیرغ کوز او د عباسیانو تور بیرغ یې پورته کړ.

د ابو مسلم د دعوت په پایله کې هم د خراسان په خلکو کې او هم د عباسیانو په ملاتړو عربو کې د عباسیانو پلویان زیات شول او په بیړه سره د هرات، بادغیس، تالقان، سرخس، مرو، طوس، غور، نیشاپور، بلخ، تخارستان او د نورو سیمو زیات شمېر خلک د نوموړي مرستې ته حاضر شول. پیاده او سپاره خلک به له ابومسلم سره یو ځای کېدل.

د خراسان والي نصر بن سیار چې له ابومسلم سره یې مقابله کوله ونه توانېد چې د پاخون کوونکو په وړاندې ټینگ شي. د ابومسلم پواسطه د مروې له نیولو وروسته نصر نیشاپور ته شاتگ وکړ. د ابومسلم ځواکونو د سیار لښکر و ځاره او ماتې یې ورکړه.

د امویانو امیر مروان حمار ډېره هڅه وکړه چې دا پاخون وځپي. د دې لپاره نوموړي نورې لښکرې برابرې کړې او ابراهیم عباسي یې هم ووژه. خو پاخون کوونکو ځو ځله د مروان ځواکونوته په عراق کې سخته ماتې ورکړه او د امویانو د خلافت مرکز دمشق یې ترې ونیو او په (۱۲۸ ق / ۷٤۹ ز) کال یې د کوفې د ښار په جامع جومات کې ابوالعباس سفاح خلیفه اعلان کړ، مروان د مصر په لور و تښتید او هلته ووژل شو.

په دې ترتیب عباسیان د امویانو پرځای واک ته ورسېدل. خو د خلکو او پاخون کوونکو د ژوند ښه کولو لپاره یې گام پورته نه کړ او خپلو وعدو ته یې شا کړه. ابومسلم د خراسان والي وټاکل شو خو عباسي مشرانو ابومسلم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو پاڅون کوونکو ته په ښه سترګه نه کتل نو ځکه یې دله منځه وړلو لپاره لاسونه بډ وهل. ترڅو په (۱۳٤ ق/ ۷۵۵ ز) کال کې المنصور، ابومسلم په ټګی د خلافت مرکز ته وغوښت او مړیې کړ. د ابومسلم وژنې خلک بیا وخوځول، څرنګه چې پاڅون کوونکو په لومړي سرکې د ((سنباد)) بیا د استاد ((سیس)) او وروسته د ((مقنع)) په مشرۍ پاڅونونه پیل کړل.

امیر فولاد او امیر کروړ او همدارنګه د واک په لیږدیدنه کې د هغوی ونډه

امیر فولاد د ملک شنسپ بن خرنګ له اولادې څخه و، شنسپ د افغانستان په مرکز کې د غورله مشرانو څخه و چې د غور د غرونو په شاوخواکې یې واکمني درلوده. څه وخت چې نوموړي واورېدل چې د افغانستان خلکو د امویانو په وړاندې پاڅون کړی، ده هم پاڅون وکړ او په عباسي ګوندکې یې د ابومسلم خراساني سره یوځای د خلکو په راغونډولو پیل وکړ.

امیر کروړ د امیر فولاد زوی و. په کا ل(۱۲۹ ق/ ۷٦۰ ز) کې په غور کې امیر شو. نوموړی و توانېده چې د غور په شاوخواکې د واکمنۍ لمنه و غوړوي ځکه چې دی یو باتدبیره، زړه ور او مېړنی سړی و او دخپل پلار په څېر نوموړي د ابومسلم خراساني سره یوځای د عباسي ګوند سره په مرسته کې فعاله ونډه واخیسته. همدارنګه نوموړی یو زړه ور باتدبیره او پوخ شاعر و چې لومړنی پښتو شعر ده ویلی دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډ لو ووېشل شي او عباسیانو ته د واک د رسېدو په برخه کې دې د لاندې شخصیتونو په اړه له یو له بل سره خبرې اترې وکړي، د خبرو اترو پایله دې بیا د ډلې د یوه غړي له خوا وړاندې شي.

(ابومسلم خراساني، امیر فولاد غوري او امیر کروړ غوري).

پوښتنې

۱- عباسي خلیفه ولې ابومسلم ووژه؟

۲- ستاسو په اند، هغه خوځښتونه چې د ابومسلم خراساني له وژنې راپیدا شول، څه ځانګړتیا وې یې لرلې؟

۳- له امویانو څخه عباسیانو ته واک څه ډول انتقال شو، په لنډه توګه یې شرحه کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند، ابومسلم ولې ابوالعباس سفاح واک ته ورساوه او خپله یې د خلافت واګې ترلاسه نه کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د عباسیانو په دوره کې

په دې لوست کې به د عباسیانو په دوره کې د هېواد په سیاسي، اقتصادي او فرهنګي وضع وپوهېږو، په دې برخه کې به د طاهر فوشنجي او د برمکي کورنۍ په ونډه پوه شئ.

عباسیان د اسلام د پیغمبر د اکا (تره) عباس له اولادې څخه دي او د قریشو د بني هاشمو له قبیلې څخه شمېرل کېږي، د دویمې هجري پېړۍ په وروستیو کې د سیاست ډګرته راووتل او څه وخت چې د خراسان له ناآرامې وضعې څخه خبر شول، په (١٠٦هـ / ٧٢٢ ز) کې یې خپل مبلغان او دعوت کوونکي دې سیمې ته ولېږل.
د افغانستان خلکو د دوی د موخو څخه ملاتړ وکړ او د وینې په بیه یې د امویانو په ځای عباسیان په (١٢٨هـ / ٧٤٩ ز) واک ته ورسول. د عباسیانو دوره (٥٢٣) کاله اوږده شوه اوپه پای کې د مغولو له خوا په (٦٣٧هـ / ١٢٥٨ ز) کې د دوی خلافت ړنګ شو.

د عباسیانو په دوره کې د افغانستان مالیات کابو له څلوېښتو میلیونو درهم څخه اویا میلیونو درهم ته لوړشول، په همدې دلیل په افغانستان کې د بزګرانو ډېر یا څونونه د عباسیانو د مالیاتي زورزیاتیو په وړاندې رامنځته شول. اوپه ځانګړې توګه د هېواد د شمالي او لوېدیځو ولایتونو خلکو ډېر کلونه مبارزه وکړه ترڅو لږ تر لږه یې ځانونه د دوی له درانه باره وژغورل.

عباسیانو نه شوای کولی د افغانستان د خلکو له سیاسي او اقتصادي پاڅونونو سره په بوازیتوب بریالیتوب ترلاسه کړي، نوله دې امله چې په دې برخه کې بریالیتوب ترلاسه کړي د سیمه یېزو اشرافو او مشرانو مرسته یې ځانته را جلب کړه او د ګڼو ګټو ترسیوري لاندې یې خپل تسلط ته دوام ورکړ.

په دې دوره کې د افغانستان کرنه او د اوبولګولوسیستم قانوني بڼه ځانته غوره کړه. له هریرود او د هلمند له سیند څخه نوې کانالونه او ویالې وغزېدې. په بلخ کې له (٧٠) زیاتې د اوبو ژرندې او په سیستان کې بادي ژرندې جوړې شوې. په بلخ کې د غلو دانو له ډلې څخه غنم او وریشې کرل کېدې. په بادغیسات او غور کې مالدارۍ او کرنې پرمختګ وکړ. تالقان او مرغاب د پشمي منسوجاتو د تولید مهم مرکزونه شمېرل کېدل او بلخ د سوداګرۍ

عمده مرکز و. د ورېښمو صنعت او کسب هم زموږ. د هېواد په ځینو برخوکې دود و. په غورکې او سپنه او مس استخراج کېدل. د غور وسلو په ګاوندیو هېوادونو کې ډېر شهرت درلود. په تخارستان کې سرب او نور فلزونه، د هېواد په شمالي نورو ولایتونوکې اوسپنه، سپین زر او سره زر استخرا جېدل او همدارنګه د پنجشېر سپین زر مشهوره وه.

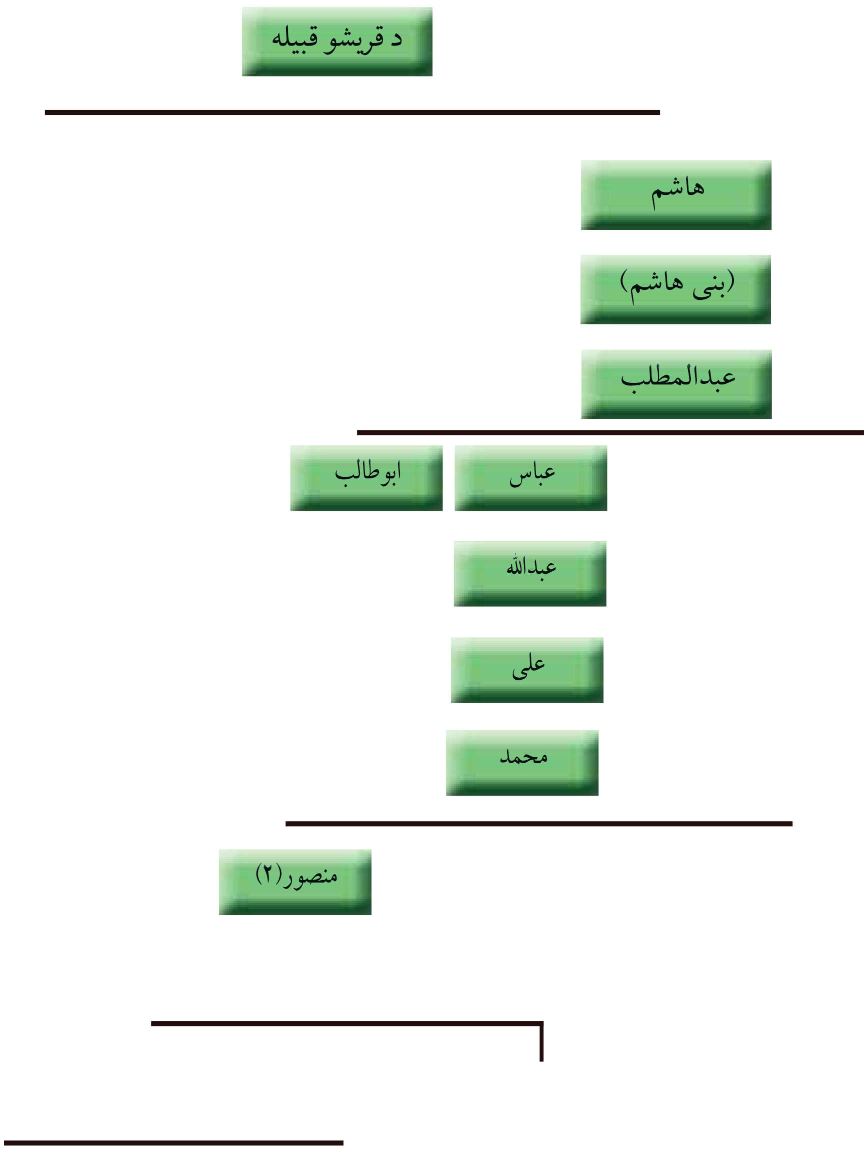

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګ او ادب له پلوه هم د هغه وخت افغانستان د داسې ځلېدونکو شخصیتونو لرونکی و چې د ادبي او پوهنیزو اثارو په پنځولو سره يې خپل نومونه زموږ د هېواد په تاریخ کې تلپاتې کړل. د بېلګې په توګه د موسی بن شاکر خراساني زامن هریو محمد، احمد او حسن او همدا رنګه ابو معشر جعفر بن محمد بلخي په ریاضیاتو کې لوی لاس درلود، بشار بن بدر تخارستاني شاعر او ابو زید احمد بن سهل بلخي ادیب، فیلسوف او جغرافیه پوه.

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ.

د عباسیانو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون دلایل توضیح کړئ.

برمکیان

برمکیان په اصل کې د برمک په نامه د یوه شخص زامنو له ډلې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردشتي اتشکدې ملا و. د دې کورنۍ لومړنی مشهور شخص خالد د برمک زوی و چې د اموي وروستني خلیفه مروان حمار په چوپړ کې و. نوموړي وروسته د عباسي منصور د وزیر او سلاکار په توګه هم دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته یحي د ده زوی د دې کورنۍ پوه او بانفوذه شخص ګڼل کېږي. نوموړی د مهدي له خوا د هارون الرشيد د پالنې او روزنې لپاره وګمارل شو. نوموړي د هارون الرشید په زمانه کې د عباسي خلافت ټولې چارې په غاړه لرلې او له دوو زامنو سره يې د دوی لپاره کار کاوه.

څه موده وروسته هارون الرشید په دوی بدګمانه شو او په (۱۷۸ هـ / ۸۰۳ ز) کې يې د خلیفه د امر سره سم دیحي زوی جعفر مړ او پخپله دی سره د کورنۍ له نورو غړو يې زنداني کړ. او د برمکیانو ټول مالونه يې هم ضبط کړل.

طاهر فوشنجي (طاهر ذواليمينين)

طاهر بن حسین فوشنجي په (۱۵۹ هـ / ۷۷۶ ز) کې په فوشنج یا د هرات په اوسني زنده جان کې وزیږېده. طاهر د ځوانۍ له پیل څخه په سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو کې ګډون کاوه. نوموړی باتدبیره سړی و. د دوو عباسي وروڼو مامون او امین د اختلاف په برخه کې ده د مامون الرشید چې د بادغیسی مور څخه زیږېدلی و ملاتړ وکړ او په (۱۹۵ق / ۸۱۱ ز) کې يې امین الرشید وواژه.

څه وخت چې مامون الرشید خلافت ته ورسېده. طاهر د ده له پلوه د خراسان والي وټاکل شو. طاهر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۰۷ ق / ۸۲۲ ز) کال کې د جمعې په ورځ همدلته د خطبې په مها ل د خليفه نوم د خطبې څخه لرې کړ او د خپلواکۍ اعلان يې وکړ. خو په سبا ورځ ووژل شو. وروسته له ده د پنځوسو کلونو مودې لپاره د ده اولادونو په افغانستان کې واکمني درلوده.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي، هره ډله دې بيا له لاندې موضوعګانو څخه يوه موضوع وټاکي له خبرو اترو وروسته دې د ټولګي يو تن بيا د خپلې ډلې نظريات او معلومات نورو غړو ته وړاندې کړي.

- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان سياسي وضعيت.
- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان اقتصادي وضعيت.
- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان پوهنيز وضعيت.

پوښتنې

۱- عباسيانو څه وخت او څه ډول خپل سياسي فعاليتونه په افغانستان کې پيل کړل؟
۲- طاهر څوك و او څه ډول واکمنۍ ته ورسيد؟
۳- برمکيان د کوم ځای وو او په څه ډول يې د عباسيانو دربار ته لار ومونده؟
٤- ستاسو په اند ولې هارون الرشيد په برمکيانو بدګمانه شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

په افغانستان کې د امويانو او عباسيانو کړه وړه، ورته والی او توپيرونه په لنډ ډول سره پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځۍ اغیزې

په دې لوست کې به زده کړو چې اسلام په څه ډول زموږ خلکو ته اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې وروباښه او د پوهې دروازې یې خلاصې کړې او په بدل کې زموږ د هېواد خلکو او پوهانو د اسلام د پرمختګ په لاره کې څه قرباني ورکړې او اسلامي نړۍ ته یې څه پوهنیز او فرهنګي خدمتونه وکړل؟

د اسلام د سپېڅلي دین په راتګ او خپریدو سره، زموږ د هېواد تاریخ یو نوي پړاو ته ورننوت. څکه اسلام مونږ ته نوی اسلامي هویت وباښه او دغه اسلامي هویت زموږ د خلکو د یووالي سبب شو او ټول قومونه او قبیلې د یوه دین او عقیدې خاوندان شول. همدارنګه د اسلام دین د پوهې د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه او د پوهې انحصار له منځه یووړ نو په دې دلیل پوهې او زده کړې پراختیا ومونده.

همدا چې زموږ خلکو په لومړۍ هجري پېړۍ کې اسلام ومانه د عربی ژبې په زده کړه او دیني علومو لکه قران شریف، حدیث، او فقې په تحصیل کې یې لوی لوی بریالیتوبونه تر لاسه کړل او تدریجي پېړۍ پورې یې ډېر مشهور پوهان لکه نعمان بن ثابت، امام اعظم ابو حنیفه(رح)، امام حنبل مروزي، ابو داود سجستانی (سیستاني) او داسې نور رابښکاره شول چې د اسلام د دین لپاره یې د قدر وړ خدمتونه وکړل.

همدارنګه په دې دوره کې سیستاني عالمانو او پوهانو له دې سیمې نه سر پورته کړ او د پوهې په بېلابېلو څانګو کې یې تآلیفات رامنځ ته کړل. په دې ځای کې د ځینو هغو لیکوالانو یادونه اړین بولو چې د دویمې هجري پېړۍ له نیمایي څخه یې د کتابونو په لیکلو پیل وکړ:

ابو زید بلخي ادیب او جغرافیه پوه، ابو مشعر بلخي ریاضی پوه، محمد بن موسی د هندسې عالم بشار بن برد، تخارستانی شاعر او ابو نصرفارابی (چې د لرغوني نړۍ د طب، جغرافیې، فلسفې، نجوم او ادبیاتو تر ټولو لویو عالمانو له ډلې څخه شمېرل کیږي) څخه عبارت دي. د دوی له اثارو څخه په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې د نړۍ په ژوندیو ژبو په اروپا کې وژباړل او بیا خپاره شول.

زموږ خلکو د خپلو پیاوړو کورنیو او خلکو په واسطه د افغانستان تهذیب د خپلو ژباړونکو په وسیله عربي ټولنې او د اسلام د تمدن نړۍ ته د ننه کړل. د برمکیانو کورنی په دویمه هجري پېړۍ کې د طب په برخه کې د (منکه) کتاب، د نجوم او فلکیاتو په برخه کې د (سند هند) کتاب او د سند باد کیسه په عربي وژباړله.

همدارنګه زموږ خلکو د اسلام د پراختیا او خپرېدو په لاره کې ډېرې قربانۍ ورکړې او اسلام یې د هېواد تر ختیځو پولو یعنې هند پورې خپور کړ.

په دې ترتیب د عربي مسلمانانو او زموږ د هېوادوالو ترمنځ اغېزې دوه اړخیزه وې. اسلام زموږ خلکو ته نوی اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې وروباښه د پوهې دروازې یې زموږ پرمخ پرانیستې. په بدل کې د افغانستان خلکو هم د علمي او فرهنګي خدمتونو او همدارنګه د وینې په بیه په اسلامي تمدن کې د اسلام د خپرېدو په لاره کې فعاله ونډه واخیسته او په ځانګړې توګه پوهانو او عالمانو په دې برخه کې ارزښتناکه ونډه درلوده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د عربي مسلمانانو اغېزې زموږ په هېواد والو او دویمه ډله دې زموږ د هېوادوالو اغېزې په عربي ټولنه او اسلامي نړۍ تر خبرو اترو لاندې ونیسي او د خبرو اترو پایلې دې یوه له دوی څخه بیا د ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عربي مسلمانانو او د افغانستان د خلکو تر منځ ګډې اغېزې څه ډول وې؟ په دې هکله څرګندونې وکړي.

۲- زموږ د هېواد پوهانو او عالمانو اسلامي نړۍ ته کوم خدمتونه کړي دي؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۳- ستاسو په آند د بلخ برمکي ډلې د اسلام په تمدن کې کوم مقام درلود؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

افغانستان ته د اسلام تر ټولو مهم خدمت په هکله یوه مقاله ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

په افغانستان کې وروسته له اسلام څخه خپلواک حکومتونه

په دې څپرکي کې به د هغو حکومتونو سره پیژندګلوي تر لاسه کړئ چې افغانستان ته د اسلام له راتګ څخه وروسته جوړ شول.

حضرت علی(کرم الله وجهه) روضه په مزار شریف کې

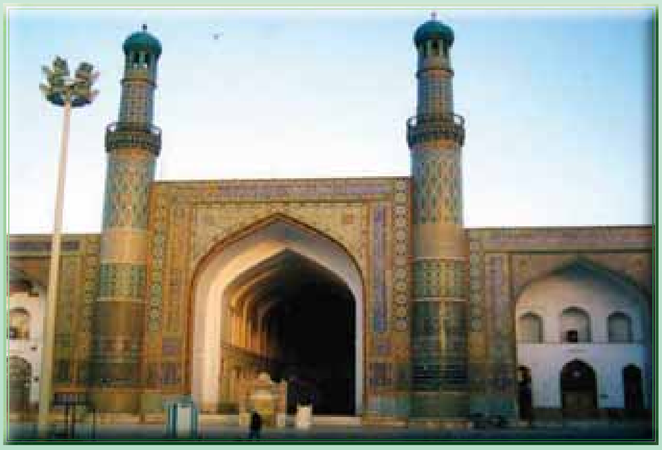

د هرات جامع جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښېرکي موخې

۱. له سيمه ييزو واکمنو کورنيو او د هغوی د حکومتونو د رامنځته کيدلو له لاملونو سره د زده کوونکو بلدول؛
۲. له درېمې نه تر اوومې هجري پيړۍ پورې د هېواد د خپلواکۍ غوښتونکو ښېرو سره د زده کوونکو بلدول؛
۳. د سيمه ييزو حکومتونو يو له بل سره د اړيکو او د بغداد د خلافت سره د هغو مناسباتو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛
٤. زموږ په هېواد باندې د تيموريانو او مغولو د يرغلونو د علتونو او انګيزو او همدارنګه د هغو په پايلو باندې د زده کوونکو پوهيدل؛
٥. له درېيمې نه تر لسمې هجري پيړۍ پورې زموږ د هيواد له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛
٦. په ياده شوې دوره کې د هيواد له تاريخي او فرهنګي ښېرو، عالمانو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدتيا.

طاهریان او صفاریان

ایا پوهېږئ چې له اسلام څخه وروسته د خپلواکۍ هڅه لومړی طاهر فوشنجي تر سره کړه او وروسته د طاهر د نیمه خپلواک دولت د منځته راتلو څخه صفاریانو د عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ اخیستلو په لاره کې د پام وړ کارونه کړي؟

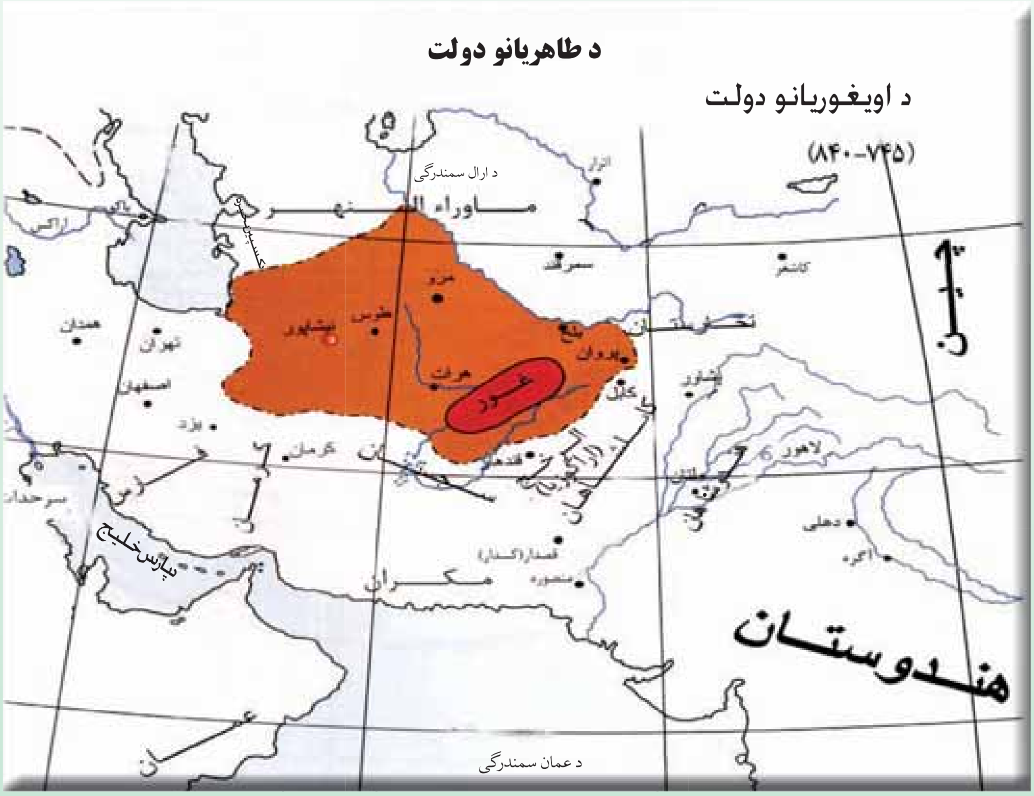

زموږ د هېواد په تاریخ کې طاهریانو او صفاریانو هغه دوه دولتونه و چې له عباسیانو سره یې مخالفت کاوه. که هر څومره طاهریان د حکومت تر پایه په نیمه خپلواکه توګه پاتې شول خو صفاریانو د دوی په پرتله خپلواکه سیاست غوره کړ او په همدې علت د عباسي خلفاوو سره په شخړو کې ښکیل شول. د ملي فرهنګي هڅو له پلوه هم صفاریان د ملي فرهنګي ملاتړ لرونکو څخه شمېرل کېږي. په دې لوست کې به له پورته مطالبو سربېره د دې دوو کورنیو د هغه وخت له ډېرو نورو سیاسي، اقتصادي او فرهنګي موضوعاتو څخه خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهریان

د دغې کورنۍ نوم د حسین د زوی طاهر له نوم څخه اخیستل شوی چې اصلاً د پوشنګ یا فوشنج (د هرات زنده جان) اوسېدونکي دي او د هرات له لرغونو کورنیو څخه شمېرل کیږي. د طاهر نیکه (مصعب) په عباسي نهضت کې ګډون وکړ نو څه وخت چې عباسیانو برې وموند، د پوشنګ د ښار مشري یې ده ته وسپارله.

له دې وروسته دا مقام د دوی په کورنۍ کې پاتې شو او طاهر هم د ځوانۍ په پیل کې دا دنده لرله.

طاهر د دوو وروڼو هر یو امین او مامون د اختلاف په مسئله کې د عباسي مامون پلوي وکړه او د امین له وژلو څخه یې وروسته د مامون خلافت ته زمینه برابره کړه. که طاهر وروسته له دې هرڅومره د عباسي خلافت په لوړو مقامونو کې دنده ترسره کړه، خو تل به دا سوچ ورسره و چې د مامون د ورور (امین) د وژلو په مسئله کې خلیفه راته په غوسه نه شي نو په همدې دلیل یې نه غوښتل چې په بغداد کې زیات پاتې شي. او له بله پلوه په (٢٠٤ ق) کال کې له خراسان څخه بغداد ته د مامون په راتلو سره، نوموړي باید دغه سیمه یوه تکړه کس ته سپارلې وای، ترڅو د عباسي خلافت پر وړاندې احتمالي پاڅونونه وځپي او د مامون الرشید په نظر طاهر وړکس و. نو له دې امله خراسان ته د طاهر د راتلو دلایل په لاندې توګه وړاندې کولی شو:

١- د خراسان سیمه د طاهر په څېر د یوه پیاوړي او تکړه سړي په شتون کې د عباسي خلافت ضد پاڅونونو څخه خوندي پاتې کېدله.

٢- طاهر چې د مامون د ورور (امین) او په عباسي خلافت کې د امین د نورو پلویانو په وژلو یې په بغداد کې ځانته د اوسېدو ځای نه لیده، نو دایې ښه وګڼله چې له بغداد څخه لیرې وي.

٣- طاهر د خراسان د مشرۍ په منلو سره، د مامون د ملاتړې عوض ترلاسه کاوه.

نو په دې ترتیب طاهر په (٢٠٥ ق ذوالقعدې / ٨٢٢ اکتوبر) کال د مامون څخه د خراسان حکومت د مشرۍ فرمان ترلاسه کړ. په دې هکله ویل کېږي چې عباسي خلیفه په پټه سره د طاهر د کړو وړو د څارلو لپاره یو څوک ګمارلی وو. او هغه وخت چې نوموړي له عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ نیت څرګند کړ، د ده کاریې یو طرفه کړ او له پښو یې وغورځاوه.

برسېره پردې چې د لمانځه له خطبې یې د مامون نوم ایسته کړ په هغو سکو کې هم د عباسي خلیفه نوم نه لیدل کیږي چې د (٢٠٦ ق) کاله را پاتې دي. او دا د حسین د زوی (طاهر) مینه دخپلې سیمې د خپلواکۍ په باره کې ښیي.

د طاهر زامن

د بغداد له دربار سره د طاهر د زامنو اړیکې د طاهر په پرتله ښې وې، د طاهر له مړینې سره جوخت د ده زامنو هر یوه عبدالله او طلحه په عراق او خراسان کې ښه منصبونه ترلاسه کړل. له دې وروسته داسې ریوټ نه دی اورېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی چې له خپلواکۍ سره د طاهر د اولادونو مینه وښيي.

له طاهر وروسته د طاهريانو د حکومت ترټولو لويه سياسي ځانګړتيا د بغداد د عباسي خلافت څخه ملاتړ او مرسته شمېرل کيږي. او دوی د عباسي خلفاوو د خدمت لپاره ملاوې تړلې وې او په دې توګه د عباسيانو او طاهريانو ترمنځ اړيکو دوام موند.

هغه پاڅونونه به چې قصداً د عباسي خلافت پر وړاندې د خوارجو يا علويانو له خوا ترسره کېدل د طاهريانو له خوا به ځپل کېدل.

په افغانستان باندې د طاهر زامنو (۵۵) کاله واکمني وکړه خو دغه واک بيا صفاريانو په سيستان کې له طاهريانو څخه تر لاسه کړ چې وروسته بيا په افغانستان کې د دوی د واک او حکومت پراختيا د طاهريانو دولت د له منځه وړلو لامل وګرځېده او د دې کورنۍ وروستی سړی محمد بن طاهر په نوموړي (۲۵۹ ق) کال کې د يعقوب ليث صفاري له خوا ونيول شو او د نوموړي په زندان کې يې ساه وختله.

طاهري مشران

طاهر بن حسين (۲۰۶ – ۲۰۷ق)

طلحه بن طاهر (۲۰۷ – ۲۱۳ ق)

عبدالله بن طاهر (۲۱۳ – ۲۳۰ق)

طاهر بن عبدالله (۲۳۰ – ۲٤۸ ق)

محمد بن طاهر (۲٤۸ – ۲۵۹ق)

صفاريان

يعقوب د صفاري حکومت بنسټګراو د ده درې ورونه هر يو عمرو، علي او طاهر د ليث زامن وو. پلار يې په سيستان کې د صفارۍ يا ټټارۍ په کسب بوخت و. او په همدې دليل دوی د صفاريانو (ټټارانو) په نوم مشهور شول.

سيستان د دريمې هجري پيړۍ په لومړۍ نيمايي کې د بېلابېلو ټولنيزو ډلو د رامنځته کېدو شاهد و. پرته له خوارجو چې افراطي ډله شمېرل کېده بله ټولنيزه ډله، عياران نومېدله چې د ټولنې د ټيټې او بيوزلو خلکو په منځ کې د ډېر نفوذ لرونکې شوه او يعقوب چې پخپله هم د ټولنې د ټيټې طبقې څخه و په ځوانۍ کې له دې ډلې سره يو ځای شو او د خپلې ورتيا او لياقت په مټ ډېر ژر د دې ډلې د افسرۍ او مشرۍ درجې ته ورسېد، د سيستان خلکو د (۲٤۷ ق محرم په ۲۵ / ۸٦۱ ز) بيعت ورسره وکړ، له هغه وروسته يعقوب ليث صفاري زموږ د هېواد د ډېرو سېمو په نيولو پيل وکړ.

يوله هغو علتونو څخه چې په سيستان کې يې د يعقوب برياليتوب ته مرستندوی واقع شو هغه د ده له لښکرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره دګڼ شمېر خوارجو يوځای کېدل وو چې ده د هغوی په ملګريتوب ټول سيستان چې مهم ښارونه يې بست او کندهار وو ونيول، دغه راز کرمان، هرات او کابل يې هم ونيول او په دې خاطر چې مخالفان له ده سره يوځای شول نو له دې امله د ده تر ولکې لاندې سيمو کې ښه امن رامنځته شو. نوموړي په (۲۰۹ ق ۸۷۲ ز) کې

د صفاريانو دولت

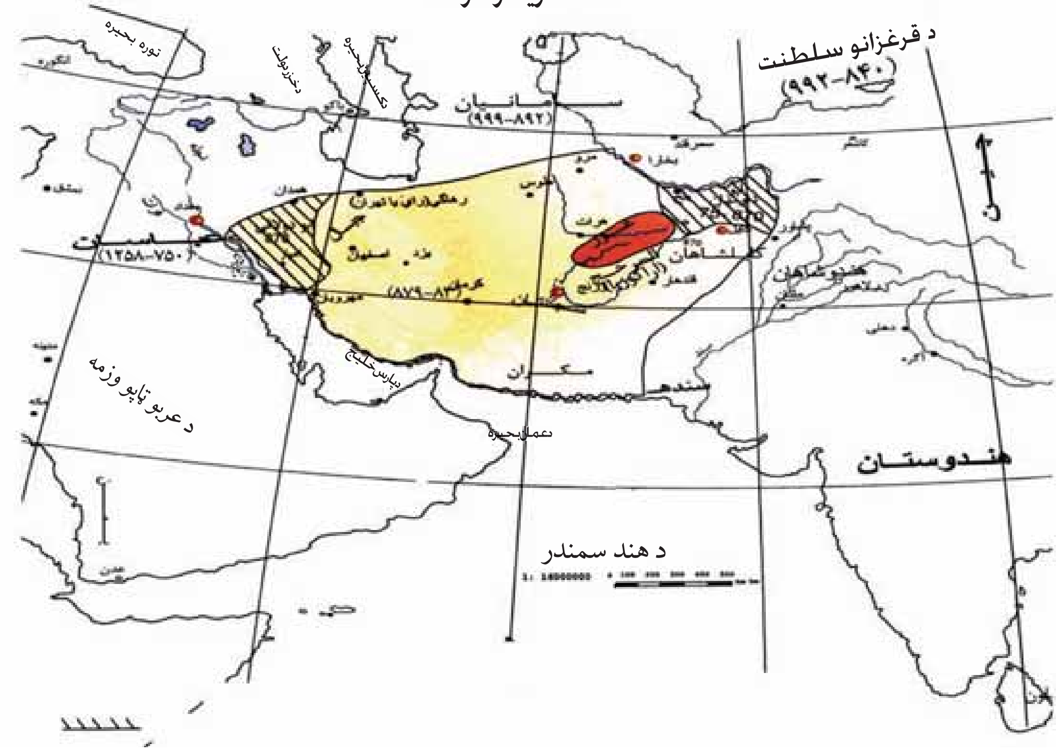

د طاهري حکومت مرکز نيشاپور ونيو خو ونه توانېده چې د ايران په شمال کې طبرستان هم تر ولکې لاندې راولي.

د يعقوب او عباسي خليفه اړيکې

د خلافت د انقلاب او بيلابيلو پاڅونونو له امله د خلافت د واکمنۍ په سيمو کې او همدارنګه د ترکانو اغيزه د عباسي دربار په د ننه کې، د عباسي خلفاوو ځواک کمزوره کړی و نو ځکه د يعقوب ليث صفاري په وخت کې د اسلامي قلمرو ځينې سيمې تر خپلې ولکې لاندې راوستې خليفه د امارت منلو پرته بله لاره ونه ليده.

يعقوب ليث صفاري هم چې د عباسي خليفه له دې دريځ څخه خبر و، د خپل حکومت د نفوذ د سيمې د پراختيا په خاطر له خليفه سره له درنښته ډک چلند کاوه. او ځينې وخت به يې ډالۍ هم ورلېږلې. لکه چې يو ځل يې ډېرې قيمتي ډالۍ د پنځوسو په شمېر د سرو اوسپينو زرو بتان چې له کابل څخه لاسته ورغلي وو، خليفه معتمد عباسي ته ولېږل او معتمد هم د خپل ورور (موفق) پواسطه د بلخ، تخارستان، سند او سيستان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت فرمان وروليږه. خو وروسته له دې، يعقوب په (٢٦٢ هـ/ ٨٦٧ ز) کال څه وخت چې يې وغوښتل خپله واکمني د عباسي خلافت تر لمنې ورسوي او د بغداد د اداري غوښتونکی شو نو له عباسي خليفه سره په جګړه کې ښکيل شو. او په پايله کې د خليفه د ورور (موفق) د چل پواسطه چې د دجلې اوبه يې په صفاري لښکرو ورخوشې کړې او هغوی يې له ډېرې سختې ماتې سره مخ کړل له دې وروسته عباسي خليفه د صفاريانو دمخالفينو يعنې سامانيانو د ملاتړ سياست ځانته غوره کړ.

د صفاريانو د حکومت پای

يعقوب ليث صفاري ته د عباسي خليفه له خوا د ماتې نه څه موده وروسته، نوموړی په (٢٦٥ ق/ ٨٧٩ ز) کې مړ شو، له هغه وروسته د ده ورور عمرو د واکمنۍ ډګر ته راووت. که هرڅو د عمرو او د بغداد د حکومت اړيکې په لومړي سر کې څه نا څه ښې وې او هغه قېمتي ډالۍ د خليفه لپاره وروليږلې خو دغه اړيکې تر ډېرې مودې پاتې نه شوې دا ځکه چې عباسي خلافت په اصل کې له صفاريانو سره د زړه نه مينه نه لرله او د نوموړي د اطاعت په هکله يې شک درلود. ځکه په (٢٧١ق ٨٨٤ ز) کال کې د بغداد خليفه د خراسان حاجيان ځانته وروغوښتل او د هغوی ترمخ يې دغه اعلان وکړ چې عمرو ليث مې له ټولو مقامونو او منصبونو څخه لېرې کړې دی. دغه مسئله له يوه پلوه د صفاريانو په سيمه کې پاڅونونه رامنځته کړل او له بل پلوه د صفاريانو کمزوری ته يې لاره اواره کړه. په دې ترڅ کې، په ماوراٴالنهر کې د سامانيانو واک چې د بغداد د عباسي خلافت له ملاتړ څخه هم برخمن وو، د عمرو ليث صفاري وېره يې لازياته کړه. نو له دې امله يې د هغوی د مقابلې لپاره ترتيبات ونيول او په (٢٨٧ ق/ ٩٠٠ ز) کې د دوی په ورانډې جګړې ته ووت. خو بلخ ته نږدې د اسماعيل ساماني د لښکرو له خوا يې ماته وخوړه. امير اسماعيل ساماني نوموړی يې بغداد کې د خليفه معتمد حضور ته ولېږه هلته زنداني شو او په (٢٨٩ق) کې ووژل شو.

له دې وروسته د صفاريانو پاتې خلکو يوه پېړۍ په سيستان کې واکمني وکړه او د دوی وروستی مشر د خلف ابن احمد په نامه په (٣٤٤ - ٣٩٩ ق/ ٩٥٥- ١٠٠٨ ز) کې د سلطان محمود غزنوي له خوا ووژل شو.

د طاهريانو او صفاريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

په هغه وخت کې زموږ د خلکو د اقتصاد اصلي بنسټ کرنې تشکيلاوه. او د کرنې کار ته پاملرنه د طاهري مشرانو، په تېره بيا د طاهر زوی عبدالله د مهمو او مثبتو اقداماتو څخه و.

ځکه ده برسېره پردې چې د کښتونو د له منځه وړلو په برخه کې به يې د خپلو عسکرو مخه نيوله، د کرکيلې د ښه والي لپاره يې ځينې ارزښتناک کارونه هم ترسره کړل. عبدالله بن طاهر د اوبو لګولو سيستم د جوړولو په برخه کې د ټولو په سرکې يادولی شو. زموږ د هېواد مشهور تاريخ ليکونکی عبدالحی بن ضحاک ګرديزي د ريپورټ له مخې، نوموړي د خراسان ټول فقها راغونډکړل او له هغوی څخه يې وغوښتل چې د اوبو لګولو په برخه کې شرعي موازين وضع کړي او دوی د (کاريزکتاب) يا (کتاب القنی) په نامه يو کتاب وليکه. دغه موضوع زموږ په هېواد کې د ډېرو کاريزونو او همدارنګه د پر مختللي اقتصاد ښودونکې ده. دغه ذکر شوي کاريزونه زياتره د پرديو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يرغلونو په پايله کې ړنګ شول.

همدارنګه د عبدالله بن طاهر په توصيو او سپارښتنو د ښارونو کارګرانو (کاريوهانو)ته د کرنې په هکله سپارښتنه شوې ده. طلحه بن طاهر هم د کرنې په وده کې د خپل ورور د سياست پلوی و. په پايله کې په اقتصادي برخه کې د پام وړ ښه والی راغی. ښلابښلې مېوې او غلې کېدلې، همدا رنګه د هرات انګورو، با دامو او پستی، د سيستان خرما، د بست زعفران او د بلخ او مروې انارو ډېر شهرت درلود او زموږ هېواد ته يې ښه شتمني برابره کړه. خو صفاريانو د پاچاهی ډېر وخت په جګړو او همدارنګه د سيمو او ايالتونو د لاسته راوړلو په برخه کې تېرکړ د هېواد د اقتصاد لپاره يې روښانه پروګرام نه درلود خو په فرهنګي برخه کې د ملي ادبياتو مينه وال و او دا يې غوره ګڼله چې پارسي ژبه بايد د عربي ژبې او ادبياتو ځای ونيسي.

ويل کېږي چې يعقوب ليث صفاري د پيغامونو مدير مسؤول محمد بن وصيف سګزي څخه وغوښتل چې د عربي ژبې په ځای په پارسي ژبه شعر وليکي. نوموړي د يعقوب په ستاينه کې يوه پارسي قصيده وليکله. خو طاهريانو عربي ژبه ومنله، د طاهر يو زوی طلحه پخپله د عربي ژبې د نحوې عالم و. د طاهري امرينو له ډلې څخه يو څو نور هم د پوهانو او اديبانو د ملاتړ په برخه کې مشهور وو.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو کې د طاهريانو فرهنګي او اقتصادي خدمتونه وشمېري.

پوښتنې

١- خپل اصلي سيمې ته د طاهر د راګرځېدو مهم دليل څه دی؟
٢- ايا د عباسي خليفه په وړاندې د طاهر سياست د ده د اولادونو له خوا وپالل شو؟
٣- د يعقوب ليث صفاري د کار په پيل کې، د ده د شهرت علت څه و؟
٤- د طاهريانو په دوره کې کرنې او زراعت ولې وده وکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د خپل هېواد تاريخ او فرهنګ ته د طاهر او يعقوب د خدمتونو په هکله يو لنډ مطلب چمتو او په راتلونکي لوست کې دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

په دې لوست کې به د سامانیانو د واکمنۍ کورنۍ سره آشنا شئ هغه چې د بغداد د عباسي خلفاوو د سیاست په ملاتړ یې په افغانستان او د هغه د اوسنیو ګاونډیو هېوادونو کې یو پیاوړی او پراخه حکومت رامنځته کړ او په دې به هم وپوهېږئ چې د دوی د واکمنۍ په مهال ولې زموږ هېواد له علمي او فرهنګي غوړېدا سره مخ شو؟

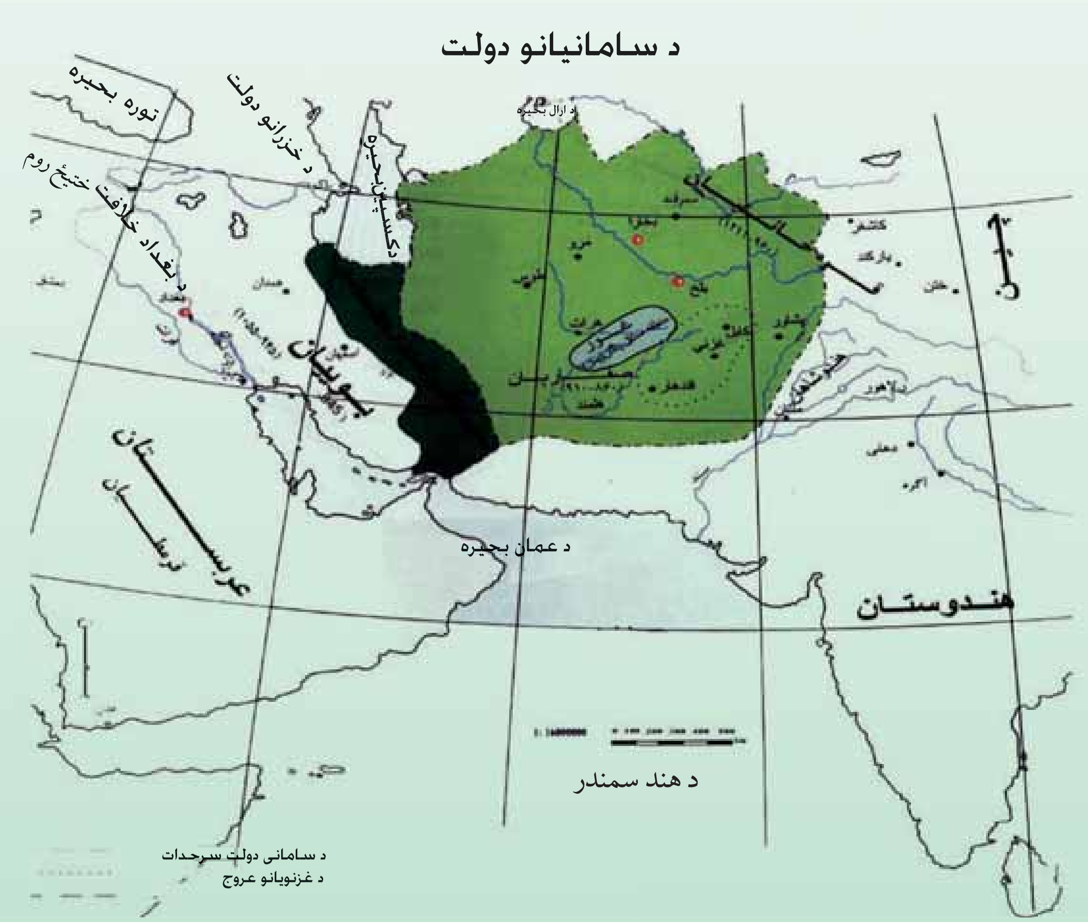

سامانیان د ختیځو اصلي کورنیو له ډلې څخه دي چې ریښه یې له اسلام څخه مخکې وختونو ته رسېږي. دوی د عباسي خلفاوو په پلوۍ خپل سیاسي موقعیت د افغانستان، ایران او مرکزي آسیا په اسلامي ختیځ کې ټینګ کړ. سره له دې چې سامانیانو له خلفاوو سره ښې اړیکې لرلې خوبیایې هم مالیات او خراجونه بغداد ته نه لېږل. د دوی د حکومت شکل ((امارت استکفاً استیلا)) (معنا دا چې خلیفه د عزل او نصب، دمالیاتو اخیستل، د ځایناستي ټاکلو او ... کې به لاسوهنه نه کوي) پېژندل شوی دی. د سامانیانو دوره د اسلامي فرهنګ او تمدن د غوړېدنې دوره بللی شو. په ځانګړې توګه عقلي علومو د دوی په دوره کې ډېره وده وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

سامانیان د سامان خدات په نامه د یوه سړي له نوم څخه اخیستل شوي دي. زموږ د هېواد د مشهور تاریخ لیکوونکي عبدالحی ګردېزي په وینا سامان خدات له مغان یا زردشتي روحانیونو څخه شمېرل کېږي او د ماوراءالنهر په څنډو کې یې استوګنه کړې ده.

د سامان خدات پلرونه له اسلام څخه د مخه د ماوراءالنهر له مشرانو څخه وو. او له اسلام څخه وروسته هم په ماوراءالنهر کې د رسوخ او نفوذ خاوندان وو. سامان خدات د اموي هشام بن عبدالملك په زمانه کې مسلمان شو او د اسد بن عبدالله په نامه د خراسان د اموي حاکم تر ملاتړ لاندې واقع شو. نوموړي وروسته د ابو مسلم خراساني په نهضت کې برخه واخیسته او د ابومسلم له ملګرو څخه شو. چې په عباسي دولت کې یې هم د ښه نوم ازانګې پورته شوې.

د دویمې هجري (اتمې میلادي) پېړۍ په پای کې هغه اختلاف چې د هارون الرشید د زامنو تر منځ د ځایناستۍ په مسئله رامنځته شو، مامون الرشید سره په مروه کې خلکو بیعت وکړ مامون الرشید له ځینو بانفوذه کورنیو لکه طاهریانو او سامانیانو څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د دوی د مرستې په بدل کې یې بیا وروسته ډېر مهم حکومتي مقامونه دوی ته وسپارل. له همدې وخته وروسته د عباسیانو او سامانیانو تر منځ اړیکې سره نژدې شوې او څه وخت چې مامون الرشید له مروې څخه بغداد ته لاړ نو د عباسي خلافت په ختیځ کې یې د څلورو مهمو ښارونو مشري د سامان څلورو زامنو ته وسپارله: نوح بن اسدته یې سمرقند، احمدبن اسد ته یې فرغانه، یحیی بن اسدته تاشکند او الیاس ته یې هرات وسپاره.

د صفاریانو په را څرګندېدو سره چې د بغداد له خلافت سره یې چندان ښې اړیکې نه لرلې. د بغداد د خلفاوو او سامانیانو اړیکې یوې نوې مرحلې ته د اخلې شوې او د بغداد خلافت چې د مخالفینو د شتون له امله یې د سامانیانو ملاتړ ته اړتیا لرله، هڅه یې کوله چې د دوی د حکومت ته په غاړې ایښودو سره، سامانیانو ته سیاسي مشروعیت وښيي. سامانیانو هم چې دې ډول تائید ته اړتیا لرله نو د خلافت په تائید سره یې د عامه خلکو په ذهنونو کې ډېر ښه ځای ونیو.

د ساماني لړۍ لومړی بنسټګر، اسماعیل

د ساماني لړۍ بنسټګر اسماعیل بن احمد بن سامان خدات دی. نوموړی په (٢٣٤ق، ٨٤٨ ز) کال په فرغانه کې وزېږېد. امیر اسماعیل په پوره ډول، په ماوراءالنهر کې هغه وخت واکمني ترلاسه کړه چې د ده ورور (نصر (٢٧٩ق، ٨٩٢ ز) کال کې مړشو خو د ده شهرت او اعتبار هغه وخت زیات شو چې صفاریانو ته یې په جګړه کې ماتې ورکړه او عمرو بن لیث صفاري یې ونیوه. دغه پېښه د (٢٨٧کال د ربیع الاول په ١٥ ق/ ٩٠٠ میلادي کال د اپریل ١٩ ز) کې رامنځته شوه. وروسته له دې پېښې یې عباسي خلیفه معتضد ته د حکومت فرمان ولېږه، ځکه چې د صفاریانو (د خلافت له اوامرو څخه د سرغړوونکو) په ماتې سره سامانیانو په عباسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بخارا په ښار کې د امیر اسماعیل ساماني قبر

خلافت کې ډېر محبوبیت ترلاسه کړ.

امیر اسماعیل ساماني د عباسي خلافت د ملاتړ په لاره کې د نورو مخالفانوسره هم جګړې وکړې لکه د طبرستان له علوي ساداتو سره یې جګړه وکړه او د هغوی مشر محمد بن زید علوي یې وواژه، طبرستان او ری (اوسنی تهران) او لږ وروسته یې زنجان او قزوین هم ونیول اویه دې ترتیب یې د خپلو فتوحاتو لمنه له افغانستان څخه واړوله او د اوسني ایران ترلویدیځو څنډو ورسېد.

د امیر اسماعیل ساماني په وخت کې، د ساماني دولت پلازمېنې یعنې د بخارا ښار ښه پرمختګ وکړ او په ختیځ کې د اسلامي ښارونو په یو مهم مرکز بدل شو. امیر اسماعیل کابو وروسته له اتو کلونو امارت، په (۲۹۵ق، ۹۰۷ ز) کال مړ شو.

د امیر اسماعیل ځایناستي

د امیر محمد اسماعیل زوی دویم احمد د ده ځایناستی شو. د ده د واکمنی په دوره کې چې پنځه نیم کاله اوږده شوه، د ساماني دولت عسکرو په سیستان کې د صفاریانو د پاتې شوو او همدارنګه په ماوراءالنهر کې یې له ترکانو سره نښتې وشوې. په دې نښتو کې ساماني دولت بری وګاټه خو احمد ساماني ډېر ژر په (۳۰۰ق- جمادي الاخر

(c) ketabton.com: The Digital Library

/ ۹۱٤ ز جنوري) کې د خپلو مړيو له خوا ووژل شو. وروسته له ده څخه د نومړي زوی (نصر) واکمنی ته ورسېد. که هر څو د نومړي د پاچاهی پيل په هغو ولايتونو کې چې د ساماني دولت تر ولکې لاندې وو، له شخړو سره لاس اوګريوان و خو نومړي د خپل عالم او تکړه وزير (ابوعبدالله جيهاني) او د لښکرو د وفادار مشر (حمويه بن علي) په مرسته بېرته خپل هېواد ته امنيت او ټيکاو (ثبات) راوست. په اصل کې د نصر د پاچاهی دوره (۳۰۱ نه تر ۳۳۱ ق / ۹۱٤ نه تر ۹٤۲ ز) کلونو د ساماني لړۍ د حکومت د دبدبې د اوج دوره وه.

د نصر له مړينې وروسته ساماني حکومت تر (۳۹۵ ق / ۱۰۰۵ ز) کال پورې پاتې شو اوپه دې موده کې اوه تنه ساماني مشران واکمنی ته ورسېدل. خو د ساماني دولت ځوړتيا هغه مهال پيل شوه چې زيات واک سيمه ييزو مشرانو ته په لاس ورغی. له دې مشرانو څخه يو هم الپ تګين نومېده چې په لومړيو کې د ترک غلامانو څخه و. نومړي په غزنه کې په ۳۵۱ / ۹٦۲ ز کا ل کې د ترک مړيو په ملاتړ د غزنويانو د نوي حکومت بنسټ کيښود. ساماني حکومت او دولت يو سلو دوه کاله او شپږ مياشتې اوږد شو.

د سامانيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سامانيانودوره چې د ختيځې نړۍ په تاريخ کې د اسلامي رنسانس په توګه تعبير شوی د اقتصاد له پلوه په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د روښانه دورو څخه شمېرل کېږي. د اقتصاد او صنعت په برخه کې د پر مختګ دوه عمده لاملونه په لاندې توګه بيانولی شو:

لومړی د درنو ماليات او باجونو نشتوالی او دويم لازم کورنی ثبات او همدارنګه بهرنی سوله. د پورته دوه عواملو په ترڅ کې ښه اقتصادي وده رامنځته شوه. د خلکو اقتصادي وړتيا لوړه، قصرونه، باغونه او ظريفه صنايع را منځته شول. د خلکو توليداتو وده وکړه ترهغه ځايه چې په يوه کا ل کې د سامانيانو لخوا د ټول هېواد نه څلوېښت مېليونه درهم راټولېدل.

په هغو کشفياتو کې چې بيا وروسته د پولنډ او سکانډيناوي هيوادونو په څنډوکې ترسره شوي، د سامانيانو د وخت نقره يي سکې لاسته راغلې او دا خبره څرګندوي چې د ساماني دولت او ختيځې اروپا تر منځ د سوداګريزو توکو راکړه ورکړه کېدله.

له بزګرانو څخه د ساماني دولت د ملاتړ په سيوري کې کرنې او زراعت هم ښه وده وکړه. او په ځانګړې توګه په ګڼ مېشتو سيمو لکه بادغيس، هرات، پوشنګ د سيستان ځينو برخو او بُست کې د مېوو، غلو اونباتاتو بيلابيل ډولونه پيدا کېدل. د څارويو په ځانګړې توګه د اسانو او اوښانو د ساتنې مرکزونه په تخارستان او بلخ کې موجود وو او په هرات او بست کې ورېښم هم توليديدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د سامانیانو سیمې ته د ترکانو راتګ او بیا لوړو حکومتي او سیاسي مقامونو ته د دوي لاس رسی، دغه پروسه څه نا څه زیانمنه کړه خو داسې ربوټ نه دی لاسته راغلی چې اقتصادي وضعه یې له خطر سره مخ کړې وي.

د فرهنګ او تمدن په برخه کې مهم یون رامنځته شو ځکه د سامانیانو په لاس د یوه پیاوړي نظام د بنسټ ایښودو سره، فرهنګ او تمدن وده وکړه او د استعدادونو د راڅرګندېدو لپاره مناسب چاپېریال رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نظم او نثر په برخه کې ډېر لوی بدلون رامنځته شو.

دسامانیانو په دوره کې د پوهنو د پراختیا مهم علت، د عقیدې آزادي او همدارنګه د ساماني مشرانو حوصله او نرمي وه. په دې دوره کې له تعصبه ډکه فضا نه وه موجوده. د بېلا بېلو فکري او دیني کړنلارو او همدارنګه د نظر او فکر دخاوندانو لپاره یو ډاډمن چاپیریال موجود و. ساماني مشرانو هڅه کوله چې له ځان پالنې او عقیدتي استبداد څخه ځان وژغوري. او همداکار د بېلا بېلو فکرونو د راڅرګندېدو لامل شو. محمدخوارزمي او ابو ریحان البیروني په ترتیب سره په خپلو کتابونو (مفاتیح العلوم) او (آثارالباقیه) کې دهغه وخت د بېلا بېلو فکري او عقیدتي ځانګو او ډلو څخه خبر راکوي او په زین الاخبار کې د عبدالحی ګردېزي په وینا، د سامانیانو پوه وزیر ابو عبدالله جیحاني په امر د ساماني دربار د کړنلارو ټاکلو او همدارنګه د هېواد د اداري لپاره، د هغه وخت د نړۍ د ټولو دربارونو کړنلارې بې له تعصبه راټولې کړې چې د دوی له منځ څخه د هغو هېوادونو قوانین غوره کړي چې پرمختللې انساني بڼه ولري. نوموړې وروسته امر وکړ چې د دربار او دېوان ټول غړي نوموړو کړنلارو عملي کولو ته غاړه کېږدي. نوله دې کبله ډېر پوهان او د فکر خاوندان وهڅېدل تر څو خپلې پوهې او فکرونه ټولنې ته وړاندې کړي.

په دې ترتیب د اسلام د تمدن طلایي دوره وځلېده او لوی اسلامي فیلسوف ابونصر محمد بن محمد فارابي، د ختیځو سیمو د حکیمانو خاتم شیخ الرئیس ابوعلي حسین بن عبدالله بن سینا، لوي متفکر ریاضي پوه او تکړه ستوری پېژندونکی ابوریحان محمدبن احمد خوارزمي، د دري پارسي شاعرانو لوی استاد جعفربن محمد رودکي، شاعر، استاد او تکړه حکیم ابوالحسن شهید بلخي، د امیر منصور ساماني وزیر او د بلعمي تاریخ لیکونکی محمد بن عبدالله بلعمي، د لومړي منصور ساماني تکړه وزیر، جغرافیه پوه او اشکال العالم د کتاب لیکونکي ابو عبدالله احمد بن محمد جیهاني، وروسته له اسلامه د دري پارسي لومړنۍ شاعره رابعه بلخي چې پلارېې د زینت العرب لقب ورکړی و او لسګونو نورو پوهانو او هوښیارانو په دې دوره کې استوګنه درلوده او کتابونه یې وړاندې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د نقشې پر مخ ساماني قلمرو په ګوته کړي او د دې دورې د پوهانو او عالمانو نومونه دې ولیکي.

پوښتنې

۱- زموږ په هېواد کې سامانیانو څه ډول سابقه لرله؟
۲- د سامان خدات اولادونو ولې لوړې حکومتي څوکۍ ترلاسه کړې؟
۳- د سامانیانو تر ټولو مشهور پاچا څه نومېده او په څه ډول یې ساماني دولت د د بدبې اوج ته ورساوه؟
٤- د بغداد د عباسي خلفاوو او سامانیانو ترمنځ څه اړیکه موجوده وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د سامانیانو د فرهنګي سیاست په هکله یوه مقاله ولیکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ترلوستلو وروسته ترټولو غوره مقاله وي د ښوونځي په تابلو کې وځړول شي، چې نور زده کوونکي ورنه ګټه واخلي.

غزنویان او سلجوقیان

ترکان د هغو قومونو له ډلې څخه وو چې په مرکزي آسیا کې اوسېدل، له یادو شوو قومونو سره د سامانیانو د حکومت په دوره کې ډېرې اړیکې ټینګې شوې نو له دې کبله د ترکانو ځینې ډلې د اسلام په سپیڅلي دین مشرفې شوې او د ترکانو ځینې سرداران او مشران د ساماني دولت د چوپړ په لاره کې لوړو حکومتي مقاماتو او په ځانګړې توګه نظامي منصبونو ته ورسېدل.

یو هم له دې مشرانو څخه الپ تګین نومېده چې د سامانیانو له خوا د خراسان یا افغانستان د سپه سالارۍ دندې ورته سپارل شوې وه.

نوموړی د غزنویانو د لړۍ بنسټګر بلل کېږي.

زموږ دهېواد په تاریخ کې د ترکانو په نامه درې لړۍ (غزنویان، سلجوقیان او خوارزم شاهیان) مشهور دي: په دې لوست کې به د ترکانو دوې مهمې کورنۍ (غزنویان او سلجوقیان) وپېژنئ.

د غزنویانو دولت

غزنویان

زموږ په هېواد کې د غزنه (غزنین یا غزني) ښار په ځانګړې توګه هغه وخت د اهمیت وړ وګرزېد چې د سامانیانو ترکي سردار الپ تګین په (۳۵۰ ق/ ۹٦۱ ز) کال د امیر عبدالملك بن نوح د مرګ په وخت کې په هغه توطیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګډون وکړ چې غوښتل یې د خپلې خوښې شهزاده د واک ګدۍ ته ورسوي خو ونه توانید نو ځکه له خپلو لښکرو سره غزني ته لاړ او دغه ښار یې د خپل مرکز په توګه غوره کړ خو د غزنویانو واک د سبکتګین په نامه د یوه بل ترکي غلام پواسطه تثبیت شو. دغه سړی چې په اصل کې د مرکزي آسیا له ترکانو څخه و، له زنداني کېدو وروسته د الپ تګین له خوا و اخسیستل شو او د نوموړي د هوښیارۍ له کبله د الپ تګین د پام وړ وګرزېد، تر هغه ځایه چې د نوموړي د ساتونکو مشري ور په غاړه شوه او د الپ تګین له لور سره یې واده هم وکړ.

سبکتګین

په (۳۵۲ق/۹۶۳ ز) کال کې د الپ تګین له مړینې وروسته د ده زوی ابو اسحاق ابراهیم درې کاله او بیا د ده وروسته بلکاتګین د لسو کلونو لپاره د غزني اداره په غاړه لرله او دوی د الپ تګین خلاف د سامانیانو سره خپلې اړیکې ټینګې کړې.

خو د غزني کمزورې ادارې او په غزني باندې د لویکیانو اونورو مخالفینو احتمالي لاس برۍ، ترکي افسران او سرتېري دې ته وهڅول تر څو سبکتګین د الپ تګین زوم د خپل امیر په توګه وټاکي.

د نوموړي د واکمنۍ موده په (۳۶۶ق، ۹۷۶ ز) کې پیل او په (۳۸۷ق، ۹۹۷ ز) کال کې د ده له مړینې سره یو ځای پای ته ورسېده او نوموړي په دې دوره کې د غزنویانو حکومت ځواکمن کړ.

سبګتګین بُست او قصدار په خپل قلمرو کې دننه او همدارنګه د دې حملو په ترځ کې یې د افغانستان مشهور پوه او ادیب ابوالفتح بستي هم خپل چوپړ ته حاضر کړ.

دهندوستان په لور یې هم لښکر کشۍ وکړې. چې برسېره پر دیني اعتبارُ غزنویانو ته ډېر غنیمتونه هم په لاس ورغلل. او د حکومت ساحه یې د هندتر جیپال پورې ورسېده.

سبکتګین د هېواد د ادارې لپاره، ایالتونه د خپلې کورنۍ د غړو ترمنځ ووېشل چې ډېر مهم ښار (نیشاپور) یې خپل زوی ابوالقاسم محمود، بُست یې بل زوی نصر او همدارنګه غزني

او بلخ یې بل زوی اسماعیل ته وسپارل.

سلطان محمود غزنوی

سلطان محمود غزنوي

د سبکتګین له خوا اسماعیل (د سبکتګین د لور له خوا لمسي) ته د بلخ او غزني حکومت سپارل، د ده او محمود غزنوي (چې یو تکړه او په کار پوه سړی و)، د اختلاف لپاره یې زمینه مساعده کړه. نو په دې توګه څه وخت چې په (۳۸۷ق/۹۹۷ ز) کال سبکتګین مړشو، نوموړي خپل ورور له واکه لېرې کړ او د غزنوي دولت اداره یې پخپله غاړه واخیسته. د محمود غزنوي منظم سیاست په افغانستان او د هغه په شاوخوا کې د سیمه ییزو حکومتونو په له منځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورېلو ولاړ و او دې کار د ده واکمني ځواکمنه کړه. په دې توګه چې سيستان، غرجستان (هزاره جات)، ګوزګانان (جوزجان)، چقانيان او خوارزم د غزني دربار اطاعت ته غاړه کېښوده.

فتوحات

زموږ د هېواد په تاريخ کې محمود غزنوي څکه د ستر فاتح په توګه پېژندل شوي چې ده زيات فتوحات په ځانګړې توګه د هندوستان په لوري تر سره کړي دي.

نومړي د بېلابېلو دلايلو له مخې په هندوستان باندې يرغلونه تر سره کړل، د اسلام خپرېدل او هغه قيمتي غنيمتونو چې د هندوستان په معبدونو او بت خانو کې ساتل کېدل لاسته راوړل.

نومړي په (۳۹۲ق،۱۰۰۱ ز) په جيپال، په (۳۹۵ق،۱۰۰٤ ز) بهاطيه، په (۳۹۸ق،۱۰۰۹ ز) په بهيم، په (٤۰۰ق، ۱۰۰۹ ز) په نارين، په (٤۰٤ق، ۱۰۱۳ ز) په ناردين او په (٤۰۵ق،۱۰۱٤ ز) کا ل په تانېشر يرغل وکړ.

د دې يرغلونو په پايله کې يې په هندوستان کې د اسلام د سپېڅلي دين رېښې وغځولې او همدارنګه ډېر زيات غنيمتونه د غزنوي ترکانو سرتېروته لاسته ورغلل. په ځانګړې توګه د هندوستان په ګوجرات کې په (٤۱٦ق/۱۰۲۵ ز) کې د سومنات بت فتحه کړ چې د هند د ډېرو لويو او مشهورو بتانو له ډلې څخه و. د غه کار د سلطان محمود غزنوي او د ده د سرتيرو د ډېر شهرت لامل وګرځېد.

د هند په لور د لشکر کشيو په اړه د پام وړ خبره دا ده چې دا کار د غزنوي دولت د سرتېرو لپاره بوختيا وه چې په دې توګه غزنوي دولت له هغو خطرونو څخه په امن پاتې شو کوم چې د سرتېرو او افسرانو له پلوه ورته متوجه و.

په هرحال، د سلطان محمود غزنوي فتوحات چې په هره انګېزه تر سره شوي، د هندوستان په سيمه کې په تېره بيا د اسلام د خپرېدو په برخه کې ډېر اغېزمن وو او د اسلام دين چې مخکې تر ملتانه رسېدلی و، د غزنويانو په دوره کې د هند تر ډېرو سيمو پورې ورسېد.

د سلطان محمود غزنوي ځايناستي

سربېره پر دې چې سلطان محمود غزنوي د خپل حکومت په منځنيو کلونو کې د مسعود په هکله مناسب نظر درلود او نومړی يې خپل وليعهد وټاکه خو د ژوند په وروستيو کلونو کې په مسعود باندې بدګمانه شو او د ده په ځای يې خپل بل زوی (محمد) وليعهد وټاکه، د دې لپاره چې د ده زړور او مېړنی زوی (مسعود) له مرکز څخه ليرې لاړ شي نو د ری او (تهران) او جبال (د ايران لويديځ) ايالتونو مشر يې وټاکه.

سلطان محمود غزنوي په (٤۲۱ ق/۱۰۳۰ ز) کال مړشو او محمد د خپل پلار په غوښتنه په غزني کې پر تخت کښېناست.

محمد له خپل ورور (مسعود) سره د واک د وېش غوښتنه رد کړه خو مسعود په بریالیتوب سره له تهران څخه د نيشاپور په لور پرمختګ وکړ او د (روژې٤۲۱ق / سپتمبر ۱۰۳۰ ز) کال کې څه وخت چې د غزني لښکرو خبر ترلاسه کړ چې د خراسان لښکرو مسعود د پاچا په توګه اعلان کړی نو د دې خبرې په اوريدو سره يې بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غزني کې د غزنويانو تاريخي منار

ځنډه محمد له واکه لېرې کړ.

مسعود غزنوي د خپلې پاچاهۍ په وخت کې له مخالفينو او سرغړوونکو سره زياتې جګړې وکړې.

نوموړي د خپل پلار ډېر شمېر هغه ملګري ووژل او يا يې زنداني کړل چې د ده په اند د نوموړي د ځيناستي په نه قبلولو کې يې د ده له پلا رسره سلا وه. په حکومت کولو کې يې هم استبدادي لاره غوره کړه او په خلکو يې زياتې ماليې و ټاکلې. دغه خبره له يوه پلوه او له بلې خوا د سلجوقي کورنۍ په مشرۍ د اغز د ترکمنانو نوي واک نوموړی لاکمزوری کړ او په پای کې په هغه جګړه کې چې په (روژې ۴۳۱ق/۱۰۴۰ ز) کال کې د يادوشوو ترکمنانو او غزنويانو ترمنځ سرخس ته نژدې د دندانقان په سيمه کې وشوه. غزنويانو سخته ماته وخوړه مسعود غزنوي له دې ځايه د غزني په لور تېښته وکړه او څرنګه چې نوموړي فکر کاوه چې د ترکمنانو تر ځارنې لاندې نه شي، نو ځکه له خپلې کورنۍ او خزانو سره د هند په لور وتښتېد. مسعود په (۴۳۲ق/۱۰۴۱ ز) کال په هغه توطيه کې ووژل شو چې د نوموړي د ورور محمود له خوا ورته برابره شوې وه. له دې وروسته غزنويان د (۱۳۰) کلونو لپاره په واک کې پاتې شول خو د دوی واکمني د افغانستان په ځينو سيمو او همدارنګه د بلوچستان او پنجاب په يوې برخې پورې محدوده شوه.

غزنوي پاچاهان

نوم	د حکومت موده
الپ تګين	۳۵۱ ق
سبکتګين	۳۶۷ - ۳۸۷ق
اسماعيل بن سبکتګين	۳۸۷ - ۳۸۹ق
سلطان محمود غزنوي	۳۸۹-۴۲۱ق

محمد بن محمود	٤٢١-٤٢١ق
سلطان مسعود	٤٢١ - ٤٣٣ق
مودود بن مسعود	٤٣٣ - ٤٤٠ق
مسعود بن مودود	٤٤٠-٤٤٠ق
بهاالدوله علي بن مسعود	٤٤١-٤٤٤ق

سلجوقيان

سلجوقيان په اصل کې د اغز له ترکمنانو څخه شمېرل کېږي چې د اتمې هجري پېړۍ په ترڅ کې يې د خوارزم (ارال) بحيرې لور ته او همدارنگه د سير سند په سيمې کې کډې واړولې. د مسلمانانو تاريخ ليکونکو له ډلې.

د سلجوقي دولت د واکمني سيمې

د (تاريخ الرسل والملوک) کتاب خاوند طبري په (٢٠٥ق/٨٢١ ز) کا ل کې د غزان يرغل د اشروسنه په نوم يادوي.

د سلجو قي کورنۍ لوی نيکه د قا ق (تقا ن) نومېده. نوموړی د ترکي پاچاهانو په خدمت کې حاضر و او سلجوق هم د همدې د قاق زوی د ترک پاچاهانو په خدمت کې شپې ورځې تېرولې. ويل کېږي چې دی او کورنۍ يې په (٣٨٢ق/٩٩٢ ز) کال کې مسلمان شول. د سلجوق درې زامن د اسرائيل، ميکائيل او موسی په نومونو د ماوراءالنهر لورته کډوال شول او هلته يې د سامانيانو خدمت ته غاړه کېښوده. خو د سلطان محمود غزنوي له خوا د اسرائيل نيول او د هندوستان کالنجر په زندان کې وروسته له اوو کلونو بند څخه د ده مړينه، د ترکمني سلجوقيانو او ترک غزنويانو تر منځ اړيکې خرابې کړلې او د سلطان مسعود ځانگړو سياستونو دوی ته دا زمينه برابره کړه چې سياسي او نظامي واکمني ترلاسه کړي. دوی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴۲۹ق/ ۱۰۳۸ ز) کال کې د خراسان مشهور ښار نیشاپور ونیو. او وروسته یې د دندانقان په سیمه کې د جګړې په بهیر کې د سلطان مسعود غزنوي ځواکونو ته سخته ماتې ورکړه، په دې جګړه کې د سلجوقیانو د جګړې مشري د مېکائیل زوی طغرل بېګ په غاړه لرله چې نوموړي برسېره په نېشاپور د ماوراءالنهر، افغانستان او ایران نور مهم ولایتونه هم لاسته راوړل.

طغرل بیګ د سلجوقي حکومت د لرې بنسټګر ګڼل کېږي او تر (۴۵۵ق/ ۱۰۶۳ ز) کا ل پورې یې واکمني وکړه. له (۲۶) کلونو واکمنۍ وروسته د ده له مړینې سره سم د نوموړي وراره الپ ارسلان واکمنۍ ته ورسېده نوموړي خواجه نظام الملک خپل وزیر وټاکه د دې پوه وزیر په هڅو سره یې دولت او سلجوقي نظام له ښه کورني ثبات څخه برخمن شو او په بهرنۍ برخه کې یې په (۴۶۲ق/ ۱۰۷۰ ز) کال کې د وان او ارزروم د بحیرې په منځ کې د ملازجرد په مشهوره جګړه کې رومیانو ته ماتې ورکړه. د روم قیصر دیوژن رومانوس یې اسیر او کوچنی آسیایې تر لاسه کړه.

الپ ارسلان په (۴۵۶ق/ ۱۰۷۳ ز) کال کې د خوارزم په لاره کې ووژل شو او له ده څخه وروسته د نوموړي زوی ملک شاه سلجوقي د خواجه نظام المُلک په هڅو واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي نه یوازې په کورنیو ګډوډیو برلاسی شو، بلکې د سلجوقي دولت ترواک لاندې سیمه یې د ختیځ لورته ترچینه او لویدیځ لورته د مدیترانې ترسینده پورې ورسوله.

د ملک شاه حکومت د خواجه نظام الملک په ایسته کولو او د تاج الملک قمي په راوستلو سره د کمزورۍ خواته روان شو او په (۴۸۵ق/ ۱۰۹۲ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم د ده د کورنۍ د غړو ترمنځ د واکمنۍ د لاسته راوړلو په موخه جګړې پیل شوې او دغه جګړې د دې لامل شوې چې د سلجوقیانو سیمې د شهزاده ګانو ترمنځ وویشل شي او هر شهزاده د خپل وزیر او سرپرست چې (اتابک) به ورته ویل کېده، په مرسته ولایت اداره کاوه.

اتابکانو هم له څه مودې وروسته د خپلواکۍ خوبونه ولیدل او همدارنګه د ایران په آذربایجان او لرستان کې یې خپلواکه لرې رامنځته کړه. د سلجوقیانو د واکمني ختیځ سیمې، افغانستان چې د سلطان سنجر تر واک لاندې راغې او نوموړي وروسته له ډېر اخ او ډب مروه خپله پلازمېنه وټاکله. خو وروسته له (۴۲) کلونو واکمنۍ په (۵۵۲ق/ ۱۱۵۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم، د ختیځو سلجوقیانو کورنۍ هم کړه لاره ځانته غوره کړه او څرنګه چې سلطان سنجر ځایناستي نه درلود، نو د نوموړي خوریی رکن الدین محمود په (۵۵۷ق/ ۱۱۶۲ ز) کا ل کې د افغانستان او ماوراءالنهر په ځینو برخو واک وچلاوه. خو په دې کا ل د یوه سلجوقي سردار له خوا ونیول شو او بیا ړوند شو.

له دې وروسته افغانستان او ماوراءالنهر د غوري او خوارزم شاهي پاچاهانو ترمنځ د کړکېچونو ډګر شو.

په دې دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سلجوقیانو د دورې یو آثار

د محمود غزنوي فتوحاتو په ځانګړې توګه په غزني کې د اسلام دین په خپرېدو برسېره، ډېره شتمني هم غزنویانو ته ورکړه. ځکه د دې یرغلونو په ترڅ کې ډېر غنیمتونه د دوی په برخه شول. چې د دې شتمنیو په وسیله د غزني ښار ودان او آباد شو، د غزني په ښار کې ډېر جوماتونه، کتابتونونه او ماڼۍ ورغېدې. د غزني جومات د دبدبې په هکله ویل کېږي چې د بغداد له جومات سره برابر و.

د غزنویانو په وخت کې د ماڼیو جوړول هم دود وو او ویل کېږي چې سلطان مسعود غزنوي یوازې د اوو میلیونو درهمو په بیه یوه ماڼۍ جوړه کړه چې د ختګرۍ کارونو موده یې د څلورو کلونو پورې دوام وکړ. د پلونو جوړولو په برخه کې هم د پام وړکارونه تر سره شول او د سلطان محمود غزنوي له خوا د جیحون رود پر سر د زنځیرونو د پیوسته کولو پواسطه په (۱٦-٤١٥ق/٢٥-١٠٢٤ ز) کال کې د زورقي پل جوړول د غزنویانو د دورې له غوره نوښتونو څخه ګڼل کېږي.

زموږ په هېواد کې د کرنې په برخه کې د غزنویانو څخه د مخکنیو دورو په پرتله زیات توپیر ترسترګونه شو خو د غزنویانو له خوا د حاصل خیزو ولایتونو لاندې کولو او د پریمانه غنیمتونو لاسته راوړلو د غزنوي دولت د عوایدو کچه لوړه کړه دغه عواید څه د پاسه په کا ل کې سلو مېلیونو درهمو ته ورسېد. له فرهنګي پلوه د غزني د ښار پرمختګ، د علومو د غوړېدو او دودېدو عامل وګرزېد، په داسې کچه چې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د غزني ښار د دارالعلم حکم ترلاسه کړ او ویل کېږي چې برسېره د پوهانو تر څنګ د ده په دربار کې څلور سوه شاعران هم اوسېدل.

د غزنویانو دورې د نامتو پوهانو اوشاعرانو له ډلې څخه د لاندې کسانو نومونه د یادونې وړ دي. د نجوم، ځمکپوهنې او عقایدو په برخه کې نامتو پوه ابوریحان البېروني، ریاضي پوه ابوالحسن علي بن احمد نسوي، ابوالقاسم حسن عنصري، ابوالنجم احمد منوچهري، عبدالعزیز عسجدي مروزی.

سلجوقیان هم سره له دې چې د فرهنګ او تمدن له پلوه بیرته پاتې وو او تراوسه یې خپل قبیلوي خویونه نه وو هېر کړي دوی هم د سیمه ییزو وزیرانو او پوهو شخصیتونو څخه غوښتنه وکړه ترڅو د حکومتدارۍ په برخه کې ورسره مرسته وکړي، په دې توګه یې غوښتل چې د قبیلوي نظام د زیانونو کچه راټیټه کړي.

په دې دوره کې املاک او کرنیزې ځمکې د واکمنو له خوا هغو خلکوته ورکړل شوې چې په سلجوقي کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې يې اړه لرله، له دې کبله د کرنې برخه زيانمنه شوه. خو په دې دوره کې د جوماتونو او قبرونو بيا رغونه د ځانګړي مذهبي ارزښت لرونکې وه، د ښوونې او روزنې لپاره د (نظاميه) په نامه مدرسې هم د هېواد په بېلابېلو برخو کې جوړې شوې. د دوی د آباديو له ډلې څخه د جوزجان په سرپل کې د امام خرد زيارت، د بلخ په دولت آباد کې يو منار او په بلخ کې د بابا حاتم زيارت يادولی شو. د نورو فرهنګي بدلونونو له ډلې څخه د ترکي اداري اصطلاحاتو دودېدل لکه کوتوال (د کلاګانو سرمشر)، باسقاق (د ماليې اخيستلو مامور) او همدا راز د رنګارنګ او ارزښتمنو جامو دودېدل.

همدارنګه سلجوقيان د دري او فارسي ژبې د جدي خدمت کوونکو څخه شمېرلی شو ځکه نوموړې ژبه د دوی له خوا عراق، اذربايجان او کوچنی آسيا (اوسنی ترکيې) ته ورسېدله.

د سلجوقي دورې د مشهورو فرهنګي او علمي څېرو نومونه په لاندې توګه يادولی شو.

حکيم مجدود چې په سنايي غزنوي مشهورو، خواجه عبدالله انصاري، شيخ محمد غزالي او همدارنګه شاعره او هنرمنده مېرمن منيژه مهستي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي، د الف ډله دې د غزنويانو په دوره کې د غزني د پرمختګ او آبادی د علتونو او (ب) ډله دې د سلجوقيانو په دوره کې زموږ د هېواد د فرهنګي پراختيا د علتونو په برخه کې يو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

١- ولې سلطان محمود غزنوي په هندوستان کې له فتوحاتو سره مينه لرله؟

٢- د سلطان محمود غزنوي ځايناستی څه نومېده او سلطان مسعود څه ډول ماته ورکړه؟

٣- سلجوقيان په اصل کې له کومو خلکو څخه دي او په څه ډول يې دولتي واکمني ترلاسه کړه؟

٤- د سلجوقي دولت تر ټولو مهم وزير څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د ابوريحان البيروني او خواجه عبدالله انصاري د آثارو په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکي غونډه کې دې يې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوریان او خوارزم شاهیان

غوریان او خوارزم شاهیان زموږ د هېواد او سیمې د تاریخ هغه واکمنی لړی ګڼل کېږي چې د ځانګړي ارزښت او نقش څخه برخمن وو.
غوریانو څه وخت چې په غور کې د سلطنت بنسټ کېښود، نو هندوستان یې هم تر خپلې ولکې لاندې راوست. خوارزم شاهیان سره له دې چې د ترکي سلسلو او د ماوراُلنهر په شمال کې خوارزم ته منسوب وو خو زموږ هېواد یې هم تر واک لاندې و.
زموږ په هېواد کې د یادو شوو لړیو ترولکې لاندې، د وضعې څېړنه د دې لوست موضوع ده چې ورسره آشنا به شئ.

د غوریانو دولت

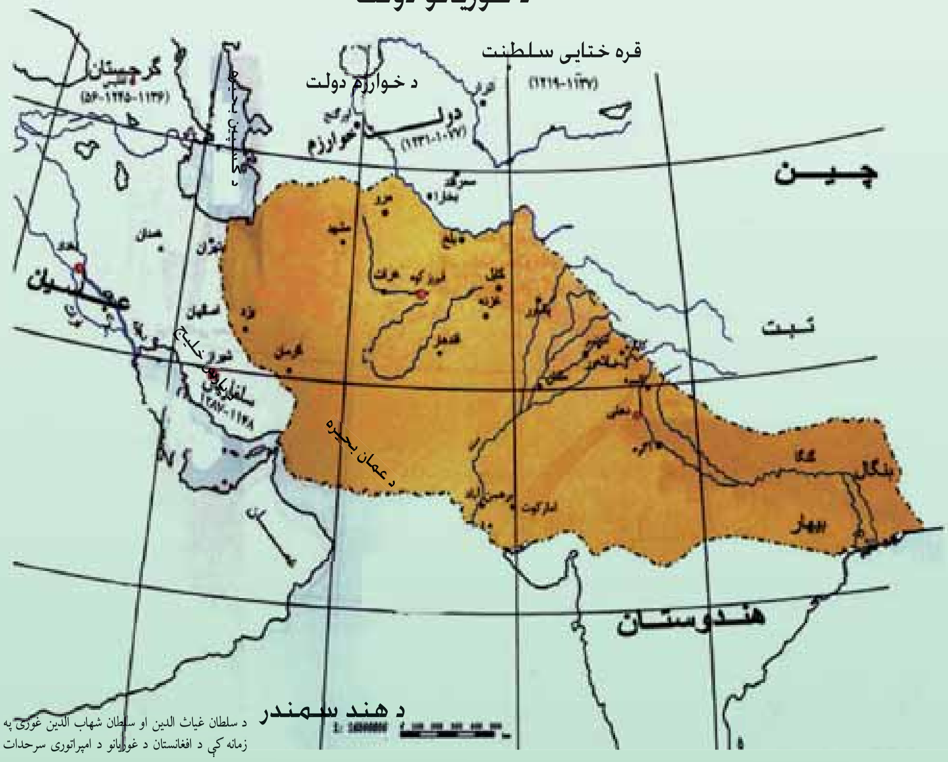

د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین غوری په زمانه کې د افغانستان د غوریانو د امپراتوری سرحدات

غوریان چې زمونږ د هېواد افغانستان په مرکز کې له غور څخه پاڅېدل، په اصل کې یې ریښه ملك شنسب ته رسېږي. نوموړي په غور کې امارت درلود، منهاج السراج جوزجاني د طبقات ناصري په کتاب کې د ملك شنسب په اړه ویلي دي. نوموړی د اسلام په لومړیو کې ژوند کاوه او په داوطلبانه توګه یې د حضرت علي (رض) په دوره کې د نوموړي په واسطه د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو او همدارنګه د امارت دوه سمبولونه (عهد

او لوا) ده ته ورکړل شول.

غوري شاهان د ځانګړي جغرافيوي موقعيت او د سيمې د ډېرو لوړو ژورو په لرلو سره، له هماغه لومړيو څخه د نسبي خپلواکۍ لرونکي وو، ډېر پاچاهان او هېواد نيوونکي و نه توانېدل چې دا سيمه لاندې کړي. غوريانو له عباسي نهضت سره فعاله ونډه واخيسته او امير فولاد غوري له ابومسلم خراساني سره مرسته وکړه.

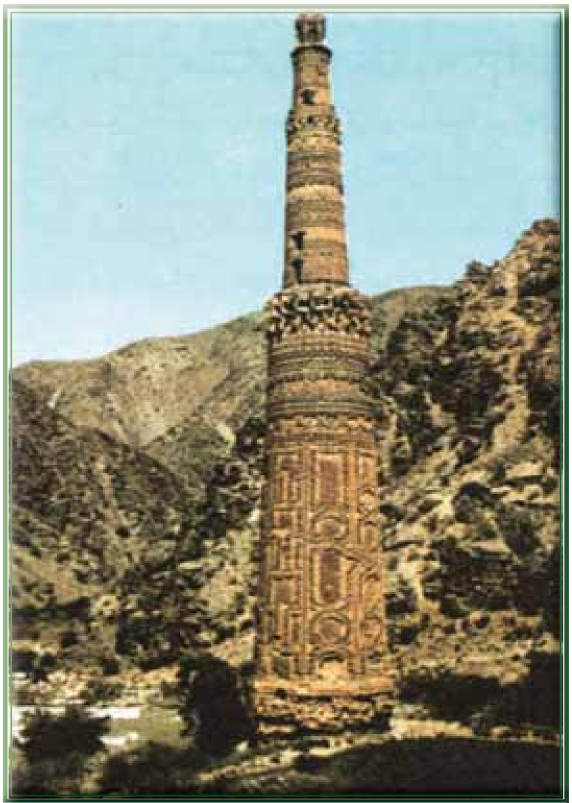
د غور منار جام

خو لومړی کس چې له هارون الرشيد څخه يې عهد او لوا ترلاسه کړل، امير بنجي نهاران نومېده. نومړی وروسته له امير فولاد څخه د غور دويم ځواکمن امير بلل کېده.

د غور له اميرانو څخه محمد سوري د سبکتګين او د ده د زوی سلطان محمود غزنوي هم عصره و چې په کلکه به د دې زوی او پلار د يرغلونو په وړاندې درېده. په پای کې سلطان محمود غزنوي په (۴۰۱ق/۱۰۱۱ ز) کال کې په محمد سوري يرغل وکړ او هغه يې ونيوه. او د سلطان محمود غزنوي په بند کې له منځه لاړ خو د غور ولايت واکمني د سلطان محمود غزنوي له خوا د هغه زوی شيث ته ورکړل شوه. وروسته له دې غوريان د غزنويانو تر ولکې لاندې راغلل. سره له دې چې په خپله سيمه کې خپلواکه وو، خو غزنويانو ته به يې خراج ورکاوه. دغې وضعې د سلطان بهرام شاه غزنوي او سلطان سنجر سلجوقي تر پاچاهۍ پورې دوام وکړ. په دې دوره کې غوريانو د علاوالدين حسين تر مشرۍ لاندې په (۵٤۷ق/ ۱۱۵۲ ز) کال کې له سلطان سنجر سلجوقي سره جګړه وکړه. خو علاوالدين حسين له سلطان سنجر سلجوقي له خوا ماتې وخوړه، بيا د غور مشرۍ ته ورسېد.

علاوالدين حسين له څه مودې وروسته پر غزني يرغل وکړ او غزني يې ونيو، خپل ورور سيف الدين يې د بهرام شاه غزنوي پر ځای په غزني کې حاکم وټاکه. له څه مودې وروسته د غزني خلکو د هغه پر ضد پا څون وکړ او د سيف الدين په وژلو سره يې يوځل بيا بهرام شاه غزنوي د پاچاهي پر تخت کېناوه.

علاوالدين حسين د غزنويانو د دې عمل څخه د غچ اخيستلو په نيت په (۵۵٦ق، ۱۱٦۰ ز)کال کې هغه وخت چې د بهرام شاه زوی خسرو شاه واکمن و، په غزني يرغل وکړ. غزني يې ونيو او وېې سو ځاوه. له دې وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی په علاوالدین جهانسوز مشهور شو.

له علاوالدین څخه څه موده وروسته د هغه وراره غیاث الدین بن سام د غور واکمن شو او نوموړي د خپل زړور ورور شهاب الدین محمد بن سام په مرسته غزان ته چې د غزني حاکم و، ماتې ورکړه او د غوریانو تر لاس لاندې سیمه یې له سند څخه تر کرمان پورې ورسوله

سلطان غیاث الدین غوری

سلطان شهاب الدین په (۵۷۹ق/ ۱۱۸٤ ز) کال کې لاهور هم ونیو او د غزنویانو سلطنت یې په بشپړه توګه له منځه یوړ. د شهاب الدین د اقداماتو په ترڅ کې د غوریانو هېواد ډېر پراخه شو. په دې ډول د کسپین(خزر) سمندر له څنډو څخه نیولې بیا په هند کې د جمنا تر ساحله او له جیحون څخه تر بلوچستان پورې خطبه د سلطان غیاث الدین په نامه ویل کېده.

په (۵۹۹ق/ ۱۲۰۳ ز) کال کې د سلطان غیاث الدین له مړینې وروسته د نوموړي ورور شهاب الدین محمد چې د معزالدین په لقب مشهور و، پر تخت کېناست. خو دی په مرکزي آسیا کې د یوه بل ځواك سره مخامخ شو چې خوارزم شاهیان نومېدل. چې په پایله کې یې غوریانو ته ماتې ورکړه او سلطان شهاب الدین هم په (۶۰۲هـ/ ۱۲۰٦ ز) کال د یوه مخالف له خوا ووژل شو.

د غوري حکومت کمزوري د غیاث الدین محمد د زوی غیاث الدین محمود له زمانې راپیل شو او امپراطوري یې د دوه ټوټې کېدو په لور روانه شوه.

څرنګه چې قطب الدین ایبک په ډهلي او ناصر الدین په سند کې د خپلواکۍ بیرغونه اوچت کړل نو ورو ورو غوري دولت یوازې په غور پورې محدود شو.

خوارزم شاهیان

خوارزم چې په لرغونو متنونو کې هوا زرمیا راغلي د هغې سیمې نوم دی چې د جیحون سیند د لوړې برخې او د کسپین (خزر) د بحیرې شمالي څنډې ترمنځ پرته ده. او خوارزم شاهیان د دې سیمې او سېدونکو ته ویل کېږي. دوی هم د سیمه ییزو اسلامي حکومتونو د پاڅونونو په موده کې د خپلواکۍ بیرغ اوچت کړ او د ځانګړې حکمرانۍ لړۍ یې رامنځته کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوارزم شاهیانو لومړنی څېره انوشتګین غرجه نومېده چې په اصل کې د افغانستان په مرکز کې له غرجستان (اوسني هزاره جات) څخه و، نوموړی د هغو خدمتونو په بدل کې چې سلجوقي دولت ته یې ترسره کړل. لوړو مقامونو ته ورسېده چې په پای کې حتی د خوارزم امارت ور په برخه شو. د انوشتګین غرجه له مړینې وروسته د ده زوی محمد په (۴۹۱ق/ ۱۰۹۸ ز) کال کې د سلطان سلجوقي له خوا د خوارزم حکمران وټاکل شو.

همدغه کس (محمد) د لومړي ځل لپاره په ځان (خوارزم شاه) نوم کېښود او د ټول عمر لپاره یې خپل حکومت د (سلطان سنجر سلجوقي) په ملاتړ پر مخ بوتلو خو د ده زوی (اتسز) چې پوه او د فضیلت خاوند و، څه

د خوارزم شاهیانو د دولت پرچم

وخت چې په (۵۲۲ق/ ۱۱۲۸ ز)کال کې د خوارزم مشر شو، نو د سلجوقي حکومت څخه د خپلواکۍ په لاره کې یې هڅې وکړې.

نوموړي په (۵۳۵ق/۱۱۸۱ ز) کال کې د سلجوقیانو نوم له خطبې او سکې ایسته کړ او په بشپړه توګه یې خپله خپلواکي اعلان کړه او هڅه یې وکړه چې د نویو سیمو په لاندې کولو سره خپله تر لاس لاندې جغرافیوي سیمې پراخه کړي.

د خوارزم شاهیانو پیاوړي امیران عبارت وو له علاوالدین تکش او علاوالدین محمد څخه، په ځانګړې توګه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

علاوالدین د حکومت په دوره کې د خوارزم شاهي دولت تر ولکې لاندې سیمې خپل اعظمي حدته ورسیدې.

د غوریانو حکومت هم په (۶۰۲ق/۱۲۰۶ ز) کال کې د علاوالدین له خوا رنګ شو. او په دې توګه د سند سیند تر څنډو پورې د خوارزم شاهیانو واکمني وغزېده. سره له دومره پراختیا، بیا هم خوارزم شاهي دولت ډېره موده پاتې نشو. ځکه له یوه پلوه یې له عباسي خلیفه سره خرابې اړیکې لرلې چې په پایله کې (الناصر الدین الله (۵۷۵ - ۶۲۲ ق، ۱۱۷۹- ۱۲۲۵ ز) کلونو د خوارزم شاهیانو له مخالفینو څخه ملا تړ وکړ او له بله پلوه مغولانو د چنګېزخان تر مشرۍ لاندې د دوی سیمه په (۶۱۷ق/۱۲۲۱ ز) کال کې تر یرغل لاندې ونیوه. مغولو د خوارزم ښار ونیوه چې په دې ترتیب د خوارزم شاهي د دولت او واکمنی د له منځه وړلو موده راورسېده.

علاوالدین محمد خوارزم شاه له مغولو څخه وتښتېده او د مازندران سیند یوې جزیرې ته یې پناه یوړه. او هماغلته مړ شو، خو مخکې تر مړینې یې خپل زوی جلال الدین خپل ځایناستی وټاکه. نوموړي د مغولو پر وړاندې ډېر مقاومت وکړ خو د پروان په جګړه کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او سند ته وتښتېد. یو ځل بیا یې سند ته نژدې د چنګېزخان له خوا ماتې وخوړه او ډهلي ته یې پناه یوړله، یو ځل بیا یې د کرمان او شیراز له لارې ځان اصفهان او آذربایجان ته ورساوه خو په پای کې په (۶۲۷ق/۱۳۳۰ ز) کال کې د کردانو له خوا ووژل شو او خوارزم شاهي حکومت هم د ده له مرګ سره دتاریخ یوه برخه وګرزېده.

اقتصادي او فرهنګي وضعه

د پرله پسې یرغلونو، لښکر کشیو او دوامداره جګړو په دلیل که څه هم دا سیمه دومره د اقتصادي ودې او غوړېدنې لپاره مناسبه نه ده خو بیا هم زموږ خلکو به په دې دوره کې د کرنې، زراعت او تولید له لارې خپلې لومړنۍ اړتیاوې پوره کولې. وربشې، غنم، وریجې، پنبه، انګور، ممیز، بادام، پنیر یې تولیدیدل. همدارنګه د هېواد له ځینو کانونو څخه سره زر، سپین زر، اوسپنه، مس، سرب او نوشادر استخراجېدل. او کوچنۍ صنایع لکه نساجي، چرم جوړونه، قالین او بدنه او وسله جوړول دود (رواج) وو، خو د پوهې او فرهنګ په برخه کې، دا دوره د ساماني او غزنوي دورو ادامه بللې شوې ده. سره له دې ټولو، په ځانګړې توګه غوریانو ودانیو او آبادیو ته پاملرنه وکړه او ځینې جوماتونه، کلاګانې او ودانۍ یې جوړې کړې.

د دوی د ودانیو له ډلې څخه د پام وړ عمرانات یو هم د هرات جومات دی چې د غیاث الدین محمد غوري په دوره کې یې کار پیل شو. بل په غور کې د جام منار چې ۶۴ متره لوړوالی لري د محمد غوري په نامه د یوه ډېرلیک په لرلو سره د غور په جام سیمه کې واقع دی چې د نړۍ له لویو منارونو څخه ګڼل کېږي.

له بلې خوا غوریان د مذهبي تسامح (آسانۍ) په برخه کې مشهور وو او د دوی دربار د بېلابېلو دیني او مذهبي ډلو او فرقو د پوهانو او عالمانو د ټولېدو ځای ګڼل کېده. د پوهانو او عالمانو د جدي ملاتړو له ډلې څخه بلل کېدل. دوی پوهانو او عالمانو ته په درنه او دقدر په سترګه کتل. غوري امیرانو د علم او ادب سره دومره مینه لرله، څه

وخت چې علاوالدین جهانسوز د محمود غزنوي او د ده د ځیناستو ښایسته ودانۍ ړنګولې په همغه حال نوموړي هغه شعرونه چې د دې ماڼیو په هکله ویل شوي وو، ټول یې په سرو زرو واخیستل او په خپل کتابتون کې یې کېښودل.

خوارزم شاهیانو هم د ادیبانو او شاعرانو د ملاتړ سیاست وپاله او دا خبره مشهوره ده چې استز خوارزم شاه، د خپل انشا د دېوان مشرۍ لپاره رشید الدین محمد وطواط بلخي غوره کړ.

او دغه هنرمند شاعر چې په عربي او فارسي، نظم او نثر کې یې لوی لاس درلود، (حدائق السحر في دقایق الشعر) کتاب یې د ده په لارښوونې ولیکه. دغه کتاب د معاني، بیان او د وینا د لفظي او معنوي صنایعو په برخه کې ولیکل شو. همدارنګه سیده بېګم (علویه) د کمال او فضل خاونده او د دېوان لرونکې شاعره په همدې وخت کې اوسېدله. نوموړې د وطواط بلخي د شعرونو په ځواب کې شعرونه ویلي دي.

علاوالدین محمد سره له دې چې یو بې رحمه او د تدبیر او سیاست نه لرونکې څېره وه خو د یو علم پال او ادب پالې څېرې په توګه پېژندل شوی او ویل کېږي چې نوموړی دیندار او علم دوست پاچا و.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې، له جغرافیوي نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره د غور په تاریخي ارزښت خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- غوریانو ولې په عباسي نهضت کې ګډون وکړ؟

۲- د غور د مهمو امیرانو نومونه واخلئ.

۳- د سلطان سنجر سلجوقي په ځنګ کې د انوشتګین غرچه او علاوالدین حسین د سیاستونو توپیر څه و؟

٤- رشیدالدین وطواط بلخي په کومه زمانه کې اوسېده او تر ټولو مهم کتاب یې څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د افغانستان په تاریخ کې د غوریانو د اهمیت په هکله مقاله ولیکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې یې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول او آل کرت

زموږ په هېواد باندې د مغولو يرغلونه زموږ د سيمې د تاريخ له مهمو پېښو څخه ګڼل کېږي. دغه يرغلونه چې د مغولو په برلاسی او بريالیتوب پای ته ورسېدل زموږ د ټولنيز، سياسي، اقتصادي او فرهنګي ژوند په بېلابېلو برخو کې يې بېلا بېلې پايلې رامنځته کړې. د مغولو د برلاسی څرنګوالی او د دوی د واکمنۍ په دوره کې د کرتي دولت رامنځته کېدل، هغه موضوعګانې دي چې په دې لوست کې به يې ولولئ.

د مغولو د لومړنۍ واکمنۍ جوړښت

مغولو په اصل کې د زېړ پوستو قومونو څخه وو چې د مرکزي، ختيځې آسيا په ځينو برخو کې اوسېدل، دغه قوم له بېلابېلو ډلو څخه جوړ شوی دی او ترټولو مهمې ډلې يې عبارت دي له: تاتار، قيات، جلاير، قنقرات او کرائيت. دوی قبيلوي او د کډوالۍ ژوند کاوه. او تر هغه پورې چې يسوکابها در (د چنګيزخان پلار) په شپږمه هجري/ دولسمه ميلادي پيړۍ کې دوی سره متحد کړي نه وو، په جګړو او شخړو کې ښکېل وو.

وروسته د ده له مړينې، د نوموړي زوی (تموچين) د مغولي مشري ترلاسه کړه. تموچين د شپږمې پېړۍ په پای کې د مغولي قومونو په لويه غونډه کې د چنګيز خان لقب ترلاسه کړ. نوموړی وتوانېد چې د (اوومې هجري/ ديارلسمې ميلادي) پېړۍ تر لومړيو پورې په منځنۍ آسيا کې زياتره مغولي قومونه د ځان تابع کړي.

په چين کې د مغولو د پرمختګ او لاس اچونې خبر د سلطان محمد خوارزم شاه ترغوږه هم ورسېده او همدارنګه د چنګېزخان له پلوه يو پلاوی هم د خوارزم شاه دولت ته ولېږل شو چې په پايله کې په (٦١٥ق/ ١٢١٩ ز) کا ل د چنګېزخان د استازي او سلطان محمد خوارزم شاه ترمنځ ترون لاسليک شو. خو د اترار ښار حکمران له خوا چې د سلطان محمد خوارزم شاه له خپلوانو څخه و، د مغولي سوداګريز کاروان چور کول او د سوداګرو وژل، چنګېزخان ته ښه بهانه په لاس ورکړه چې په خوارزم شاهي دولت يرغلونه وکړي. نو په دې توګه په (٦١٦ق/١٢٢٠ ز) کال يې د يرغل فرمان ورکړ شو او په لسګونو زره مغولي سرتېري اسلامي سيمې ته ننوتل. وروسته د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروې ښارونو د لوټولو او وژنو څخه زموږ د هېواد ځينې مهم ښارونه لکه هرات، غزني، کابل او باميان د مغولو په واسطه په سخته توګه ويجاړ او خلک يې ووژل شول. چې په دې توګه مغولي قومونه په افغانستان برلاسي شول او زموږ د هېواد په تاريخ کې يوه توره دوره رامنځته شوه.

د چنګيز خان له خوا دخوارزم شاهي دولت تر لاس لاندې سيمو د نيولو وروسته په (٦٢١ق/١٢٢٤ ز)کا ل کې بېرته مغولستان ته وګرزېد. نوموړی په (٦٢٤ق/١٢٢٧ ز) کا ل کې د تبت د شمال له نيولو وروسته د (٧٢) کلنۍ په عمر مړشو. د چنګېزخان د ځايناستو له ډلې څخه يو ځل بيا په (٦٤٨-٦٥٧ق/١٢٥٠- ١٢٥٩ ز)

کا ل کې د منګوقاآن د واکمنۍ په وخت کې هلاکوخان ته دنده وسپارل شوه چې په اسلامي نړۍ یرغل وکړي. نوموړي خپل ماموریت په (٦٥١ق/ ١٢٥٣ ز) کا ل پیل کړ. هولاکوخان په (٦٥٦ق/ ١٢٥٨ ز) کا ل د عباسي خلیفه (المستعصم باالله) په وژلو او د بغداد په نیولو سره د عباسیانو د خلافت ٥٢٥ کلنه واکمني ختمه کړه. وروسته له عراقه یې همدارنګه ګرجستان، ارمنستان او د کوچنۍ آسیا (اوسنۍ ترکیې) ښارونه هم ونیو. هلاکوخان په (٦٦٣ق/ ١٢٥٣ ز)کا ل کې وروسته له دې چې له جیحون نه د مصر ترپولو یې خلک د مغولو تابع وګرزول، مړشو.

له دې وروسته د اوسني ایران او د افغانستان د لوېدیځ یوه برخه د هلاکوخان د اولادونو یعنې مغولي ایلخانانو په لاس ورغله خو ماوراءالنهر او افغانستان (تخارستان، بلخ او زابل) د یوې بلې مغولي ډلې (جغتائیانو) په لاس کې ورغلې. د افغانستان په نورو برخو کې سیمه ییزو مشرانو واکمني چلوله.

آل کرت

د آل کرت دولت

د مغولو په دوره کې یوله هغو سیمه ییزو حکومتو څخه چې د افغانستان په لویه برخه یې واکمني کوله آل کرت یا کرتیان وو. د کرتیانو اصل او نسب په هکله اختلاف موجود دی. ځینې دوی په غوریانو پورې تړي او ځینې نور مورخین بیا د ربیع فوشنجي د هغه شعر له مخې چې د ملک فخرالدین کرت په ستاینه کې یې ویلې، نوموړي په سلجوقي او ترکمني پاچاهانو پورې تړي. د فوشنجیانو هغه شعر په لاندې ډول دی.

قاعــده دوده سنــجر تــویي — واسطه ملک ســکنــدر تویي

دوده سنجر زتو خواهد نوید — ملک سکندر به تو دارد امید

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال، ملک رکن الدين د دې کورنۍ له مشهورو شخصيتونو څخه و. نوموړی د تاج الدين مرغني چې د غوريانو له خوا په قلعه خيسارکې ګمارل شوی و د هغه زوی و.

د مغولو د يرغلونو په وخت کې، هغه د غور او غزني د ځينو برخو سر لښکر و او ځرنګه چې د چنګېزخان د فتوحاتو اوازه يې واورېده نو د اطاعت لاره يې غوره کړه چې په دې توګه نوموړي ته د غور ولايت او شاوخوا سيمو حکومت وسپارل شو.

ملک رکن الدين په خپله (۲٦) کلنه واکمنۍ په موده (٦٤٣-٦١٧ق/ ۱۲۲۰-۱۲٤٥ ز) کې د لور له پلوه لمسي (شمس الدين کرت) ته ډېره پاملرنه وکړه اونوموړی يې خپل ځايناستي وټاکه. او همدغه شمس الدين کرت چې وروسته له خپل نيکه واکمنۍ ته ورسېد، د کرتي اميرانو او مشرانو د لړۍ پيل بلل کېږي.

ملک شمس الدين هم دخپل نيکه په څېر د مغولو ملاتړی وو او مغولو د نوموړي د دې کار په بدل کې ده ته د مهمو ختيځو ايالتونو مشري وسپارله چې د افغانستان يوه مهمه برخه د سند تر سيند هم په کې شامله وه.

د ملک شـمس الدين زياتره اولادونو او ځايناسـتو د مغولو سره د مرسـتې سياست ته دوام ورکړ. ملک معزالدين حسين کرت که هر څو له مغولو څخه د خپلواکۍ په لاره کې ګامونه پورته کړل خو د مخالفينو پـه ورانـدې د نـاوړه چلنـد په لړلو سـره او د بلخ،بادغيس او شبرغان د خلکـو وژلـو او لـه وتولـو په سـبب د ډېرو پاخونونو سـره مخ شـو او پـه پای کـې د غوري حکومت له خوا له واکه وغورځـول شـو. د دې کورنۍ وروسـتی مشـر

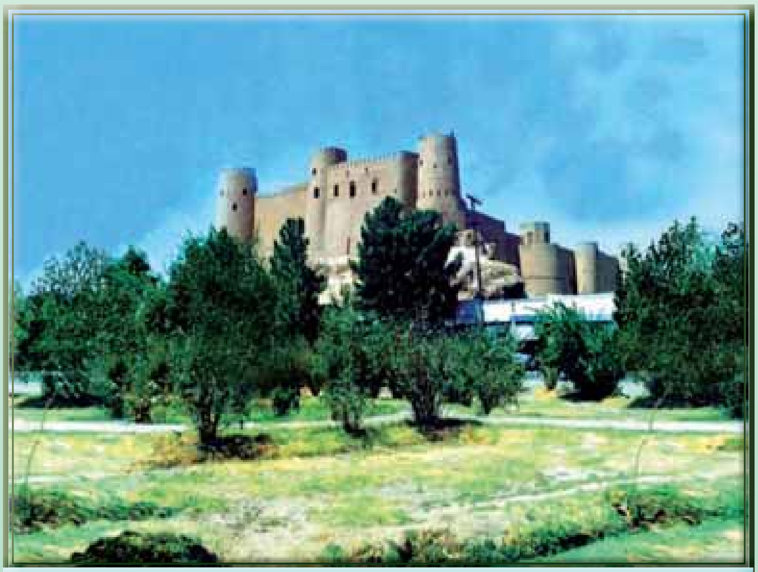

په هرات کې د اختيارالدين کلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملك غیاث الدین د ملک حسین زوی و چې امیر تیمور گورکاني له راښکاره کېدو سره سم یې ژوند کاوه. پـه (٧٨٤ق/ ١٣٨٣ ز) کال کې د تیمور په امر ووژل شـو او پـه دې ترتیب د آل کرت دولت هم د تاریخ یوه برخه وگرزیده.

د آل کرت امیرانو شمېر اته کسان وو او (١٣٠) کاله یې واکمني وکړه.

پوښتنې

١- د مغولو د مهمو قبیلو نومونه واخلئ.

٢- مغول د لومړي ځل لپاره د کوم تاریخي شخصیت په مشرۍ سره راغونډ شول؟

٣- د مغولو او کرتیانو ترمنځ څه اړیکې موجودې وې؟

٤- د مغولو په وړاندې د کرتیانو د سیاست په هکله خومره پوهېږئ څرگندونې وکړئ.

٥- عباسي خلافت څه وخت او د کوم مغولي کس له خوا له منځه لاړ؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې، د قبایلي ژوند د ځانگړتیاوو په اړه مقاله ولیکي او د ټولگي په راتلونکې درسي ساعت کې دې یې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور گورګاني او د ده ځایناستي

تیمور گورګاني هم د منځنۍ آسیا د غوسه ناکو نړۍ نیوونکو څخه و چې د چنګېزخان په څېر یې په سلګونو زره کسان مړه او د سمرقند په مرکزیت یې یوه پراخه امپراطوري رامنځته کړه، خو اولادونه یې په ځانګړې توګه هغه چې زموږ په هېواد یې واکمني وکړله، د پلار پر خلاف علمي او فرهنګي شخصیتونه وو او همدارنګه زموږ په هېواد کې د بېلابېلو پوهنو او هنرونو د رواجونکو څخه وو. په سیاسي او نظامي برخه کې د تیمور ګورګاني ټولې کار نامې او د هرات د تیموري دولت رامنځته کېدل به د دې لوست موضوع وي چې ورسره بلد به شئ.

مورخینو د تیمور نسب تومنای خان ته رسولی چې نوموړی د چنګېزخان له کورنۍ څخه و. تیمور په (۷۳۶ق/ ۱۳۳۶ ز) د ازبکستان، سمرقند ته نژدې د کش په ښار کې وزېږېد. تر (۷۶۲ق/ ۱۳۶۱ ز) کال پورې د تیمور د ژوند په هکله سمه اطلاع نه لرو، پرته له دې چې ویل شوي نوموړي په هلکتوب کې علم او ادب زده کړل او په غیشو ویشتلو بوخت شو خو په ځوانۍ کې یې د امیر حاجي بر لاس په اداري دستګاه کې خدمت کاوه. څرنګه چې امیر حاجي په مرکزي آسیا کې د داخلي رقابتونو په لړکې، په (۷۶۲ق/ ۱۳۶۰ ز) کال کې افغانستان ته وتښتېده، دی هم ورسره و. تیمور ډېر ژر ماوراءالنهر ته راوګرزېد او دا ځل د کاشغر له خان سره یو ځای شو. نوموړي ته د کاشغرخان د کش ښار اداره وسپارله. له دې نیتې وروسته د ده شهرت زیات شو او د نوموړي واکمني د ماوراءالنهر په ډېرو برخو کې پراخه شوه. ګورګاني (زوم) لقب یې هغه وخت غوره کړ چې د ماوراءالنهر د یوه امیر (امیر حسین قزغني) خور یې په نکاح کړه.

تیمور په (۷۶۶ق/ ۱۳۶۵ ز) کال کې د امیر حسین قزغني په مرسته له ماوراءالنهر څخه د جغتایي ترکانو لاسونه لنډ کړل او څرنګه چې په (۷۷۱ق/ ۱۳۷۰ ز) کال کې یې د بلخ په شاوخوا کې امیر حسین او د ده زوی ووژل نو د ماوراءالنهر په څواکمن مشر بدل شو او سمرقند یې خپله پلازمېنه وټاکله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تېمور يرغلونه

تيمور د (۱۳۳۳/۷۳۳ او ۷۸۱ق/۱۳۸۰ ز) کلونو په منځ کې څلور ځله د خوارزم په هېواد پسې لښکرې وايستې او هغه يې ړنګ کړ. مغولستان او قبچاق دښته يې فتح کړل او په (۷۸۲ق) کال يې خپل څوارلس کلن زوی (ميران شاه) د خراسان (افغانستان) لاندې کولو پسې ولېږه او په خپله هم پسې ورغلو، نومورې په ځانګړې توګه، په هرات کې په پراخه ورانکاريو لاس پورې کړ. د ښار ټولې ودانۍ يې ړنګې کړلې پرته د اختيارالدين له ارګ څخه او د يادولو ده چې ډلې ډلې د نامه او اعتبار خاوندان لکه عالمان، فقيهان او پوهان يې په جبري توګه د سبز ښار ته ولېږل.

ملك غياث الدين کرتي که هر څو په لومړيو کې د تيمور له غوسې په امان پاتې شو خو په (۷۸۵ق/ ۱۳۸۳ ز) کال کې د تيمور په امر ووژل شو او د آل کرت د لړۍ پانه هم واوښته.

تيمور له (۷۷۸ق/ ۱۳۷۷ز) کال نه بياتر مرګه (۸۰۷ق/ ۱٤۰٤ ز) پورې په خپله (۲۹) کلنه واکمنی کې د خپلو ډېرو سختو يرغلونو او حملو په پايله کې په سلګونو زره انسانان ووژل او له چين څخه تر مديترانې او همدارنګه د روسيې او مسکو د استپونو څخه تر ډهلي پورې سيمې يې ونيولې او د لويې امپراتورۍ بنسټ يې کېښود. د تېمور د لښکرو اصلي هسته جغتايي ترکانو تشکيلوله. د ده په لښکرو کې ځينې ښځې هم وې تيمور په (۸۰۷ق/ ۱٤۰٤) کا ل د (۷۱) کلونو په عمر مړ شو.

د تېمور ځايناستي

د مړينې په وخت کې يې ۳٦ زامن او لمسيان لرل. د دې لپاره چې د ده نه وروسته يې د اولادونو ترمنځ په واکمنۍ جګړې پېښې نه شي. په ژوند يې فتح کړي هېوادونه د دوی ترمنځ ووېشل. سره له دې هم، د تيمور له مړينې څخه وروسته د ده د دوو زامنو او لمسي ترمنځ اختلاف رامنځته شو. او دواړو زامنو يې ورو ورو د خپلو وربرونو له خوا نيول شوې سيمې ترلاسه کړې. دوی دوه نسبتاً پراخه دولتونه رامنځته کړل. يو يې د ميران شاه او د ده د زامنو دولت په عربي عراق، د ايران په لويديځ ګرجستان، ارمنستان او الجزاير کې او دويم دولت د شاهرخ په خراسان، افغانستان او ماوراءالنهر کې رامنځته کړ چې مرکز يې د هرات ښارو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له یوه پلوه د میران شاه دولت، د نوموړي د لېونتوب، د ده د زامنو ترمنځ د اختلاف او د قراقویونلو ترکمنانو او همدارنگه د ایران د آل جلایر د واک نیولو په دلیل له منځه لاړ خو له بله پلوه د شاهرخ دولت د ده او د نوموړی د درباریانو کفایت او پوهې له برکته دوام وکړ.

د ده دوره د افغانستان په تاریخ کې چې مرکز یې هرات و، روښانه دوره بلل کېږي.

نوموړي (٤٣) کاله واکمني وکړه. د ده په دوره کې هرات نه یوازې دا چې د لوی کتابتون چې د شاهرخ په امر جوړ شوی و، لرونکی شو. بلکې د پوهانو او عالمانو د غونډېدو مرکز وگرزېد.

د ده له مېرمنو څخه یوه گوهرشاد آغا(په ترکي ژبه کې آغا د ملکې نوم دی) نومېده. چې د ښوکارونو په کولو او د خیر د آثارو په رامنځته کولو مشهوره وه.

وروسته له شاهرخ څخه د ده زوی الغ بیگ واکمنی ته ورسېد. دی هم د پلار په څېر علم دوست او پوه سړی و. خو په (٨٥٢ق/ ١٤٤٨ز)کا ل کې د خپل زوی له خوا ووژل شو. له دې وروسته د شهزاده گانو ترمنځ اختلاف زیات شو. له څه مودې وروسته د سلطان حسین بایقرا په نامه یو بل تیموري امیر په هرات کې واکمنی ته ورسېد. نوموړي، امیر علي شېر نوایي چې د خپل وخت له پوهانو او ادیبانو څخه گڼل کېده، وزیر وټاکه. د ده د واکمنی دوره (٣٣) کاله اوږده شوه. او د ده په وخت کې هرات د آبادۍ او د بډبې اوج ته ورسېد.

د سلطان حسین بایقـرا له مړینې سره سـم د تیمور د ځـایناستو زوال هـم پیل شو او د دوي د واکمنی سیمه د شیباني ازبکانو او د ایران د صفویانو له خوا تر یرغل لاندې راغله او په همدې توگه دوی د تاریخ یوه برخه شول. تیموریانو (١١٣) کاله واکمني وکړه او د دوی له ډلې څخه شپږو امیرانو په افغانستان واکمني تر سره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې، له نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره د تېموریانو د راولاړېدو ځای او د امپراتورۍ حدود څرګند کړي.

پوښتنې

۱- د تیمور د ګورکان لقب لامل څه و؟

۲- افغانستان ته د تیمور د راتلو په وخت کې په هرات باندې چا حکومت کاوه او همدارنګه د ده او هرات برخلیک څنګه شو؟

۳- د هرات د دوو مشهورو تیموري پاچاهانو نومونه واخلئ.

٤- د هرات آبادي او دبدبه د کوم تېموري واکمن په دوره کې رامنځته شوه او ولې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له تاریخي کتابونو او سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره، د تېموریانو په دوره کې د هرات د فرهنګي او تمدن په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکې غونډه کې دې یې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي. همدارنګه ترټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په تابلو کې ځوړنده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

زموږ په هېواد باندې د ماوراالنهر د ډاروونکو یرغلونو او حملو یولړ نتیجې او اغېزې په اقتصادي او فرهنګي برخه کې راڅرګندې شوې. برسېره پر دې چې مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه او علمي مرکزونه یې رنګ کړل ورسره زموږ د سیمې زیات شمېر پوهان او عالمان یې یا ووژل او یا هم لیرې او نژدې هېوادونو ته وتښتېدل. په واقعیت کې یو درېدلی حالت یا یو ډول په شاتګ رامنځته شو. په دې لوست کې دغه وضعیت ترڅېړنې لاندې نیول کېږي.

د مغولو د یرغلونو تر ټولو مهمې پایلې، سربېره پر دې چې په سلګونو زره انسانان ووژل شول، ښارونه ویجاړ او همدارنګه کاریزونه او کرنیزې ځمکې له منځه لاړې مغولانو د نیول شوو سیمو هنرمندان او صنعتګران بندي کړل او مغولستان ته به یې لېږل او دوی به یې استثمارول. یوه ډله به چې په کلیو او ښارونو کې د مغولو له تېغه خلاص شوه، نو د خان یا دخان اړوند کسانو له خوا به ترې اقتصادي ګټه پورته کېده. بېلابېل مالیات په خلکو لګول کېدل.

رنګونو او اقتصادي ویجاړتیا په فرهنګي وضعې هم اغېزه وکړه او فرهنګي زیانونه په هغه کچه زیات وو چې د مغولو له یرغلونو څخه د مخه زموږ په هېواد کې زیاتره کتابونه او آثار چې پیدا کېدل له منځه لاړل. مدرسې، ښوونځی، کتابتونونه، جوماتونه او دیني ودانۍ چې په عین وخت کې به د پوهانو کتابونه او آثار هم پکې ساتل کېدل، له منځه لاړل.

پوهان او عالمان ووژل شول یا د مغولو له خوا اړ شول چې مغولستان ته کډه وکړي. او یا پخپله هغو ځایونو ته لاړل چې ګومان یې کاوه د مغولو لاسونه هلته نه رسېږي لکه مصر، شامات او هندوستان ته.

په همدې دلیل په ځانګړې توګه د عقلي او فکري پوهنو په برخه کې یو وحشتناک سقوط رامنځته شو. او نور د ابن سینا په شان روښانه څېرې رامنځته نشوې.

له بله پلوه فقر، بېوزلی، تېریو او غمونو د خلکو انګېزه د ګټورو پوهنو په وړاندې راټیټه کړه او د علومو زیاتره اړخونو او دیني لیوالتیا ته پاملرنه وشوه چې دې کاربه له دنیا څخه تیښتې، صبر، قناعت او د ژوند سختۍ قبلولو ته توصیه کوله لکه تصوف او نرۍ پرېښودنه چې په دې وخت کې یې زیات مینه وال پیدا شول او هغوکسانو ته به چې نړۍ ښه ونه برېښېده، نو به یې پناه وروړله. که څه هم د یوشمېر صوفیانو کړنه

او د فعالیتونو پایلې د هغه وخت د مغولي حاکمانو په ګټه وې خو په عین وخت کې د طریقت پیروان او صوفیان هم اوسېدل چې خلک به یې د پردیو په وړاندې پاڅون ته را بلل.

په هر حال، له ټولو زیانونو سره سره چې د فرهنګ په برخه کې رامنځته شول. زموږ د هېواد ځینې پوهان او ادیبان د مغولو له منګولو څخه خلاص شول او په لیرې سیمو کې یې خپل آثار وپنځول، د دې دورې یو له مهمو شخصیتونو څخه مولانا جلال الدین محمد بلخي و چې پلار یې بهاولد نومېده. بهاولد په ماوراءالنهر او خراسان کې ډېر مریدان لرل. او د مغولو د یرغل په سبب یې سیمه پرېښوده. د کډوالۍ په وخت کې درې سوه او ښان د بهاولد او د ده د کورنۍ په قیمتي کتابونو او د کور په سامان بار وو.

زموږ د هېواد تکړه مورخ قاضي منهاج الدین چې مشهور په منهاج السراج جوزجاني و په دې وخت کې اوسېده. نوموړي هند ته د ناصرالدین دربار ته پناه یوړه او خپل کتاب (طبقات ناصري) یې هلته ولیکه. د جهانګشا کتاب لیکونکی عطا ملک جویني، امیر حسین غوري، سیفي هېروي، ربیعي فوشنجي، بابا هوتک، د ده زوی ملکیار هوتک او اکبر زمینداوري په همدې دوره کې اوسېدل.

د تېموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د تېمور اقدامات لکه د نورو سیمو لاندې کولو، د ښارونو او ودانیو ورانول، د اوسېدونکو وژل او لوټ کول او همدارنګه ماوراءالنهر ته د پوهانو، کسبګرو، صنعتګرو او هنرمندانو لېږل د چنګېزخان کړنلارې ته ورته وو. له دې امله ویلی شو چې د نوموړي دوره د مرکزي آسیا د پوونده (صحراګشتان) تسلط د تورې دورې دوام وګڼو. خو د تیمور په خلاف د ده اولادونو فرهنګي، هنري او معماري چاروته ډېره پاملرنه کوله. د تېمور د زوی شاهرخ میرزا او د نوموړي د ښځې ګوهرشاد بیګم آغا په ملاتړ ډېر روښانه او ارزښتناک آثار رامنځته شول. او د شاهرخ زوی الغ بېګ په ملاتړ په سمرقند کې د الغ بېګي رصدخانې په نامه یوه لویه نجومي رصدخانه جوړه شوه چې ډېر پوهان پکې وو.

د شاهرخ بل زوی بایسنقر هم د کتاب له ملګرو څخه ګڼل کېده. نوموړي د لویې کتابخانې بنسټ کېښود. بایسنقر هم نژدې څلوېښت تنه انځورګران او خطاطان د هرات په شاهي کتابتون کې راغونډ کړل. دوی زیات آثار مصور کړل لکه د فردوسي شاهنامه، لیلی او مجنون، د سعدي بوستان او ګلستان، ده د ټولو هنري آثارو یونوی سبک رامنځته کړ چې د (هرات مکتب) نوم یې ځانته غوره کړ. د هرات په ښوونځي

کې د انسانانو کوچني انځورونه انځور شوي او همدارنګه په ساده کرښو او بې ابزارو((لومړنی ابزار)) میناتوري یې رامنځته کړې.

په هرات کې په ځانګړې توګه د سلطان حسین بایقرا (۹۱۱- ۸۲۶ق/ ۱۵۰۶-۱۴۷۰ ز) کلونو په زمانه کې د تمدن او فرهنګ د غوړېدنې او پراختیا د اوج دوره وه. په دې دوره کې پاچا او د ده عالم وزیر (علي شېرنوايي) له پوهانو، هنرمندانو، شاعرانو او ادیبانو څخه ملاتړ کاوه چې په پایله کې مهم علمي او فرهنګي یون رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نقاشۍ ستر استاد کما ل الدین بهزاد چې څه وخت آثار وړاندې کړل. نو د هرات د هنري مکتب نوم ډېر لوړ شو. دغه هنرمند د هرات ښوونځي ځانګړې لاره د کمال کچې ته ورسوله.

په دې دوره کې د هرات د ارګ له بیارغونې پرته نور هم ډېر مهم آثار رامنځته شول لکه په مزار شریف کې د حضرت علي (رض) د زیارت جوړونه، په مشهد کې د ګوهر شاد بیګم آغا د جامع جومات رغونه، په هرات کې د ګوهرشاد او سلطان حسین د قبرونو رغونه سره له شپږو ښکلاییزو منارونو، په ګازرګاه کې د خواجه عبدالله انصاري د قبر ښکلي کول، په هرات کې نور ډېر جوماتونه او زیارتونه همدارنګه د ایران پولې ته نژدې د خارګرد جومات یادولی شو.

د دې دورې مهم علمي او فرهنګي شخصیتونه عبارت وو له: امیر علي شېر نوايي، ملا حسین واعظ کاشفي، سلطان حسین بایقرا، شیخ عبدالرحمن جامي، میر سید علي خطاط، مولانا حسین علي هروي، ملا محمد ابراهیم غبار او د فاضلو او شاعرو ښځو له ډلې څخه د لاندې ښځو نومونه اخیستي شو.

سلطان رضیه د التمش لور چې شعر به یې هم وایه، مهر النسا چې تخلص یې مهري و او په هرات کې اوسېده. د امیر علي جلایر لور، آفاق جلایر چې د حسین بایقرا په زمانه کې اوسېد له او (ماه) چې هم شاعره وه او هم ستوري پېژندونکې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د مغولو د دورې په فرهنګي وضعې او دویمه ډله دې د تېموریانو د دورې په فرهنګي حالت په لنډه توګه خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د پوهانو، هنرمندانو او صنعتګرانو په وړاندې د مغولو او تیموریانو په چلند خبرې وکړئ؟

۲- مولانا جلال الدین محمد بلخي چېرته اوسېده او ولې یې کډه وکړه؟

۳- د ګوهرشاد بیګم آغا په امر د دوو مشهورو جوړو شوو ودانیو نومونه واخلئ.

٤- امیر علي شېر نوایي څوک و او په څه حال کې یې ژوند کاوه؟

۵- په بلخ کې د حضرت علي (رض) زیارت د کوم تیموري پاچا پواسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د (هرات هنري ښونځي) په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکې غونډه کې دې یې ټولګي ته وړاندې کړي، همدارنګه تر ټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په لوحه باندې ځوړنده شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

افغانستان د کندهار له پاڅون څخه مخکې

په دې څپرکي کې به د کندهار د پاڅون په و ړاندې حالات په تېره بيا دريو ګاونډيو دولتونو(شيبانيانو، صفويانو او بابريانو) سره زموږ د هېواد د اړيکو څرنګوالی، تر مطالعې لاندې ونيول شي.

دغه راز زده کوونکي به د هوتکيانو په مشرۍ په کندهار کې د لومړني افغان دولت له تشکيل سره آشنا شي.

په کندهار کې د حاجی ميرويس نيکه آرامګاه

د څېړکي موخې

۱. د کندهار د خپلواکۍ د خپلې خوښې پاڅون څخه مخکې د افغانستان له عمومي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

۲. له ګاونډيو واکمنو لړيو لکه شيبانيانو، بابريانو او صفويانو سره د افغانستان او د دوی د اړيکو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛

۳. په افغانستان او ايران کې د هوتکي دولت له مهمو سياستونو او اقداماتو سره د زده کوونکو بلدول؛

٤. په ياده شوې دوره کې د افغانستان له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

۵. د انحطاط او تجزيې دورې په ترڅ کې د مهمو تاريخي او فرهنګي شخصيتونو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه

د هرات د تیموري لړۍ له منځه تللو سره سم، زموږ په هېواد کې یوه مرحله (تقریباً دوه نیمې پېړۍ) رامنځته شوه چې د افغانستان سیاسي مرکزیت او د قلمرو وحدت له منځه لاړ چې زموږ ګاونډیو هېوادونو او قومونو زموږ د هېواد ځینې برخې لاندې کړلې.

د دې ډلې مهم ځواکونه عبارت وو له: ازبکي شیبانیان، د ایران صفویان او د هند مغولان چې له بخارا، سمرقند، اصفهان او ډهلي څخه یې زموږ د هېواد سیمې او ولایتونه اداره کول. د وضعې څېړنه او دهوتکیانو پواسطه د افغانستان د بیارغونې څرنګوالی د دې او د څونورو راتلونکو لوستونو موضوع ده چې و به یې لولو.

په افغانستان کې شیبانیان

ازبکان د مغولو او تاتاریانو له اولادې څخه شمېرل کېږي. ازبکان خپل نوم له (ازبک خان) (۶۸۱-۷۴۳ق/۱۲۸۲-۱۳۴۲ ز)کلونو څخه اخلي. نوموړي د مغولو زرین پوځ چې د (والګا) رود ترڅنګ مېشت و، مسلمان کړ. نوموړی پوځ د ترکي قومونو څخه جوړ شوی و، خو رهبران یې مغولي نژاده وو. په مرکزي آسیا کې د ازبکانو ځواک د چنګیزخان د زوی جوجي د یوه لمسي ابوالخیر له خوا رامنځته شو او نوموړي تر (۸۳۴ق/۱۴۳۱ ز) پورې د قبچاق د دښتو یوه زیاته برخه ونیوله خو د ازبکو ترټولو مشهور پاچا محمد خان شیباني (شیبک خان) نومېده، نوموړی د (ابو الخیرخان) زوی و.

شیبک خان د شپاړسمې مېلادي پېړۍ په لومړیو کې د تیموري لړۍ وروستی واکمن په سمرقند کې له پښو وغورځاوه او په دې توګه یې په ماوراءالنهر کې د ازبکانو د واکمنۍ بنسټ کېښود. که هر څو د شیبانیانو واکمني موقتاً د بابر له غندنې سره مخ شوه خو په (۹۱۱ق/۱۵۰۵ ز) کال ل شیبانیان وتوانېدل چې بابر او ملاتړي یې له مرکزي آسیا څخه وشړي.

شیبانیانو په ځانګړې توګه د سلطان حسین میرزا له مړینې وروسته او د نوموړي د اولادونو ترمنځ د اختلاف په سبب د افغانستان لورته پاملرنه وکړه او په (۹۱۳ق/۱۵۰۷ ز)کال ل د تیموریانو د واکمنۍ مرکز هرات د شیبک خان ازبک لاسته ورغی.

پرته له هرات څخه، کندهار هم د شیبانیانو تر یرغل لاندې راغی او دا ښار چې تر اوسه د بابر پاچا له ورور یادګار ناصر میرزا سره و، په (۹۱۳ق/ ۱۵۰۷ ز) کال کې تر استراباده پورې مخکې لاړل.

د شیبانیانو ځواک تر (۹۱۶ق/۱۵۱۰ ز)کال پورې، هغه وخت چې د شاه اسماعیل صفوي یرغلونه په ازبکانو جاري وو، چلېده، خو په همدې کال کې، په هغه خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې را پېښه شوه. محمد خان شیباني د خپل لسوزرو جنګیالیو سره د ایران صفوي قزلباشو له خوا ووژل شو چې په

دي ترتيب دا ځل زموږ د هېواد لويديځې، شمالي او مرکزي برخې د صفويانو لخوا لاندې شوې.
که هر څو په موقته توګه شيبانيانو د آمو سيند غاړې ته په شاتګ وکړ خو يرغلونه او بريدونه يې په ځانګړې توګه د افغانستان په شمال باندې ونه درېدل او دوی د افغانستان په شمال کې بدخشان تر ميمنې او بادغيس پورې او همدارنګه دهېواد په لويديځ کې يې هرات څو څو ځلې تر يرغل لاندې ونيو. په ځانګړې توګه عبيدالله خان چې د محمد سلطان خان زوی او د ابو الخير لمسی و، د ازبکانو څواکمن پاچا د (۳۳) کلونو واکمنی په ترڅ کې اووه ځله زموږ په هېواد او په ايران يرغلونه کړي چې ډېر زيات زيانونه يې را اړولي دي.
شيبانيانو تر (۱۰۰۷ق/ ۱۵۹۹ ز) کلونو پورې واکمني چلولې ده. د دوی پلازمېنه زياتره وخت سمر قند او ځينې وخت بخارا هم وه او څه د پاسه يوه پېړۍ يې زموږ د هېواد شمالي او لويديځ ولايتونه او سيمې يې تر بريدونو او يرغلونو لاندې نيولې وې.
د ازبکو استراخانيان هم چې په (۱۰۰۷ق) کال په مرکزي آسيا کې د شيبانيانو پر ځای پر تخت کېناست. د افغانستان په وړاندې يې هماغه د شيبانيانو سياست پر مخ بېوه او ځينې وخت به يې زموږ د هېواد شمالي ولايتونو لکه تخار او بلخ او ځينې وخت به يې هرات ته لاس غزولو. د استراخانيانو حکومت تر (۱۱۶۷-۱۷۵٤ ز) کلونو پورې دوام وکړ.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې له نقشې څخه په ګټې اخيستنې سره د والګا رود په شاوخوا کې د مغولي زرين پوځ د ميشت کېدو موقعيت او د افغانستان شمال ته د شيبانيانو د لاس رسي لارې په ګوته کړي.

پوښتنې

۱- شيبانيان د نژادي پلوه په کومې ډلې پورې تړل کېږي؟
۲- د شيبانيانو د ځواک اصلي مرکز چېرې واقع و او ولې يې افغانستان ته پاملرنه وکړه؟
۳- شيبک خان (محمد خان شيباني) د چا پواسطه او چېرته ووژل شو؟
٤- د هغو ولايتونو نومونه واخلئ چې زياتره وخت به د شيبانيانو او استراخانيانو د بريد او يرغلونو لاندې راتلل.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له علمي سرچينو څخه په ګټې اخيستنې سره د شيبک خان د کړنلارې په هکله يوه لنډه مقاله وليکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابریان او افغانستان

یوه بله سلسله چې د تجزیې او ګډ وډۍ په وخت کې یې زموږ د هېواد په ځینو برخو واکمني چلوله، بابریان وو. دوی هم د افغانستان د ډېرو ګاونډیو ځواکونو سره په سیالۍ کې زموږ د هېواد د پریشانۍ، په شاتګ او د ټولنیزو، سیاسي او اقتصادي خنډونو لامل وګرځېدل.
په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ په دې برخه کې د بابریانو مهم اقدامات او خوځښتونه ولولئ.

ظهیر الدین محمد بابر (د ببر په معنا) د تیمور له کړوسیانو څخه ګڼل کېده. پلار یې په ازبکستان کې د اندیجان حاکم و. نوموړي د ازبک شیباني ځواک د خپرېدو په لار کې په (٩٠٦ق/١٥٠١ ز) کال کې له مرکزي آسیا څخه افغانستان ته وتښتېد. او د بېرته راستنېدو په لومړیو ورځو کې د تخارستان سیمه بیز حکمران خسرو شاه ورته ښه راغلاست ووایه.

خسرو شاه په دې وخت کې زموږ د هېواد په شمال کې تر بدخشان پورې سیمې په واک کې درلودې.
بابر وروسته له دې درې زره هغه لښکرې ورسره ملګرې کړې چې د خسرو شاه له ځواک څخه بېلې شوې وې. نو د کابل په لور وخوځېد. کابل په دې وخت کې د هرات د تیموریانو له خوا د یوه حاکم پواسطه اداره کېده. بابر په (٩١٠ق/١٥٠٤ ز)کال کې کابل پرته له جګړې او مقاومته ونیوه. دغه وخت چې د تیموریانو د واکمنۍ لړۍ د کمزورۍ او سقوط سره مخامخ وه. بابر بېلابېلو برخو ته پوځونه ولېږل او په ټولیزه توګه، پرته د افغانستان د لویدیځو او شمال لویدیځو ولایتونو څخه چې د ایران د صفویانو تر واک لاندې وو، نور وتوانېد چې د افغانستان زیاتره سیمې لاندې کړي.
بابر وروسته له دې چې زموږ د هېواد په مهمو برخو یې واک ټینګ کړ. د هند په لور یې پوځونه وخوځول چې په پایله کې یې د کابل، بدخشان او کندهار د ځواکونو پواسطه ډهلی ونیوه چې په دې ترتیب په هند کې د یوې نوې لړۍ بنسټ کېښودل شو چې ترڅو پیړیو یې دوام وکړ.
بابر په (٩٥٣ق/ ١٥٢٩ ز)کال کې مړ شو او د خپل وصیت له مخې په کابل کې خاورو ته وسپارل شو.
وروسته له ده څخه د نوموړي تر ټولو مشر زوی ناصر الدین محمد همایون چې په کابل کې زیږېدلی و، ډګر ته رامنځته شو. نوموړی د خپلو ورونو او په هند کې د افغانانو له مخالفت سره مخامخ شو.
همایون په (٩٤٧ق/١٥٤٠ ز)کال د افغان شېر شاه سوري د پوځونو له خوا د قنوج په سیمه کې ماتې وخوړه او څرنګه چې ورونو یې هم له ده سره مرسته ونه کړه، نو په ایران کې یې د صفوي طهماسب دربار ته پناه یوړه. په دې وخت کې د افغانستان زیاته برخه له بدخشان نه تر کندهار پورې د بابر د بل زوی کامران میرزا په لاس کې وه. خو همایون داخل په (٩٥١ق/١٥٤٤ ز) کـال کې افغانستان ته راوګرزید او د (١٣) زرو صفوي قوتونو په مرسته یې د افغانستان زیاتې سیمې او ولایتونه لاسته راوړل. داخل یې وروسته له لسو کلونو څخه خپل هغه وروڼه له مخې لیرې کړل چې له نوموړي سره مخالف وو.

همایون په دې موده کې خپل ورونه هر یو ناصر میرزا، میرزا هندال او میرزا عسکري ووژل او کامران میرزا یې ړوند کړ. د همایون له مړینې وروسته د هغه زوی جلال الدین اکبر د ډهلي پر تخت کېناست. او نوموړي د کابل او غزني اداره خپل ورور محمد حکیم ته وسپارله خو دې په خپله د افغانانو سره په دوامداره شخړو کې ښکېل و په ځانګړې توګه د خیبر، سند او ژوب په سیمو کې چې د دوی پاڅونونه یې شنډ کړل.

د جلال الدین اکبر له مړینې وروسته، د ده زوی سلیم شاه د جهانګیر په نامه د هندوستان واکمن شو. د همدې واکمن په وخت کې چې صفوي شاه عباس په کندهار یرغل وکړ او د (۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳ ز) کال کې یې ونیوه. د صفویانو او ګورګانیانو د واکمنۍ په موده کې دکندهار برخلیک د یادو شوو دوو لړیو ترمنځ د اختلاف او شخړو مهم ټکی و او ډېر ځله ګورګاني هند او صفوي ایران د دې په سر سره نښتي دي.

د جهانګیرځایناستو، شاه جهان او اورنګزیب هم دخپلو واکمنیو د پراختیا په سبب د افغانستان په هکله ډېرې هلې ځلې کړې دي او په ځانګړې توګه د کابل، بلخ او بدخشان برخلیک د دوی او د سیمه ییزو ځواکونو ترمنځ د اختلاف بل لامل بلل کېږي. لکه د بلخ او د هېواد د شمالي سیمو د لاندې کولو پر سر د بابر او ازبکو استراخانیانو ترمنځ جګړې او همدارنګه د خټکو او یوسفزیو سره ټکرونه او نښتې چې په ځانګړې توګه د اورنګزیب په (۵۰) کلنه دوره کې رامنځته شول او د پراخه زیانونو سبب وګرځېدل.

دغو پېښو څرګندوله چې د افغانستان د تجزیې موده را رسېدلې، د پردیو لاسوهنو او د ځینو سیمه ییزو مخورو له خوا د بهرنیو ځواکونو ملاتړ د دې لامل وګرزېد چې ګډوډي او انحطاط رامنځته شي چې د ډېرې مودې لپاره دا وضعه ناسمه پاتې شوه.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې هغه دلایل و شمېري چې له افغانستان څخه یې د بابر پاملرنه هندوستان ته واړوله.

پوښتنې

۱- بابر شاه د کومو پوځونو په مرسته کابل او وروسته هندوستان ونیوه؟

۲- همایون ولې صفوي دربار ته پناه یوړه؟

۳- د هغو اختلافي سیمونومونه واخلئ چې د بابریانو او صفویانو او همدارنګه د بابریانو او استراخانیانو تر منځ شخړې په کې رامنځته کېدې؟

۴- ولې بابر پاچا د افغانستان لویدیځ ولایاتو ته لښکر کښي ونه کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د بابر پاچا د (بابر نامې) په نامه د خاطراتو ټولګې په هکله یو لنډ مطلب ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او صفویان

د ایران صفویانو زموږ د سیمې نیولو ته هم هغه وخت سترګې پټې کړې وې چې زموږ د تاریخ هغه دوره د انحطاط او تجزیې په نوم یاد ده. زموږ په هېواد باندې د یرغل د هڅو په درشل کې او یا د دوو هم عصره کورنیو (ازبکانو او ګورګانیانو) سره د سیالۍ په پایله کې زموږ هېواد ته درانه زیانونه واوښتل. که هر څو له صفویانو سره د دوی ترلاس لاندې نورو سیمو کې هم مخالفتونه موجود وو، خو په ځانګړې توګه افغانان له هغو لومړیو ډلو څخه شمېرل کېږي چې له صفویانو څخه یې خپله خپلواکي ترلاسه کړه، دغه موضوعګانې به په دې لوست کې ولولو.

صفویان په اصل کې د شیخ صفي الدین اردبیلي له نسله دي. شیخ صفي الدین اردبیلي په اتمه هجري پېړۍ کې اوسېده. چې په ایران او کوچنی آسیا یا عثماني خلافت کې یې ډېر مریدان او پیروان وو خو په ایران کې د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ اېښودونکي شاه اسماعیل ګڼل کېږي. نوموړي د شیخ صفي الدین اردبیل له لمسیانو او په عین وخت کې د خپل عمر د صفویه طریقت پیرو او مرشد و. شاه اسماعیل په خپلو مخالفانو باندې له برلاسۍ وروسته په (۹۰۷ق/۱۵۰۱ ز) کال کې د ایران د تبریز په ښار کې د تاج ایښودلو مراسم تر سره کړل. نوموړي د خپلو تکړه مریدانو او ترک ټبره ملا ترکوونکو (قزلباشو) پواسطه د ایران په دولت کې د حکوت د بنسټ ټینګولو نه وروسته د افغانستان لورې ته پاملرنه وکړه.

په اصفهان کې د شیخ لطف الله جومات

افغانستان په دې وخت کې د ازبکي شیباني څواکونو او بابریانو له خوا اداره کېده، سره له دې چې د شاه اسماعیل او بابر پاچا اړیکې ډېرې ښې وې او هر وخت به یې د لیکونو پواسطه اړیکه ټینګوله خو د شاه اسماعیل او شیبک خان اړیکې ډېرې خرابې وې. چې په پایله کې یې په (۹۱٦ق/۱۵۱۰ ز) کال کې د صفویانو او ازبکانو ترمنځ په خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې پېښه شوه، ازبکانو سخته ماتې وخوړه، د ازبکانو پاچا شیبک خان ووژل شو اود (۳۰) زرو په شاوخوا کې څواکونه یې یا مړه او یا بندیان شول. له دې وروسته له هرات څخه تر بلخ او هزاره جاته پورې سیمې د صفویانو په لاس ورغلې او د امو سیند د ازبکانو او صفویانو ترمنځ د پولې په توګه وټاکل شو.

که هر څو دا وضعیت په خپل حال پاتې نشو او زموږ د هېواد او لویدیځې او شمالي سیمې ډېر څله د دواړو لوریو د شخړو او یرغلونو په ډګربدل شوې خو د یادو شوو سیمو خلګ له دواړو لوریو څخه ناراضه وو.

شاه اسماعیل صفوي په (۹۳۰ق/۱۵۲٤ ز) کال کې مړ شو او له ده وروسته د نوموړي زوی طهماسب د ایران پاچاهۍ ته ورسېد. د دې پاچا په وخت کې همایون ګورګاني چې د خپلو ورونو او افغانانو د مخالفت سره مخ شوی و، ایران ته پناه یوړه. نوموړی له څه مودې وروسته د صفوي دولت (۱۳) زرو جنګي څواکونو (قزلباشو)

سره افغانستان ته راوګرځېد، کندهار او کابل یې ونیول او د کندهار سلطنتي خزانې یې د ایران دربار ته ولېږلې، ایراني سرتېري له دې وروسته په کندهار کې مېشت شول. د طهماسب د مړینې له کبله صفویان له داخلي بحران سره مخ شول او له دې وروسته زموږ هېواد هم د صفویانو د رقیبانو (ازبکانو او ګورګانیانو) د یرغلونو سره مخ شول. خو د عباس میرزا د بیا را څرګندېدو سره سم. چې په لومړي سرکې یې هرات خپله پلازمېنه وټاکله او وروسته یې ټول ایران لاندې کړ، کندهار یې هم دخپلې ولکې لاندې راوست. د کندهار برخلیک هر وخت د صفویانو او ګورګانیانو دوو لړیو د اختلاف سبب و.

د دې څواکمن پاچا له مړینې سره سم په (۱۰۳۸ق/ ۱۶۲۹ ز) کا ل د دې کورنۍ له منځه تلل هم پیل شو، ځکه د نوموړي نه وروسته بې له ځنډه، شاه صفي ډګرته راغی او تقریباً د صفوي کورنۍ ټول غرې یې ووژل. د ده په وخت کې په (۱۰۴۷ق/۱۶۳۰ز) کا ل کې عثمانیانو په لوېدیځ کې بغداد او ګورګانیانو په ختیځ کې کندهار ونیوه په دې توګه دویم شاه عباس په کا ل(۱۰۵۸ق/ ۱۶۴۸ ز) یو ځل بیا د کندهار د نیولو لپاره هڅه وکړه تر څو چې د خپلې ولکې لاندې یې راوړي. که هر څو د هندوستان د پاچا شاه جهان له خوا د کندهار د بیانیولو هڅه وشوه او خپل زوی اورنګزیب یې د کندهار د نیولو لپاره ولېږه خو هڅو یې نتیجه ورنه کړه او ګورګانیان د دې ښار د او یا ورځو محاصرې وروسته، په شاتګ ته اړشول. له دې وروسته، سره له دې چې په ښکاره توګه، کندهار د صفویانو له واک لاندې و خو د صفوي مامورینو د بد چلند له امله ورځ په ورځ ترې خلک ناراضه کېدل او ځینې وخت به د خلکو د پاڅونونو لامل ګرزېدل. په پایله کې د دې پاڅونونو له ډلې څخه د یوه پاڅون په ترڅ کې چې حاجي میرویس خان هوتک له خوا تر سره شو. افغانان وتوانېدل. چې د صفوي حکومت له ظلمه ځان خلاص او خپله خپلواکي ترلاسه کړي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره، هغه سیمې په نښه کړي چې د ازبکانو یا صفویانو د برید او یرغلونو ډګرو.

پوښتنې

۱- د صفوي لړۍ بنسټ ایښودونکی څوک و او نوموړي ولې د افغانستان په لور لښکر وخوځاوه؟

۲- د صفویانو سره په شخړو کې هغه دوې ښکیلې لړۍ څه نومېدې، چې د افغانستان په ګاونډ کې یې څواکونه مېشت وو؟

۳- همایون ګورګاني د کوم ایراني پاچا په مرسته د افغانستان په لور لښکر کښې وکړه او کوم ولایتونه یې لاسته راوړل؟

٤- د کندهار برخلیک ولې د صفویانو او ګورګانیانو د اختلاف سبب وګرزېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره، د ګورګانیانو او صفویانو په بهرني سیاست کې د کندهار د اهمیت په هکله یوه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاجي میرویس نیکه ترمشرۍ لاندې د کندهار پاڅون

په هېواد کې د یوې اوږدې دورې ګډوډیو نه وروسته د هوتکیانو تر مشرۍ لاندې په کندهار کې د کندهار د خلکو پاڅون د خلاصون یو مهم ګام ګڼلی شو.
د غه ګام د پردیو د غلامۍ کړۍ ماتې کړې او د سیمه ییزه خپلواکه حکومت بنسټ یې کېښود.
د نومړي پاڅون د بریالیتوب څرنګوالي او په کندهار کې د هوتکي دولت تشکیل د دې لوست موضوع ده چې تاسې به یې ولولئ.

څرنګه چې په دوو تېرو لوستونو کې موولوستل، د هرات د تیموریانو دولت له ړنګېدو وروسته د دوو نیمو پېړیو په منځ کې د افغانستان سیاسي او ټولنیز یووالی له منځه لاړ. او پرته له هغو خانانو او د سیمو مخورو څخه چې د خپلې واکمنۍ لمنه یې غوړولې وه، په مشخصه توګه بابریانو او صفویانو د خپلو تېریو او ظلمونو پواسطه زموږ خلک تر پزې رسولي وو. او په ځانګړې توګه هغه ظلمونه او ستمونه چې د ګرګین خان په نامه د یوه ګرجي الاصله ایراني له خوا په کندهار او ددې په شاو خوا سیمو کې کېدل زیاتره خلک یې د پردیو پر ضد پاڅون ته هڅولي وو. په پایله کې دغه پاڅون د(۱۱۲۱ ق/ ۱۷۰۹ ز)په پسرلي کې رامنځته شو او میرویس خان چې په ((حاجي میرنیکه)) مشهور و د دې پاڅون مشري کوله.

د کندهار پاڅون د رامنځته کېدو لاملونه

د ایران د صفوي لړۍ وروستی پاچا شاه سلطان حسین نومېده. نومړي په اصفهان کې دواکمنۍ په لومړیو کلونو کې د همدې هېواد په ختیځ کې د مېشتو قومونو لکه براهوي، بلوڅانو، نارویي، ریګي، رخشاني او افغانانو د پاڅونونو د ټکولو په لټه کې شو. د دې ډول حرکتونو لمنه د کرمان، یزد او د نائین تر څنډو رسېدلې وه. نژدې په همدې ورځو کې ازبکانو په خراسان کې او کردانو د ایران په لویدیځ کې د صفوي حکومت په ضد فعالیتونه پیل کړي وو. که څه هم د شاه سلطان حسین د پاچاهۍ په پیل کې ګرګین خان په ګرجستان کې بغاوت کړی و او په همدې ورځو کې په اصفهان کې اوسېده خو سره له دې ټولو ګرګین خان د ایران د دربار له خوا د یادو شوو پاڅونونو د ټکولو لپاره مامور شو. په دې کار کې د ګرګین خان بریالیتوب د دې لامل شو چې په (۱۱۱٦ ق/۱۷۰٤ ز) کا ل کې د صفویانو له خوا د کندهار عمومي حکمران وټاکل شي. ځکه د (۱۱۱۵ ق/۱۷۰۳ ز) کا ل په وروستیو کې بلوڅان د میرسمندر په مشرۍ کندهار ښارته ننوتي وو او صفوي مامورینو ته یې ستونزې زېږولې. ګرګین د کندهار ښار ته له ننوتو وروسته د هغه ځای اداره په لاس کې ونیوله. او څرنګه چې نومړی غوسه ناک، سخت ګیر او خونړی سړی و، نو ځکه یې د کندهار په اوسېدونکو هر ډول زور زیاتي پیل کړ. نومړي د قومونو او قبیلو مشران تر فشار لاندې راوستل او ځینې خویې لامړه کړل. له دې قومي مشرانو څخه یو حاجي میرویس خان نومېده چې د ګرګین خان سترګې پرې ولګېدې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د پاڅون مشر حاجي میرویس نیکه

حاجی میرویس نیکه

میرویس خان چې په حاجي میرنیکه مشهور و د یوو لسمې پېړۍ په وروستیو کې د نازو په نامه له یوې مور څخه چې یوه دینداره ښځه وه وزیږیده. پلار یې شاه عالم خان د هوتکو قوم له مشرانو او مور یې سلطان ملخي توخي لورو وه چې دواړه د قومي مشرانو څخه ګڼل کېږي. په را وروسته وختونو کې څه وخت چې میرویس خان د جعفرخان سدوزي له لور سره واده وکړ، نو د نوموړي ټولنیز حیثیت یې نور هم لوړ کړ او ځرنګه چې نوموړی یو نیک خویه، فصیح، مدبر او زړور سړی و او په ځنګ کې یې د سوداګرۍ دنده هم پر مخ بېوله ، نو ځکه په ډېره اسانۍ سره یې وکولی شول چې د هغه وخت کندهار په خلکو کې ښه ځای ولري. د همدې خصوصیاتو او صفاتو په لرلو سره د کندهار ښار د کلانتر په توګه هم و ټاکل شو. او په دې مقام کې د خلکو او د هغه وخت کندهار د حکومت تر منځ د واسطې په توګه یې د نده تر سره کوله خو په همدې حا ل کې یې هم د خلکو له ملاتړ څخه لاس وانه خیست او په هغه لیک کې چې د ده لاسلیک و دګرګین له زور زیاتي څخه په کې شکایت شوی و او د اصفهان دربار ته ولیږل شو داکار ددې لامل وګرزید چې میرویس خان دا ځل د ګرګین له خوا ونیول شو او لاس نیولی اصفهان ته ولیږل شو.

میرویس خان مخکې له دې هم اصفهان ته سفرونه کړي وو او د صفوي حکومت او دربار له وضعې سره بلد و له همدې کبله نوموړی وتوانید چې نه یوازې ځان ته برائت ورکړي بلکې د صفوي پاچا، سلطان حسین حضور ته هم ورسېد او مکې ته د تللو اجازه یې هم ترې واخیسته.

نوموړي په مکه معظمه کې له مذهبي عالمانو څخه د

زیادتر وپوهیږئ:

د(۱۹)هجرې قمرې کال د ذالقعده میاشتې په نولسم نیټه ، کله چې زموږ ملی قاید میرویس نیکه د ملت په مرسته، ګرګین د یرغلګرو و قوماندان یې په کندهار کې په قتل ورساوه او په هغه ځای کې یې د یو ملی حکومت بنسټ کېښود، په دغه موقع کې د افغانان مشرانو او کشرانو په وړاندې یو ملي افغاني جرګه کې داسې وویل((که تاسو له ما سره یو موټې شی او زما ملا وتړئ، نو په دې صورت کې ډېر ژر دا امکان او بریا به تر لاسه شی تر څو د اسارت او ذلت منحوسه ځنځیر له خپل غاړې څخه لرې کړو. او په مقابل کې د خپلواکی افتخار او د عزت بیرق د هېواد په ګوټ ګوټ او د نړۍ د آزاده ملتونو په منځ کې پورته کړو او هر کله د پردیو د سلطې هغه یوغ له خپل ځان څخه لرې کړو او په لوی خدای تبارک او تعالی باندې توکل وکړو او مطمئین اوسي، ځرنګه چې زموږ نیت پاک دې نو دلوی خدای په استعانت وروستني بریالیتوبونه زموږ دي))

گرجي گرگين په وړاندې د پاڅون فتوا تر لاسه کړه.

له اصفهان څخه کندهار ته د حاجي ميرويس خان له راگرزېدو سره سم د اصفهان د دربار وضعه د گرگين په وړاندې بدله شوې وه ځکه داسې گنگوسې اورېدل کېدې چې د روسيې امپراطور پترکبير غواړي ارمنستان او گرجستان له خپل هېواد سره ونښلوي او داهم ويل کېدل چې گرگين سره له خپلو عسکرو غواړي د پترکبير سره يوځاى شي. دغه گنگوسه د دې لامل وگرزېده چې ميرويس خان له ډير واک سره کندهار ته بيرته وگرزي.

په کندهار کې د حاجي ميرويس خان مزار

نوموړي داخل په کندهار کې په ډېرې حوصلې سره د پرديو په وړاندې د پاڅون لارې برابرې کړې. په ځانگړې توگه د(۱۱۲۱ ق / ۱۷۰۹ ز) کال په پسرلي کې هغه وخت چې گرجي لښکرې د گرگين د وراره الکساندر تر مشرۍ لاندې د کندهار ښار د ارغستان اوکاکړو د ځپلو په نيت وتلې وې نو ډيره ښه زمينه مساعده شوه او په دې حال کې ميرويس خان او نور قومي مشران د مانجې په نامه په يوه سيمه ييزه جرگه کې سره راټول شول او له ميرويس خان سره يې ژبه وکړه او همدارنگه د کندهار د اوسېدونکو په مرسته يې گرگين او د صفوي دولت ډيرې گرجي لښکرې د کندهار ښار نه د څلويښتو ميلو په واټن پروت کلي(ده شيخ) کې غافلگيره او بيا ووژلې.

الکساندر او يوڅونه يې هم چې د کاکړو له جگړې څخه راگرزېدلي وو، په ډېرې سختۍ وتوانيدل چې له جگړې وتښتي او گرشک ته ځان ورسوي.

په دې ترتيب د بايزيد انصاري تر مشرۍ لاندې د روښاني پاڅون، د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې د خټکو تر پاڅون وروسته د کندهار پاڅون د خپلواکۍ گټلو په لاره کې دريم گام گڼلى شو. چې د کندهار د خلکو په گډون تر سره شو چې زموږ په هېواد کې يې د خپلواکه دولت بنسټ کېښود.

د صفويانو له خوا د کندهار د بيانيولو پرله پسې هڅو، څه گټه ونه کړه او ميرويس خان، ملي قايد ترنامه لاندې اته کاله د کندهار واگې په لاس کې درلودې. حاجي ميرويس نيکه په(۱۱۲۷ ق/ ۱۷۱۵ ز) کال کې مړشو.

مير عبدالعزيز

له ميرويس نيکه وروسته د ده ورور مير عبدالعزيز خان د کندهار حکومت مشري تر لاسه کړه خو نوموړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته له دوه کلونو حکومت، د حاجي میرویس خان د کړنلارې خلاف له صفوي حکومت سره د پخلاینې لاره خپله کړه. د قومونو او قبیلو مشرانو د نوموړي دا کار خوښ نشو او د حاجي میرویس خان زوی میرمحمود یې د خپل کاکا وژلو ته تشویق کړ او نوموړی وروسته له دې کاره په(۱۱۲۹ ق/ ۱۷۲۷ز) کـال کې د کندهار د حکومت پر تخت کیناست.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو بېلابېلو ډلوکې د تاریخ په هماغه شېبو کې د کندهار ولایت د داخلي او بهرني اهمیت په هکله خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱) ګرګین څوك و او ولې د اصفهان د دربار له خوا د کندهار حکمران شو؟
۲) ولې حاجي میرویس د رهبراوکلانتر په توګه د کندهار د خلکو د منلو وړ وګرزید؟
۳) د صفوي دربار په وړاندې د حاجي میرویس نیکه او میرعبدالعزیز د سیاستونو تر منځ توپیر څه و؟
٤) ولې د ایران دربار حاجي میرویس نیکه ته اجازه ورکړه چې له اصفهان نه کندهار ته بېرته وګرزي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د کندهار د پاڅون په وخت کې د هېواد د سیاسي او ټولنیزې وضعې په هکله یو مطلب ولیکي او د لوست په راتلو نکې غونډه کې دې یې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل د افغانستان او ایران د تاریخ له مهمو برخو څخه شمېرل کيږي. که هر څو ددې دولت عمر ډېر لنډ و خو په همدې کم وخت کې بیاهم ډېرې مهمې پېښې رامنځته شوې. لکه له ایران څخه د ځینو سیمو د بېلولو په هکله عثماني او د روسیې نقشه، په ختیځ کې د سیمه ییزو حکومتونو جوړښت او ځینې نورې داسې پدیدې چې په دې لوست کې به ورسره بلد شو.

شاه محمود هوتکي

په کندهار کې د حاجي میر ویس خان مشرزوی شاه محمود په تخت کیناست، چې په هرات کې د ابدالیانو د واک ته رسیدو سره همزمان وو ځکه چې په هرات کې افغانانو له کندهار پاڅون څخه په الهام اخستلو، همدغه ښار (هرات) د (۱۱۲۹ هـ ق/ ۱۷۱٦ ز) کال د روژې په میاشت کې ونیولو. د افغانانو مشري په دې وخت کې عبدالله خان سدوزي کوله. خرنګه چې شاه محمود په (۱۱۳۲ هـ ق/ ۱۷۱۹ ز) کال کې هڅه وکړه چې د سیستان د نیولو طرحه عملي کړي، په لومړي سرکې له ابدالیانو سره مخ شو چې هرات یې په ولکه کې و. په دې جګړه کې هوتکیانو بریالیتوب تر لاسه کړ او په جګړه کې د هرات د ابدالیانو د مشرعبدالله خان زوی اسد الله خان ووژل شو.

شاه محمود هوتکی

شاه محمود هوتک چې د ایران داخلي وضعه یې خارله، یو کال وروسته یې بیا خپل لښکر هغې خواته وخوځاوه او دا ځل یې لښکرې له ریګستان څخه په تېرېدو سره تر کرمان پورې ورسېدې، خو د هغوی حکمران سره له پخلاینې وروسته کندهار ته راوګرزید. نوموړي په کندهار کې د خپلو لښکرو د پیاوړیتوب لپاره ځینې ګامونه اوچت کړل او په (۱۱۳۵ ق/ ۱۷۲۲ ز) کال کې له (۲۵) زره لښکرو سره د هزاره او بلوڅو په ګډون د ډېرو قومونو سرتېرو سره یو ځل بیا د ایران په لور یون پیل کړ، نوموړي دا ځل له کرمانیانو سره سوله وکړه، په یزد د صفویانو پلازمینې اصفهان ته ځان ورساوه.

د ۱۷۲۲ ز) کال د مارچ په اوومه ورځ د دواړو لوریو ترمنځ د ګلناباد په سیمه کې سخته نښته وشوه، که څه هم په لومړیو کې صفویانو څه بریالیتوب تر لاسه کړ خو افغانان وتوانېدل چې ایراني سرتېروته سخته ماتې ورکړي او د پنځوسو زرو لښکرو له ډلې یې(۲۵) زره تنه ورووژل. د فرخ آباد ټینګه شاهي کلا، د جلفا ارمني مېشته سیمه چې د اصفهان ښار جنوب لورته په یو نیم میلي واټن کې پرته ده ونیوله او زیات غنیمتونه د افغانانو لاسته ورغلل. په دې حالت کې شاه محمود د سولې غوښتنه وکړه خو صفوي پاچا، شاه حسین د ده له غوښتنو سره موافق نشو.

په پایله کې دا ښار په پوره ډول د افغانانو په محاصره کې داخل شو.

د اصفهان محاصره نهه میاشتې اوږده شوه او د دې په ترځ کې اصفهان له سختې لوږې سره مخ شو، د ایران پاچا(سلطان حسین صفوي) په پای کې د(۱۱۳۵ ق)د محرم په یوولسمه(۱۷۲۲) د اکتوبر په (۲۱) تسلیم شو او په خپله یې د شاه محمود هوتک پر سرتاج کېښود او د ایران د خزانو کلي یې ورته وسپارلې چې په دې توګه شاه محمود هوتک د ایران واکمن شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود هوتک د اصفهان د واک پر ګدۍ

اصفهان ته د شاه محمود له ننوتو وروسته په دې ښارکې د غذايي موادو د قحطۍ ځخه راپېښو شوو ستونزو د مخنيوي او نظم لپاره لازم تدابير ونيول شول. شاه محمود د خلکو د اعتماد د لاسته راوړلو په خاطر له اوسيدونکو سره بد چلند منع کړ، اداري پوستونه او مقامونه يې پخوانيو مسوولينو ته وسپارل، پرته د قضاوت له پست ځخه چې هغه يې يوه افغان پوه ملا پير محمد مياجي ته وسپاره، نوموړي په ايران کې له مېشتو بهرنيانو سره هم ښه چلند کاوه خو دې حالت تر ډېره دوام ونه کړ ځکه ځينې داسې پېښې رامنځته شوې چې شاه محمود او ځينې افغانان يې اړ ايستل چې نسبتاً تنده لاره غوره کړي. يوه پيښه داوه چې په قزوين کې (۱۰۰۰) تنه افغانان په بې پروايۍ سره ووژل شول. بل دا چې هغه مالي کاروان هم د سيستان په سيمه کې چورشو چې اصفهان ځخه د کندهار په لور روان و او له بلې خوا داسې ګنګوسې هم ترغوږو کيدې چې د روسيې امپراطور پترکبير د ايران د نيولو په نيت راوتلی دی او د نوموړي هېواد ځواکونه د (۱۷۲۲ ز) کال په جولای کې د والګا له رود ځخه تيرېږي او د ايران د يرغل لپاره د هشتدر خان ښار خپل نظامي مرکز ټاکي. عثماني ترکانو هم له وخت ځخه په ګټې اخيستنې سره د ايران ځو سرحدي ښارونه ونيول. دغه پېښې ددې لامل وګرزيدې چې په حکومتي رويه او د شاه محمود په شخصي کړنلاره کې بدلون را شي.

که د ګلپايګان، خوانسار، کاشان او شېراز په ښارونو کې د اصفهان افغاني دولت ته د نصر الله خان په مشرۍ وفادارو کردانو او د زبردست خان په مشرۍ افغاني ځواکونو په ګډه سره ډېر برياليتوبو نه ترلاسه کړل خو په خپله شاه محمود د ډېرو بوختياوو په سبب اوهم د افغانانو د خپلمنځيو سياليو او اختلافونو په وجه په دماغي ناروغۍ اخته شو.

په دې حال کې قومي مشرانو د مير عبدالعزيز زوی شاه اشرف هوتک د اصفهان د هوتکي دولت مشرۍ ته غوره کړ او شاه محمود هوتک يې له واکه ګوښه کړ. په اصفهان کې د شاه محمود پاچاهي درې کاله دوام وکړ.

شاه اشرف هوتک

شاه محمود هوتک په (۱۱۳۷ ق/۱۷۲٤ ز) کال د شعبان په مياشت کې مړشو او داسې هم ويل کيږي چې د شاه اشرف په امر د خپل پلار د غچ په بدل کې ووژل شو.

شاه اشرف هوتکی

شاه اشرف د اصفهان په تخت باندې له کيناستو وروسته د يوه ليک په ترځ کې د مخلوع سلطان حسين له زوي طهماسب ميرزا ځخه چې په همدغه ورځو کې د افغاني ضد لښکر په جوړولو بوخت و، وغوښتل چې له ده سره ملګرى شي ترځو د روسانو او عثمانيانو لاسونه د ايران ځخه غوځ کړي. شاه اشرف زياتره له لاسه تللي ولايتونه لکه يزد، کرمان، قزوين، تهران، قم او ساوه بېرته ونيول. د نوموړي سپه سالار، سيدال خان ناصر نومېده چې د اصفهان د افغاني دولت د ساتنې په لاره کې د برى هلې ځلې وکړې.

له بهرنيانو سره نښتي

شاه اشرف په اصفهان کې هغه وخت واکمنۍ ته ورسېد چې ايران د عثماني ترکيې او روس له ناوړه اقداماتو سره مخ و او نوموړو دوو ګاونډيو ځواکونو د ايران د ځينو برخو لاندې کولو هڅې

وکړي. د روسيې دولت ځينې سرحدي سيمې لکه دربند، رشت او باکو تر مازندرانه پورې ونيولې او عثمانيانو هم د ايران لويديځ ولايتونه د سلطانيې، ابهر او د کرمان شاهان په ګډون لاندې کړل. په داسې حالاتو کې، شاه اشرف بايد لومړی خپل داخلي مخالفين په ځای کېنولي وای او له بله پلوه يې بايد د ايران د ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکۍ ساتلو لپاره له عثمانيې او روسيې سره ډغرې وهلې وای.

له ترکانو سره جګړه

سره له دې چې شاه اشرف ديوه اسلامي امت د يوه جز په توګه له ترکانو څخه د دوستۍ غوښتنه وکړه خو ترکانو(٦٠) زره سرتېرو او (٧٠) عرادو توپونو سره د اصفهان په لور مخ په وړاندې لاړل. په همدې وخت کې د ترکانو هغه ډلې ځواکونو چې د کرد او فراهان ښار د نيولو لپاره مامور شوي وو، شاه اشرف ته پيغام راولېږه چې ايران پرېږدي او سلطان حسين مخلوع موږته وسپاري خو شاه اشرف هوتک هغه وړانديز رد کړ او د جګړې لپاره يې چمتو والی ونيوه. ترکان او افغانان د کرد په ښار يا په بله وينا د اصفهان او يزد ترمنځ سيمه کې سره مخامخ شول او د دې په ترڅ کې ترکانو سخته ماتې وخوړه. د (١٢) زرو په شاوخواکې ترکي سرتيري ووژل شول او ډېر غنيمتونه ترې پاتې شول.

له روسانو سره نښته

شاه اشرف د هغو روسانو سره د مقابلې لپاره چې د ايران په خاوره کې مخ په وړاندې تللي وو، خپل سپه سالار، سيدال خان ناصري يې سره له افغاني ځواکونو ورولېږه. په پايله کې په هغه جګړه کې چې په رودسر کې پېښه شوه، روسانو سخته ماته وخوړه او د روسي ځواکونو مشروارلوف د سولې غوښتونکی شو. په دې وخت کې افغانانو هم چې ځانونو ته يې د ايران په ختيځ کې سختې ستونزې ليدلې، د سولې وړانديز ومانه: په هغه معاهده کې چې د دواړو لوريو ترمنځ د(١١٤٢ق/ ١٧٢٩ ز) کال په فبرورۍ کې د رشت په ښار کې وشوه، روسانو د ايران په خاوره کې د نور پر مختګ څخه لاس واخيست او ژمنه يې وکړه تر څو سرحدي ايالتونه لکه استرآباد او مازندارن هم بېرته دې هېواد ته پرېږدي. شاه اشرف په دې توګه د ايران افغاني دولت دوه لوی دښمنان وځپل.

د هوتکي دولت له منځه تلل

شاه اشرف هوتک سره له دومره هڅو ونه توانېد چې د ايران د واک مدعيان او ددې هېواد سيمه ييز ځواکونه له منځه يوسي. په ځانګړې توګه د ايران په ختيځ کې د ملک محمود سيستاني حکومت چې له سيستانه تر خراسانه پورې سيمې يې په و لکه کې وې او همدارنګه د هرات خپلواکه ابدالي دولت هم هوتکيان له ستونزو سره مخ کول. کندهار هم په دې ورځو کې چې د حاجي ميرويس د بل زوی (شاه حسين) له خوا اداره کېده، له اصفهان سره يې ښې اړيکې نه درلودې او حتی د شاه اشرف هوتک د دولت د له منځه تللو په هيله ناست و. په دې وخت کې د ايران په ختيځ کې د افشار له ټبر څخه د نادر په نامه يو نظامي کس سر راپورته کړ نوموړي د يادو شوو سيمه ييزو ځواکونو د له منځه وړلو وروسته د افغانانو سره مقابلې ته چمتو شو او په پايله کې يې شاه اشرف او افغاني لښکرو ته ماتې ورکړه. شاه اشرف هم کندهار ته د راګرزېدو په لاره کې په شورابک کې ووژل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نادر شاه افشار په کا ل (۱۱٤۹ق/۱۷۳٦ ز)کې له هلمند څخه په تیرې کولو کندهار تر محاصرې لاندې ونیوه.

شاه حسين هوتكي

شاه حسین هوتک د خپل لښکر سره چې مشري یې د سیدال خان ناصري له خوا کیده څه د پاسه یو کا ل د مهاجمانو په وړاندې مقاومت وکړ او هغه یې پریښود. چې کندهار ونیسي نو په کال (۱۱۵۱ق- ۱۷۳۹ ز)د هوتکیانو مقاومت پای ته ورسیده. دا ځکه چې د دې نیتې څخه مخکې سیدال خان ناصري او محمد د شاه حسین هوتک زوی په قلات کې د نادر شاه افشار د سر تېرو له خوا نیول شوی وو او په ځانګړي توګه سیدال خان ناصري له دواړو سترګو څخه نا بینا شو. نو په دې توګه هوتکي دولت منحل شو.

شاه حسین هوتک د نادر شاه په امر مازندران ته تبعید او هلته مسموم او مړ شو.

د ټولګي دننه فعالیت

د ټولګي زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. (الف) ډله دې د افغان حکومت په وخت کې ایران ته د روسیې د پاملرنې په لاملونو او (ب) ډله دې د ایران په خاوره کې د عثماني ترکانو د پرمختګ په پایلو خبرې وکړي. دواړه ډلې دې پایلې ښوونکي او زده کوونکو ته واوروي.

پوښتنې

۱) له صفوي حکومت سره د شاه محمود هوتک تر مشرۍ لاندې د افغانانو مهمه جګړه چیرته پیښه او څه پایلې یې درلودې؟

۲) دکومو لاملونو له مخې شاه محمود د ایرانیانو پروړاندې خپل لومړنی سیاست بدل کړ؟

۳) د شاه اشرف تر مشرۍ لاندې ځواکونو سره د عثمانیانو جګړه چیرته پیښه شوه او څه پایلې یې رامنځته کړې؟

٤) ولې روسانو په اصفهان کې د افغانانو د حکومت پر مهال د ایران په لور مخه کړه او څه ډول یې د هغوی د پرمختګ مخه ونیوله؟

٥) زبردست خان او سیدال خان ناصري د اصفهان دکومو افغاني شاهانو خدمت ته ملاتړلي وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکي دولت د نسکوریدو په هکله لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د هوتکیانو د واکمنۍ په ۳۱ کلنه دوره کې د سیاسي او نظامي ارخونو سرسېره، ځینې فرهنګي مسایل هم شته چې که څېرې پرې وپوهېږو نو له فرهنګي چارو سره به د هوتکي شاهانو په نیک نیت پوه شو. په ځانګړې توګه د دوی د واکمنۍ په مهال په کندهار کې د علم او فرهنګ د پراختیا زمینه برابره شوه او هوتکي دربار د عالمانو د ملاتړ په لاره کې هڅې وکړې او د کم وخت لپاره فرهنګي رڼا رامنځ ته شوه. په دې لوست کې به دېورتینو مسایلو او هم د یادې شوې دورې له اقتصادي ودې سره بلد شئ.

اقتصادي وضعه

لکه چې ومولوستل، زموږ د هېواد وېش، ګډوډي او په ځینو برخو د ګاونډیو واکمنۍ د هرات د تیموریانو له نسکورېدو وروسته د افغانستان د وضعې له مهمو ځانګړتیاوو څخه ګڼل کیږي. که هر څو په دې دوره کې داسې معلومات په لاس کې نه لرو چې د خلکو د اقتصادي ودې ښکارندويي وکړي. ځکه دې دورې کې، زموږ د هېواد بېلابېلې برخې د پردیو تر فشار لاندې وې او معمولاً خلکو دوو دربارونو اصفهان او ډهلي ته درانه مالیات ورکول. په دې حا ل کې زموږ د هېواد یو شمېر خلکو په ځانګړې توګه هغو وګړو چې په ښارونو کې اوسېدل، د هند او ایران سره یې د سوداګرۍ چارې پر مخ بېولې او په ټولو کې کندهار د یادو شوو دوو هېوادونو تر منځ د مهم سوداګریز مرکز په توګه رول لوباوه. او په همدې دلیل ، تل د دوو هېوادونو (هندوستان او ایران) ترمنځ د شخړو لامل ګرزېده.

په کندهار کې سر پټې بازار

فرهنګي وضعه

په ټولنیز ډول د هرات د تیموریانو دورې له نسکورېدو او د هوتکیانو تر راتلو پورې زموږ په تاریخ کې یوه توره دوره ګڼل کیږي خو په دې دوره کې په ځانګړې توګه وروسته له هغې چې اصفهان د افغانانو لاسته ورغی. په پورتنۍ وضعه کې بدلون راغی ځکه افغان هوتکي پاچاهانو برسېره پردې چې سیاسي او نظامي چارې یې پرمخ بېولې، په خپله واکمنۍ کې د دوارو ژبو (پښتو او فارسي) شاعرانو او ادیبانو ملاتړیې هم کاوه.

په دې دوره کې نه یوازې دا چې د وخت د دودیزو علومو چې د معقولو او منقولو په نومونو یادیدل مخه ونه نیول

شوه، بلکې د هوتکیانو په افغاني او ایراني متصرفاتو کې نومړو علومو ژوند ته ادامه ورکوله. معقول علوم عبارت وو له فلسفې ، منطق ، نجوم ریاضیات او همدا رنګه د تفسیر، حدیث ، فقې څانګوته یې منقول علوم ویل.

سره له دې چې د هوتکي دولت عمر کم و او د علومو د پراختیا په برخه کې یې بنسټیزو کارونو تر سره کولو ته وخت پیدا نه کړ خو بیاهم داسې بېلګې په لاس کې لرو چې د هوتکیانو په دوره کې د علم او فرهنګ د نورمالې ودې څرګندونه کوي. په ځانګړې توګه په دې برخه کې د شاه حسین هوتک په دوره کې په کندهار کې د لومړني ادبي بنډار جوړښت ډېر مهم ګڼل کیږي څکه د یاد شوي پاچا له خوا د کندهار د نارنج په قصر کې یو کتابتون جوړشو او په هغه کې د ادب او علم پېژندل شوي څېرې په اونۍ کې یو ځل راغونډېدلې. پخپله شاه حسین هوتک هم په دواړو پښتو او دري ژبو شعرونه ویل او له پوهانواو ادیباتو څخه یې ښه ملاتړ کاوه. د بیلګې په توګه نوموړي د پښتو ژبې شاعر ریدي خان ته د محمود هوتک د جګړو داستان په نظم ویلو زر سکې ورکړې.

د دې دورې له پیاوړو شاعرانو او پوهانو څخه کولی شو چې د څو تنو څخه یادونه وکړو. ملازعفران، مددخان غلجی، شاه حسین هوتک، داود هوتک، ملایار محمد هوتک، بابوجان بابې، سیدال خان ناصری او د ښځینه شاعرانو له ډلې څخه د شاه حسین هوتک د خور زینب هوتک نوم واخلو. چې ډېره فاضله او پوهه ښځه وه. او برسېره پر دې چې شعرونه به یې ویل له خپل ورور(شاه حسین هوتک) سره به یې د حکومت کولو په چارو کې هم مرسته کوله.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د هوتکیانو د اقتصادي او (ب) ډله دې د فرهنګي وضعې په هکله خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د کندهار اقتصادي او سوداګریز اهمیت په لنډه توګه روښانه کړئ.

۲- د هوتکي دورې د پنځو تنو پوهانو او عالمانو نومونه واخلي.

۳- له فرهنګي څېرو څخه د شاه حسین هوتک د ملاتړ دوې بېلګې یادې کړئ.

٤- د کندهار د نارنج قصر کتابتون د چا پواسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکیانو په دوره کې د ادبي بنډار په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی

په هند کې افغاني پاچاهان

په دې څپرکي کې به په هند کې د افغاني کورنی د واك ته د رسېدو له ټیټو او ژورو سره له ۱۲۲۳ تر ۱۷٤۷ ز. کلونو پورې په لنډه توګه پېژندګلوي تر لاسه کوي.

په دهلی کې قطب منار

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرکی موخې

هیله ده چې د دې څپرکي په پایله کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي.

- په هند کې به له لومړني اسلامي دولت سره پیژندګلوي پیداکړي،
- په هند کې به د افغاني شاهانو او په ځانګړې توګه د سلطان راضیه او سوري شیر شاه له دولتدارۍ سره آشنا شي.
- په هند کې به د افغاني شاهانو ښې او بدې کړنې سره تو پیر کړای شي.

په هندکې افغاني پاچاهان

په دې لوست کې به هند ته د اسلام ورتگ او خپرېدل او همدارنگه هلته د لومړني اسلامي دولت د رامنځته کېدو سره اشنا شئ. او ورسره به د هندوستان په دولتي چارو کې د افغاني ښځې په ورتیا او ونډه هم پوه شئ.

عربي مسلمانانو په (۹۰ ق/ ۷۱۲ ز) کال کې هندوستان ته پام شو. هند ته د ورتگ په وخت کې د سند د پاچا (دائر) په امر د دوی کښتی ونیول شوه او ټول سپاره یې ووژل شول.

د عراق والي او د فتحه شوي افغانستان ستر مشر حجاج بن یوسف د محمد بن قاسم تر مشرۍ لاندې یو لوی لښکر د سند د پاچا د ځپلو او د اسلام د خپرېدو لپاره سیمې ته ولېږه. نوموړي سند او ملتان ونیول او غوښتل یې چې مخ پر وړاندې لاړ شي خو د خلیفه له خوا وغوښتل شو. له هغه وخته وروسته عربي مسلمانان هند ته متوجه نه شول. تر هغه پورې چې په (دریمه هجري/ لسمه مېلادي پېړۍ) کې وار غزنویانو او غوریانو ته ورسېد او دوی د هند په لور لښکرکشي د خپلو پروګرامونو یوه برخه وګڼله.

په هند کې قطبیه پاچاهان (۶۰۲- ۶۸۹ ق / ۱۲۲۳ - ۱۳۱۰ ز)

د سلطان شهاب الدین غوري له مړینې (۶۰۲ق / ۱۲۲۳ ز) وروسته د غوریانو لویه امپراتوري تجزیه شوه.

قطب الدین ایبک

ترک توکمه قطب الدین ایبک چې سلطان شهاب الدین محمد سام غوري په زوی ولی منلی و، ځان یې د هند خپلواکه پاچا اعلان کړ. پلازمېنه یې له لاهور څخه ډهلي ته نقل کړه. نوموړي په ډهلي کې د مشهور جامع جومات او د منارجام په څېرې هلته د قطب منار بنسټ کېښود.

قطب الدین ایبک سخي، زړور او سیاستپوه سړی و. نوموړي وروسته له پنځو کلونو واکمنۍ په (۶۰۷ هـ / ۱۲۲۸ ز) کال کې د چوګان په لوبه کې له اس څخه ولوېد او مړ شو. له ده وروسته ارام شاه چې په زوي ولی یې نیولی و د ډهلي په تخت کېناست. په دې وخت کې د سند او بنګال مشرانو د خپلواکۍ بیرغونه پورته کړل. د نوموړي د پاچاهۍ یو کال نه و پوره چې د قطب الدین ایبک زوم او د هندوستان د بوي سیمې مشر شمس الدین التمش (ایلتمش) راپور ته شو او دی یې له واک څخه ګوښه کړ.

سلطان شمس الدین التمش

د قطبیه پاچاهانو ترټولو ځواکمن پاچا التمش یا ایلتمش دی چې (۲۵) کاله یې واکمني وکړه. نوموړي د سند او بنګال مشران اطاعت ته اړ ایستل او د جلال الدین (د شاه خوارزم) غوښتنه یې رد کړه جلال

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین هغه څوک و چې د هند د واکمنۍ سوچونه یې وهل. د التمش د واکمنۍ په دوره کې د لومړي ځل لپاره مغولیان هند ته متوجه شول او چنګیز خان د جـلال الدین خوارزم شاه په لټه د سند سیند تر څنډو ورسید او د خپلو یرغلونو له کبله د هغه ځای له اوسېدونکو وډار شو. وروسته له دې چې وپوهېد مرسته نه شي تر لاسه کولی، د بامیانو په لور راوګرزېد او جلال الدین هم له هند څخه ووت او د ایران په لور وخوځېد. په دې توګه التمش نه یوازې د چنګیزخان له ځواکونو څخه دفاع وکړه، بلکې په عین حال کې یې جلال الدین خوارزم شاه هم پرې نښود چې شمالي هند د خپلو یرغلونو ډګر وګرزوي. د بغداد خلیفه کله چې د ده شهرت او ورتیا د هند د اسلامي دولت د ساتنې په هکله واورېده نو یو پلاوی یې ده ته ورولېږه او ډالۍ یې ورته وړاندې کړله.

سلطان شمس الدین التمش

په ۶۳۳هـ / ۱۲۵٤ ز) د التمش له مړینې وروسته د ده زوی رکن الدین فېروز شاه واکمن شو. خو وروسته له شپږو میاشتو د ده درباریانو دی له واکمنۍ څخه ګوښه اوبیا یې وواژه او د ده خور رضیه یې د واک په ګدۍ کېنوله.

سلطان رضیه

التمش له ماشومتوب څخه د خپلې لور د ښوونې او روزنې په برخه کې زیاته پاملرنه درلوده. رضیې د ښکلي قرائت په لرلو سره د وخت علوم له لویو پوهانو څخه زده کړل. نوموړې نارینه جامې اغوستې او جګړه ییز تکتیکونه یې هم زده کړل. دې د خپل پلار سره په اداري او سیاسي چاروکې مرسته کوله.

سلطان رضیې د خپل ورور رکن الدین چې فیروز شاه نومېده له هغه وروسته په (٦٣٤ هـ/ ۱۲۵۵ ز) کې واکمني تر لاسه کړه.د واکمنۍ په لومړیو ورځو کې د خپل پلار د صدر اعظم نظام الملک جنیدي له مخالفت او بغاوت سره مخ شوه. خو په ډېر ښه تدبیر سره له دې ارو دوړ څخه ووته، نظم او

سلطان رضیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

امنیت یې ټینګ کړ. سلطان رضیې هم د خپل هېواد ټولنیز نظام په ښه توګه پر مخ بووه. نومورې خواجه مهدي غزنوي چې یو سیاسي او علمي شخصیت و د خپل صدراعظم او ملک سیف الدین ایبک یې د ځواکونو د مشر په توګه وټاکه.

سلطان رضیې مهم کارونه پوهو کسانو ته وسپارل او په خپله یې د هغوی د کارونو څار نه کوله. د ساتل شوي هېواد په ټولو برخو کې یې قوانین نافذ کړل، نومورې په خپلواکه توګه خلک خپل حضور ته را بلل او د هېواد چارې یې پرمخ بوولې. خو د سیف الدین ایبک له مړینې وروسته چې څه وخت سلطان رضیې د ده په ځای تور پوستی جلال الدین یاقوت حبشي وټاکه، نو ځینو سردارانو ته کینه ورغله، مخالفت یې پیل کړ او د نومورې په وړاندې یې بغاوت وکړ تر څو چې په (۶۳۸ ق / ۱۲۵۹ ز)کال کې یې پاچاهي ونړېده.

وروسته له سلطان رضیې معزالدین بهرام شاه او علاوالدین مسعودشاه یو پربل پسې واکمنی ته ورسېدل، تر څو وار د سلطان رضیې کشر ورور ناصرالدین محمدشاه ته ورسید نومورې په هند کې (۲۱) کاله واکمني وکړه. دی سوله غوښتونکی، تقوی لرونکی او پرهېزګاره سړی و. په حرمسرای کې یې عادي ژوندکاوه. ویل کېږي چې یوه ورځ شهزادګی د وینځې غوښتنه ترې وکړه، تر څو په پخلي کې ورسره مرسته وکړي، ده ځواب ورکړ چې بیت المال د الله(جل جلاله) د ټولو بنده ګان حق دی او عذر مې ومنه.

په (۶۶۵ق / ۱۲۸۶ ز) کال کې د سلطان ناصرالدین له مړینې وروسته، د ده وزیر غیاث الدین بلبن په تخت کېناست. د ده دربار د پوهې او فن مرکز و. څرنګه چې امیر خسرو ډهلوي هلته ځانګړې درجه درلوده. سلطان غیاث الدین بلبن له (۲۱) کلونو پاچاهي وروسته په ډهلي کې مړشو، د ده له مرګ وروسته د قطبیه دولت لړی مخ په ځوړ شوه. او نورې افغاني لړیو د غلځي شاهانو، تغلق شاهانو، خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لاندینو شاهانو څخه دوه پاچاهان تر بحث لاندې ونیسي او د خبرو لنډیز دې د ډلې یو غړی نورو ته وړاندې کړي.

- د سلطان رضیې دوره
- د سلطان قطب الدین ایبک دوره
- د سلطان شمس الدین التمش دوره

خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د اسلام دین څه ډول په هندکې خپور او وده یې وکړه؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

۲- د هغو شاهي افغاني کورنیو نوومونه واخلئ چې په هندکې واکمنۍ ته ورسېدې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند د سلطان رضیې د پاچاهۍ ځانګړتیاوې څه وې؟ په دې هکله یو مطلب ولیکئ او د ښوونکي له موافقې وروسته یې د ښوونځي د دېوال په جریده کې راځوړند کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوديان او سوريان

په دي لوست کې به په هند کې د افغاني لوديانو او سوريانو واک ته د رسېدو په خرنګوالي وپوهېږو او په لنډه توګه به په هغو علتونو هم پوه شو چې د هندوستان په سياسي صحنه کې د کمزورۍ سبب وګرځېدل.

لوديان

د پنجاب د نائب الحکومه ملک کالا خان زوی ملک بهلول له (۸۵۸- ۸۶۸ هـ/ ۱۴۷۹- ۱۴۸۹ ز) کلونو وروسته د خضرخانيه دولت د کمزورۍ له امله د ملک چارې لاسته راوړې او په هند کې د مخ په ځوړ افغاني پاچاهۍ بنسټ يې بيا پياوړی کړ.

د ملک بهلول له مړينې وروسته د هغه زوی نظام خان چې د سلطان سکندر پاچا په نوم يادېده واکمن شو. نوموړي د هېواد په رغاونه او د علم او پوهې په پرمختګ کې هڅې وکړې. پوهانو او فاضلانو ته يې په درنه سترګه وکتل. دري ژبه او خط او همدارنګه د اسلام دين د ده په دوره کې په هندوستان کې ډېره پراختيا ومونده.

په ۹۲۳ ق/ ۱۵۴۴ ز) کال کې سلطان سکندر مړ او د ده زوی ابراهيم واکمنی ته ورسېد. د ابراهيم د ناسمې اداري له کبله د پاچاهۍ بنسټ کمزوری شو او په هند باندې د بابر لښکرکشۍ ته زمينه برابره شوه. د پاني پت په ډګر کې د بابر او ابراهيم ترمنځ خونړۍ جګړه ونښته، بابر بری وموند او په بريا ليتوب سره د ډهلي په تخت کېناست او په ۹۳۵ هـ/ ۱۵۵۶ ز) کال کې يې د کوه نور مشهور الماس سره له نورو دولتي خزانو لاسته راوړل خو په ټول هند يې واکمني ترلاسه نه کړه.

په هر حال په هند کې د بابر په وړاندې د افغانانو د مخالفتونو لړۍ روانه وه، په ځانګړې توګه هغه وخت چې بابر مړ شو او د هغه زوی همايون واکمنی ته ورسېد، د افغانانو مخالفت لا زيات شو. ترهغه پورې چې په هند کې د سوريانو د راتګ لپاره زمينه چمتو شوه.

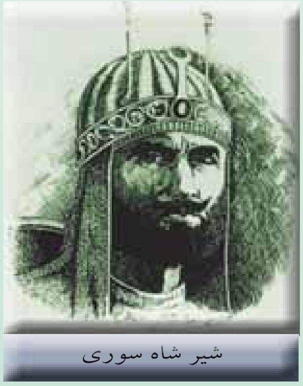
شير شاه سوری

سوريان

د هندوستان له افغاني ځواکمنو پاچاهانو څخه يو هم فريد د حسن زوی دی. چې په لومړيو کې نوموړي د لاهور د حاکم دولت خان په واسطه د سلطان ابراهيم لودي دربار ته لاره وموندله او شهرت يې ترلاسه کړ، وروسته د بهار نائب الحکومه وټاکل شو. نوموړي د هغې زړورتيا له کبله د شېرخان لقب ترلاسه کړ چې د زمري د ښکار په وخت کې يې ښودلې وه.

په سند کې د مغولي پاچاهۍ سره د شېرخان مخالفت د دې لامل شو چې همايون پر ده بريد وکړي. خو په لومړني يرغل کې همايون ته د شېرخان فکري او نظامي لوړتيا معلومه شوه. وروسته له دې شېرخان په (۹۱۶ ق/ ۱۵۳۷ ز) کال کې بنګال ونيوه او د دويم ځل لپاره په (۹۱۷هـ/ ۱۵۳۸ ز) کال کې له همايون سره مخ شو. په دې مقابله کې جلا ل خان د شېرخان زوی د بهار او بنګال په منځ کې همايون ته ماتې ورکړه او همدارنګه په (۹۱۸ق / ۱۵۳۸ ز) کال کې د دوی ترمنځ بله جګړه ونښته او په پايله کې همايون ماتې وخوړه او نژدې د ګنګا په سيند کې ډوب شوی و خو د يوه سقاو له خوا راوايستل شو. نور اړ شو چې هند پرېږدي. له دې ځايه خپل ورور عسکري خان ته چې د کندهار حاکم و ورغی خو له هغه څخه يې هم ښه ونه ليدل. نوموړی په (۹۲۱ هـ/ ۱۵۴۲ ز) کال ايران ته لاړ.

په دې توګه شېرشاه سوري د شمالي او مرکزي هند د ټولو برخو له نيولو وروسته په کورنيو اصلاحاتو پيل وکړ. د اوبو بندونه، کاروان سرايونه او جوماتونه يې جوړ کړل. د بنګال لاره يې د اټک ترسيند پورې ورغوله او وروسته له هرو پنځو کروو (په ټوليزه توګه ۱۰۰۰ ګزه) يې کاروان سرای، د اوبو ځاه او جومات جوړ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه وخت چې نوموړي غوښتل د کالنجر کلکه کلا ونیسي، وروسته له څوارلسو کلونو حکمراني او شپږ کلونو واکمنۍ په (۹۲۳ ق / ۱۵٤٤ ز) کال کې د باروتو په یوه چاودنه کې مړ شو.

شېرشاه سوري پوهانو او عالمانو ته پاملرنه کوله، پخپله یې ځینې وخت شعر وایه او د قافیې په پوهه کې ښه پوهېده.

له شېرشاه سوري وروسته د ده مشر زوی عادل خان پاچا شو خو نوموړی د سردارانو د مخالفت په وجه لرې او په ۹۲۳ ق/ ۱۵٤٤ ز)کال کې د ده کشر ورور جلال خان چې د سلیم شاه سوري په نامه یادېده واکمنۍ ته ورسېد.

له یوه پلوه د ده د ورور عادل خان مخالفت او له بل پلوه د همایون لښکر کشۍ د دې لامل وګرزېده چې د نوموړي دولت کمزوری شو تر څو په ۹٦۰ ق /۱۵۸۱ ز) کې له منځه لاړ، د ده په وخت کې د نیلاب او بنګال ترمنځ دوه زره میله (هر میل دوه زره ګامه) لاره جوړه شوه او د هرو دوو میلو ترمنځ کاروان سراي جوړ شو.

له سلیم شاه سوري وروسته د هغه دولس کلن زوی فیروز پاچا شو خو له دریو ورځو وروسته د شېرشاه سوري د وراره مبارزخان له خوا ووژل شو او مبارزخان د محمد شاه عدلي په نامه پاچا شو.

د شېر شاه سوري او سلیم شاه امرین له دې وضعې څخه ناخوښ شول او هر یو د سلطان سکندر او سلطان ابراهیم لودي په نومونو په ځینو سیمو کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. د سختو اختلافاتو د رامنځته کېدو په وجه، همایون وخت غنیمت وباله او په (۹۳۳ ق/ ۱۵۵٤ ز) کال کې هند ته لاړ.

که څه هم له دې وروسته افغانان په پوره توګه له صحنې څخه ونه وتل او کله ناکله به د مغولو د سرخوږي لامل کېدل. خو د احمد شاه بابا تر وخته چې د هندوستان زیاتې برخې یې ونیولې، په ښه توګه راڅرګند نه شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې یادو شوو پاچاهانو د کارونو په هکله د ذکر شوي بېلګې په څېر کار وکړي او وروسته دې د ډلې د یوه غړي له خوا نورو ته وړاندې شي.

سلطان سکندر لودي	د پوهانو او عالمانو هڅوونکی، په هندوستان کې اسلام او دري ژبې ته پراختیا ورکوونکی.
سلطان بهلول لودي	؟
اعلیحضرت شېرشاه سوري	؟
سلیم شاه سوري	؟
محمدشاه عدلي	؟

پوښتنې

۱- کوم دلایل د دې لامل وګرځېدل چې همایون د دویم ځل لپاره په هندوستان یرغل وکړي؟
۲- سوري شېرشاه څه ډول په هند کې واکمنۍ ته ورسېد او ولې ده ته شېرشاه وایي؟
۳- په هند کې د سوریانو د له منځه تللو دلایل ولیکئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند کوم دلایل په هند کې د لودیانو د نسکورېدو لامل شول، د دغې موضوع په اړه هر یو له ځان څخه ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

په منځنيو پيړيو کې ګاونډي هيوادونه

په دې څپرکي کې به په منځنيو او وسنيو پيړيو کې د ګاونډيو هېوادونو له تاريخ سره په لنډه توګه بلدتيا پيدا کړو.

د څپرکي موخې

په دې لوست کې به زده کوونکي په لاندې پایلو وپوهیږي:

- په ایران کې به د سیمه ییزو دولتونو د رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د صفویانو، افشاریانو او زندیه وو د راڅرګندېدو دلاملونو په اړه به معلومات   تر لاسه کړي.
- په هند کې به د بابري دولت له رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د چین د یووالي په څرنګوالي به پوه شي .
- په چین کې به د مغولو په واکمنۍ پوه شي.
- په منځنیو او نویو پیړیو کې به د چین د فرهنګي او اقتصادي وضعې سره بلد شي.
- د ایران د سیمه ییزو دولتونو د منځته راتلو او ړنګېدو لاملونه به تحلیل کړای شي.
- په هند کې به د تېموري دولت د رامنځته کېدو لاملونه وپیژني.
- د چین د یووالي انګیزې لړ لیک به ډلبندي کړای شي.
- په چین باندې به د مغولو د یرغلونو پایلې تحلیل کړای شي.
- د زده کوونکو په ذهن کې به د مرستې او ښه ګاونډیتوب روحیه پیاوړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په منځنیو پیړیو کې

د افغانستان او ایران د تاریخ زیاتې برخې سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لړیو چې په افغانستان واکمنی چلوله، د ایران په خاوره یې هم حکم چلاوه. ایران ته د اسلام د دین په راتګ سره، د هغه هېواد تاریخ هم بدل شو. امویانو او عباسیانو به د ایران لپاره پاچاهان او واکمنان ټاکل. خو د ایران په بېلابېلو سیمو کې چې کوم پاڅونونه رامنځته شول، په هغه هېواد کې امیران او د سیمه ییزو لړیو مشران را پیدا شول. له دې ډلې څخه د طبرستان د علویانو، زیاریانو او د آل بویانو حکومتونو نومونه اخیستی شو.

د طبرستان علویان

دغه کورنۍ په هاشمي سیدانو پورې تړلې ده چې په (۲۵۰ ق/ ۸٦٤ ز) کال کې یې د زید د زوی سید حسن په مشرۍ د ایران په اوسني طبرستان کې د خپلواکه حکومت بنسټ کېښود. سید حسن زړور سړی و او ځان به یې داعي کبیر باله. نوموړي تر (۲۵۳ق/ ۸٦۷ ز) پورې ټول طبرستان او ری (تهران) و نیول او عباسي امرین او مامورین یې له دې سیمو څخه وشړل. نوموړي تر (۲۷۰ق/ ۸۸۳ ز) کال پورې حکومت وکړ خو له حسن څخه وروسته نورو علوي پاچاهانو هم واکمني وکړه. د علوي لړۍ تر ټولو مشهور پاچا د علي زوی حسن چې په ناصر کبیر باندې مشهور و. ګڼل کېږي. نوموړی وتوانېده چې ساماني ځواکونه چې یوه موده یې د طبرستان واکمني تر لاسه کړې وه، کلکه ماته ورکړي او د (۲۹۰ ق/ ۹۳۰ ز) کال کې په ژمي کې یې د ساماني ځواکونو(۷۰۰۰) تنه ووژل. په پایله کې سامانیانو له علویانو سره سوله وکړه او ټول طبرستان د ناصر کبیر(د علي زوی حسن) په ولکه کې شو. حسن بن علي په (۳۰٤ق/۹۱۷ ز) کال کې مړشو خو مخکې له مړینې یې ټولې حکومتي چارې خپل زوم حسن بن قاسم ته وسپارلې. د نوموړي په زمانه کې د علوي حکومت چارې ګډې وډې شوې او په پایله کې په (۳۱٦ ق/۹۲۸ ز) کال کې د علویانو حکومت ړنګ شو.

زیاریان

د علوي حکومت له راپرزېدو وروسته، د دې حکومت نظامي واکمنو او سردارانو بغاوت وکړ او د طبرستان سیمه په ډېرو سیمه ییزو خپلواکه حکومتونو ووېشل شوه.

د دې سردارانو له ډلې څخه یې یو مشهور د زیار زوی مردآویج نومېده. نوموړي د خپلواکه حکومت د رامنځته کېدو لپاره، لومړی د طبرستان سیمې د واک غوښتونکو سردارانو په مخه کې ودرېد او د طبرستان ښار په نیولو یې د زیاریانو د حکومت بنسټ کېښود. وروسته یې د ګرګان او اصفهان ښارونه هم د خپلې واکمنۍ یوه برخه وګرځوله. نوموړي د خدمت لپاره د ترکي غلامانو په نیولو سره ځواکمن لښکر رامنځته کړ خو له ترکي غلامانو سره د بد چلند په سبب، دوی بغاوت وکړ او پخپله مردآویج یې هم وواژه.

له مردآویج څخه وروسته د ده ورور وشمګیر واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي د واکمنۍ ټوله موده د بویه له زامنو سره په جګړو او مبارزو تېره کړه او په پایله کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او په (۳۲۰ ق/۹۳۲ ز) کال کې د بویانو حکومت را منځته شو.

ال بویه

نوموړی ابو شجاع په نامه یوه سړي ته منسوب دی چې په لومړیو کې یې له مرد آویج سره مرسته کوله او درې زامن یې د اویچ په لښکر کې لوړو نظامي مقامونو ته رسېدلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آل بویه د بغداد(عباسي) خلافت د کمزورتیا په دوره کې، وروسته له هغې چې له زیاریانو څخه یې د خپلواکۍ اعلان وکړ، پخپله یې په اصفهان کې د خپلواکه حکومت بنسټ را منځته کړ او په لنډ وخت کې یې د ایران بېلابېلې سیمې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. نوموړو په (۳۳٤ ق/ ۹٤٥ ز) کال کې د عباسي خلافت د راپرزېدو پرځای یوازې د المتکفي په ځای المطیع خلیفه په راتګ بسنه وکړه. په بغداد باندې د آل بویه واکمنۍ، د عباسي خلفا وو دریځ په پوره توګه متزلزل کړ.

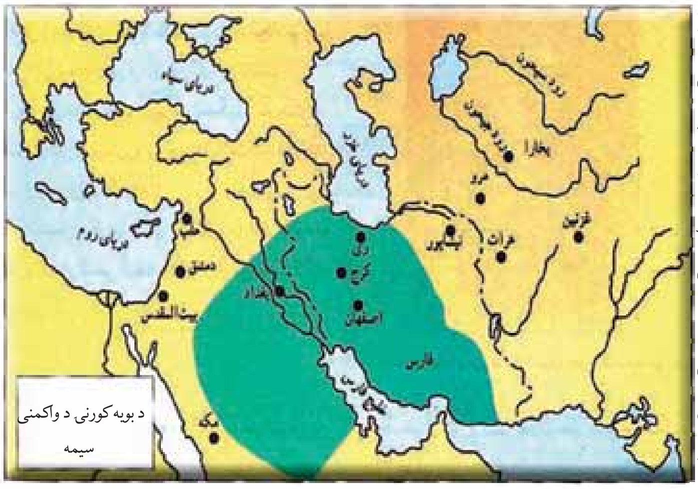

د آل بویه ترټولو مهم مشران حسن رکن الدوله او احمد هزالدوله نومېدل. چې د(۳۲۰ ق نه تر ۳۵۷ ق /۹۳۲-۹٦۸) کلونو په منځ کې یې د ایران په سویل، ري(اوسني تهران) او کرمان واکمني کوله. آل بویه په پای کې د غزنویانو او سلجوقیانو لخوا د عباسي خلافت له ملاتړ کوونکو او غوښتونکو څخه وو، له منځه لاړل.
په منځنیو پېړیو کې په ایران باندې له غزنویانو، سلجوقیانو او خوارزم شاهیانو دریو لړیو پرته تیموریانو هم واکمني کړېده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د طبرستان د علویانو، دویمه ډله دې د زیاریانو د حکومت د رامنځته کېدو او دریمه ډله دې د آل بویه حکومت د رامنځته کېدو په خرنګوالي خبرې وکړي او پایله دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د علوي حکومت د رامنځته کېدو او د دې لړۍ د مشهورو پاچاهانو په هکله څومره پوهېږئ؟
۲- ستاسو په اند د علویانو حکومت څه ډول رنګ شو؟
۳- د زیاریانو حکومت د چا له خوا او څه ډول رامنځته شو؟
٤- ستاسو په نظر د آل بویه حکومت څه ډول رامنځته شو؟
۵- ال بویان په پایله کې د .... او .... له خوا راو پرزېدل؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ایران د سیمه ییزو حکومتونو لکه طبرستان د علویانو، زیاریانو او آل بویه حکومتونو په هکله مطالب راغونډ او هغه دې په راتلونکي درسي ساعت کې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.
ښاغلی ښوونکی دې د علمي سرچینو او اخځلیکونو په برخه کې زده کوونکو ته لارښوونه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په نویو پېړیو کې

د اېران په تاريخ کې د صفوي دولت را منځته کېدل مهم ټکی ګڼل کېږي. دوی دې هېواد ته داسې سياسي مرکزيت او ځانګړی هويت وباښه چې له پخواني حالت سره يې توپير درلود. له دوو پېړيو زياتې واکمنۍ په ترځ کې ډېرې مهمې سياسي او نظامي پېښې رامنځته شوې.
د افغانانو په واسطه د دوی دواکمنۍ راپرزېدل هم د دې لامل وګرځېدل چې په دې هېواد کې د نوي حکومتونو لړۍ رامنځته شي. سر بېره پردې، په دې دوره کې د ايران اړيکې له نړۍ او په ځانګړي توګه له اروپا سره ټينګې شوې. په دې لوست کې به د پورته موضوعاتو په هکله مطالب ولولئ.

صفويان

د شاه اسماعيل صفوي په واسطه د نويو پېړيو په پيل کې (٩٠٦ق/١٥٠١ ز) کال کې د صفوي حکومت را منځته کېدل د ايران د تاريخ ډېره مهمه برخه ګڼل کېږي ځکه د ايران وضعه وروسته له دې پېښې په پوره ډول بدله شوه. صفويان وتوانېدل چې د ايران سياسي ګډوډۍ او ټولنيزو ناخوالو ته د پای ټکی کېږدي. دوی د ايران خاوره يو موټی کړه. د صفوي لړۍ د مشهورو پاچاهانو له ډلې څخه يو هم لومړی شاه عباس نومېږي. نوموړي د خپلو وفاداره سلاکارانو او سرتېرو پواسطه د صفوي حکومت بنسټ ځواکمن کړ. بيا يې د يو لړ پيوسته لښکرکشيو پواسطه، سيمه ييز اميران(سرکش قزلباشان) وټکول او په هېواد کې يې د ايران دولت د خارنې لمنه وغوړوله. د نوموړي د واکمنۍ په دوره کې امن او امنيت ټينګ شو. د سوداګرۍ، کرنې او صنعت چا رو پراختيا وموندە. د اصفهان ښار د صفويانو د پلازمېنې په توګه د ايران په يوه ډېر ښکلي او لوي ښار بدل شو.

د صفويانو په دوره کې له نړۍ او په ځانګړي توګه له اروپا سره د ايران نوې اړيکې ټينګې شوې. ځکه په کوچنۍ آسيا کې د عثماني ځواکمنې امپراتورۍ په رامنځته کېدو سره، اروپايانو په هوساتوګه نشوای کولای چې له ځمکنۍ لارې ختيځ ته تګ او راتګ وکړي. له دې کبله چې اروپايانو له عثماني امپراتورۍ سره دښمني لرله، نو د عثمانيانو له ختيځ ګاونډي ايران سره يې ښې اړيکې ټينګې کړې. وروسته يې بيا د کسپين(خزر) سمندرګي له لارې ختيځو سيمو ته هم لاره پيدا کړه. په دې وخت کې د ايران او عثمانيانو اړيکې هم سړې شوې وې او اروپايانو له دې وضعې څخه ګټه پورته کړه. ايران په همدې وخت کې د اروپايانو له پوځي پوهې څخه د وسلو جوړولو او نظامي فنونو په برخه کې ډېره ګټه واخيسته. د دوی په مرسته يې د خپلو عسکرو د زده کړې او پوځي ځواکونو د سمبالولو په برخه کې ګټه ترلاسه کړه. د آنتوني(Antony) او رابرت شرلي (Robertsherly) د دوانګليسي ورونو په مرسته جګړه ييز توپونه او لاسي تفنګچې جوړې شوې. صفوي دولت ايران وروسته له اسلام څخه د شهرت ترټولو لوړ پوړ ته ورساوه.

افشاریان

د صفوي حکومت له پرزېدو وروسته، افغانان پر ایران باندې د صفویانو په ځای واکمن شول. خو په ایران باندې د افغانانو واکمني ډېره اوږده نه شوه. ځکه نادر افشار چې په اصل کې د ترکمنانو د افشارو له ټبر څخه و، یو ځل بیا یې ایرانیان په ځان را ټول کړل. نوموړي داخل د افغانانو او ازبکو په ګډون له بېلابېلو ډلو څخه لښکر جوړ کړ، د ایران د زیاتو ښارونو د فتحې په برخه کې د پوځي ورتیاوو په ښودلو سره یې په ټول ایران واکمني تر لاسه کړه او دیوه نوي حکومت د رامنځته کېدو لپاره یې زمینه مساعده کړه. په دې وخت کې د نادر په وړاندیز د آذربایجان په شمال ختیځ کې د مغان په سیمه کې د قبیلو د مشرانو، مخورو او روحانیونو یوه غونډه راوبلل شوه او له یو لړ خبرو اترو وروسته نادر افشار د ایران د پاچا په توګه وټاکل شو.

نادر د مرکزي واکمنۍ له جوړېدو وروسته، له ایران څخه د بهرنیانو د شړلو لپاره متې ونغښتې. په دې توګه ، روسان او عثمانیان چې په ایران یې یرغل کړی و، خپلو سیموته په شا وتمبول شول. وروسته یې د هند پرلور لښکر وخوځاوه نوموړي په هند کې د شاه جهان په امر جوړ شوی تخت طاووس چې د شاه د ځای ناستي لپاره جوړ شوی و سره د بې شمېر و غنیمتونو او د کوه نور مشهور الماس چور کړل او له ځان سره یې ایران ته یوړل.

د نادر شاه په زمانه کې د مشهد ښار د نوموړي د اوسېدو په اصلي مرکز او د دولتي خزانو د ساتلو په ځای بدل شو.

دنادر افشار د ځانګړو پوځي سیاستونو او اقداماتو په اړه، ایران د لرې مودې لپاره وتوانېده چې افغانستان، هند او د کوچنۍ آسیا ځینې برخې لاندې کړي. خو د نادر افشار د حکومت وروستي کلونه د ایران د خلکو لپاره ډېر ستونزمن کلونه وو او په (۱۱٦۰ ق/ ۱۷٤۷ ز) کال کې د نوموړي له وژلو وروسته ایران په کورنیو ګډوډیو او اختلافاتو کې راښکېل شو.

زندیه

د نادر افشار په وژلو سره د ده د حکومت بنسټ ونړېد او په ټول ایران کې کورنۍ جګړې له سره پیل شوې. د نادر افشار مامورینو، خراسان د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران نورې برخې هم د پوځي مشرانو او د قبیلو مخورو لاس ته ورغلې چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکېل وو. خو د دوی په منځ کې کریم خان زند ډېرواک پیداکړ. نوموړی د زند له قبیلې څخه و. کریم خان د خپلې قبیلې له خلکو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرتېرو سره د اصفهان ښار له نیولو وروسته ، د یو لړ جګړو په ترځ کې خپل ټول دښمنان له منځه یوړل او ځان یې وکیل الرعا(د خلکو استازي) ونوماوه او د پاچاهۍ ځوکۍ یې د صفوي کورنۍ دریم شاه اسماعیل ته پرېښوده. نوموړی(دریم شاه اسماعیل) په ښکاره توګه د کریم خان زند د رقیب علي مردان خان په مرسته واکمنۍ ته رسېدلی و.

دکریم خان زند ماڼۍ

دکریم خان زند د استازیتوب دوره له بې شمېره کورنیو جګړو سره همغاړې وه، ځکه په خراسان کې شاهرخ افشار، په مازندران کې محمد حسن خان قاجار او په اذر بایجان کې ازاد خان افغان د پاچاهۍ غوښتونکي وو. کریم خان زند وروسته د ډېرو جګړو په پای کې د (خشت) په جګړه کې ازاد خان افغان ته ماتې ورکړه او اذربایجان یې هم ونیوه. له دې وروسته په ایران کې دوې سرسختې سیالې ډلې یو د بل په وړاندې پاتې شوې. یعنې قاجاریان د ایران په شمال او زندیان په سهیل کې، په پایله کې په یوه جګړه کې محمد حسن خان قاجار ووژل شو او زوی یې آقا محمد خان د کریم خان زند له خوا بندي شو او عملاً د ګروګان په توګه په زندیه دربار کې پاتې شو.

هغه وخت چې له کورنیو جګړو څخه د کریم خان زند زړه ټول شو دریم شاه اسماعیل هم د ځوانۍ عمر ته ورسېد او باید د هېواد چارې نوموړي ته سپارل شوې وای. خو د مشرانو په هغه غونډه کې چې په اصفهان کې رابلل شوې وه. د نوموړي دنه لیاقت او له واک څخه ګوښه کولو پرېکړه یې وکړه. هغه وخت یې پاچاهي کریم خان زند ته وسپارله. کریم خان زند

د شیراز ښار د خپل مرکز په توګه وټاکه. نوموړي د کورنۍ امنیت له ټینګښت وروسته د سوداګرۍ او صنعت د پراختیا په برخه کې هڅې وکړې. په همدې وخت کې انګریزانو، ایران ته د ورتګ په لاره کې ډېرې هڅې وکړې. انګریزانو د خپلو ښکېلاکي، فعالیتونو د پراخولو لپاره له زندیه دولت سره تړون لاس لیک کړ چې له مخې یې د فارس خلیج په بندرکې سوداګري لاسته راوړه.

په (۱۱۹۳ ق/ ۱۷۷۹ ز) کال کې د کريم خان زند په مړينې سره، په ايران کې کورنۍ جګړې پيل شوې. په پايله کې د قاجار په نامه د واک يو لوري په ايران کې د حکومت مشري لاسته راوړه. په دې توګه ايران په خپل معاصر تاريخ کې ورګډ شو.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو مناسبو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د ايران صفوي لړۍ په هکله خبرې وکړي، دويمه ډله دې د افشاريانو حکومت په هکله په خبرو پيل وکړي او دريمه ډله دې ، د کريم خان زند د حکومت په هکله سره بحث وکړي او پايله دې د ټولو ډلو استازي په پرتليزه توګه نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د صفويانو حکومت د چا له خوا جوړ او هم د دې کورنۍ تر ټولو مشهور پاچا په هکله معلومات ورکړئ.
۲- ستاسو په اند د ايران او اروپايانو ترمنځ اړيکې ځنګه ټينګې شوې او ولې؟
۳- نادر افشار څوک و؟
٤- د هند په لور د نادر افشار د لښکرکښۍ په هکله څومره پوهېږئ؟
٥- ستاسو په اند کريم خان زند څرنګه واکمنۍ ته ورسيده توضيح ورکړئ.
٦- د انګرېزانو سوداګري د ايران سره تر کومو لاندې بندرونو تر سره کېده؟
الف: د عباس بندر ب د خليج فارس بندر ج: د خزر سمندر کې

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په نويو پېړيو کې د ايران د وضعې په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب راټولنکي درسي ساعت ته چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په منځنيو پېړيو کې

د هند، پاکستان او اوسني بنګله دېش هېوادونه، پخوا د هند د شبې قاره په نامه يادېدل. ډېر وختونه يې ګډ برخليک او تاريخ درلود خو په شلمه پېړۍ کې دا هېوادونه سره بېل شول. په منځنيو پېړيو کې د دې سيمې تاريخ، دګوپتايانو د لړۍ او سيمه ييزو حکومتونو له راپرزېدو وروسته لوی بدلون وموند، د اسلام راتګ چې د افغانانو په هڅو سره په هند کې خپور شو او همدارنګه د غزنويانو او غوريانو پواسطه د سيمه ييزو حکومتونو را منځته کېدلو سره به چې د دې لوست موضوع ده، بلدتيا ومومئ.

په منځنيو پېړيو کې د هند پراخه هېواد دګوپتا لړۍ له خوا اداره کېده. دې لړۍ تر (۵۵۰ ز) کال پورې د هند په شمال کې خپلې واکمنۍ ته دوام ورکړ چې د هند د فرهنګ تر ټولو روښانه دوره ګڼل کېږي. په دې دوره کې په ځانګړې توګه رياضي علومو ته پاملرنه وشوه. د ګوپتا لړۍ له راپرزېدو وروسته د هند په شمال کې ډېر حکومتونه را منځته شول او شاوخوا (۷۰) کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو په دې سيمه واکمنۍ چلوله. دغې سياسي وېش څو پېړۍ دوام وکړ. د دې حکومتونو تر ټولو ځواکمن يفتاليان وو. په همدې وخت کې د هند په سويل کې دګوپتا پاتې شونو هم خپل ژوند ته ادامه ورکړه. دوی له اعرابو او د آسيا د سويل او منځني ختيځ خلکو سره راکړه ورکړه او سوداګريزې اړيکې ټينګې کړې. دې اړيکو د اسلام دين تر څرګندېدو پورې دوام وکړ.

مسلمانان د لومړي ځل لپاره په(۹۳ق، ۷۱۱ ز) کال کې هندوستان ته راغلل. نوموړو د سند سيند تر څنډو پورې سيمې لاندې کړې. دغه سيمې د اوسني پاکستان برخه ده. له دې وخته (اتمې زيږديزې پېړۍ) څخه وروسته تر يوو لسمې زيږديزې پېړۍ پورې، لويديځ هند له اسلامي نړۍ سره نږدې اړيکې ټينګې کړې په دې پېړۍ کې د اسلام بلنه ورکوونکو د هندوانو په منځ کې داسماني دين تبليغ خپراوه.

له بله پلوه په (۳۸۸-۴۲۲ق، ۹۹۸- ۱۰۳۰ ز) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا په هندوستان باندې واکمن کېدل د اسلام ريښې په هند کې ټينګې کړې او ځواکمن شو. له غزنويانو وروسته غوريانو هم پر هند حکومت وکړ او سلطان شهاب الدين محمد غوري د هند په شمال کې نږدې دګنګ تر روده سيمې ونيولې. نوموړي وروسته له ډېرو هڅو ډهلي هم فتح کړ او دا ښار يې د قطب الدين ايبک په نامه يوه ترکي مريي(غلام) ته

وسپاره. غوریان وروسته د ډهلي له نیولو وتوانېدل چې ترېنګـال پورې سیمې په خپل واک کې راولي.

په (۶۰۳ق، ۱۲۰۶ ز) کال کې د سلطان شهاب الدین محمد غوري ابن سام له مړینې وروسته د قطب الدین ایبک واکمنۍ ته لاره اواره شوه. ایبک خان د هندوستان خپلواکه پاچا ونوماوه. نوموړي د ډهلي ښار خپله پلازمېنه وټاکله نو څکه هغه خلک چې له ده څخه وروسته واکمنۍ ته ورسېدل. د ډهلي پاچاهانو په نوم یاد شول. هغه حکومت چې قطب الدین ایبک په ډهلي کې رامنځته کړ، تر ډېره موده یې په هند کې دوام وکړ ان د تیمور

د قطب الدین ایبک زیارت

ګورګاني یرغلونو هم ونشوی کړای چې هغه حکومت له پښو وغورځوي او نوموړو د (لسمې هجري پېړۍ تر وروستیو/ شپاړسمې زیږدیزې پېړۍ) پورې په هند کې واکمني وکړه له دې وروسته په هندوستان کې د لودیانو او سوریانو افغاني حکومتونه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل را منځته شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په د وو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د ګوپتایانو د لړۍ او سیمه ییزو واکمنیو په هکله او دویمه ډله دې هند ته د اسلام په راتګ او د غزنویانو او غوریانو حکومتونو په هکله خبرې وکړي. پایله دې د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- په هند کې د ګوپتایانو حکومت تر کوم کال پورې دوام وکړ او له فرهنګي پلوه څه ډول دوره وه؟ روښانه یې کړئ.

۲- مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د هندوستان کومې سیمې لاندې کړې؟

۳- په هند کې د غزنویانو او غوریانو د حکومتونو په هکله لنډ معلومات وړاندې کړئ.

٤- قطب الدین ایبک څرنګه واکمنۍ ته ورسېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د غزنویانو او غوریانو واکمنیو په هکله مطالب چمتو او په راتلونکي درسي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په نويو پېړيو کې

په دې لوست کې به د بابر په هکله چې څه ډول يې په هند کې حکومت را منځته کړ او همدارنګه د نومورې د ځايناستو په اړه چې له ده وروسته يې په هند کې حکومت وکړ او هم به د ختيځ هند په نوم انګليسي کمپنۍ له خوا د بابر ي پاچاهانو سره د اړيکو د ټينګښت او نفوذ په څرنګوالي مطالب ولولئ.

بابريان (ګورکانيان)

لومړنی کس چې په هندوستان کې يې د بابري لړۍ بنسټ کېښود، ظهيرالدين محمد بابر نومېده، نسب يې تېمور ته رسېده په خپله تېمور هم په مغولو پورې اړه لرله او په همدې دليل په تاريخي سرچينو کې له بابريانو څخه د هند د ګورکانيانو او مغولو په نوم هم يادونه شوې ده.

ظهيرالدين بابر د خپل درباريانو سره

بابر واک غوښتونکی سړی و. د افغانستان د ډېرو سيمو نيولو، وروسته يې د هندوستان د نيولو هوډ وکړ او له (۹۲۵ ق ۱۵۱۹ ز) کال څخه يې په هغه هېواد يرغلونه پيل او تر (۹۳۲ق/ ۱۵۲۶ ز) کال پورې پنځه ځله په دې سيمه يرغلونه وکړل. په پايله کې په ډهلي کې د ابراهيم لودي حکومت په ړنګولو يې ، هغه هېواد په خپله ولکه کې راوست.

د لوديانو په ماتې سره د هند په تاريخ کې يوه نوې دوره پيل شوه چې(۱۸۱)کاله يې دوام وکړ. په دې موده کې شپږو لويو ګورګاني (بابري يا مغولي) پاچاهانو پر هند حکومت وکړ.

پاملرنه وکړئ: ستاسو په اند، ولې بابريان د ګورکانيانو او مغولو په نومونو ياد شوي. ؟

بابر باتدبيره پوه او زړور سړی و. نوموړی سربېره پردې چې په هندوستان کې اوسېده، کابل هم ورته ګران و. بابر مخکې له مړينې وصيت وکړ چې د کابل له باغونو څخه په يوه کې خښ شي. په پای کې وروسته له څلورو کلونو واکمنۍ د (۴۹) کلونو په عمر مړشو. او مړی يې له هند څخه کابل ته را انتقال کړ او په هغه بڼ کې يې خښ کړ چې تل يې خوښاوه چې اوس د بابر بڼ په نامه ياديږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابر ځايناستي

په کابل کې د بابر بن

کوم وخت چې بابر مړشو، زوی يې همايون واک ته ورسېد. همايون لس کاله په هند حکومت وکړ. نوموړی پوه او فرهنګي سړی و. خو د پلار په څېر يې پوځي پوهه نه درلوده. په همدې وخت (۱٥٤٠ ز) کال کې د شېر شاه سوري په نامه يوه تکړه افغان د همايون حکومت له ګډې وډې وضعې څخه ګټه واخيسته او د همايون ځواکونو ته يې ماتې ورکړه په دې توګه افغانان يو ځل بيا په هند کې واکمنۍ ته ورسېدل.

همايون له دې پېښې وروسته اړشو چې د ايران صفوي دربار ته پناه يوسي. خو نوموړي په هند کې د شېر خان د مړينې په سبب له بدې او نا آرامې وضعې څخه ګټه واخيسته او د ايران د صفوي ځواکونو په مرسته له واکمنۍ څخه د (١٦) کلونو وروسته يو ځل بيا د هند په تخت کښېناست. په دې توګه، په هند کې د افغانانو د واکمنۍ دوره هم ختمه شوه.

جلال الدين محمد اکبر

د هند پاچاهي ته د همايون راګرځېدو، زيات دوام ونه کړ، ځکه نوموړی دا ځل يوازې شپږ مياشتې د هند پر تخت پاتې شو او په (۹٦۳ ق/ ۱٥٥٦ ز) کال مړشو. له ده څخه وروسته د نوموړي ۱۳ کلن زوی جلال الدين محمد اکبر د هند د پاچاهۍ پر ګدۍ کېناست.

جلال الدين محمد اکبر زړور سړی او همدارنګه يو تکړه او هوښيار سردار و. نوموړي د خپل پوه او هوښيار وزير ابوالفضل علامي په مرسته د هند هېواد چارې منظمې او پرمخ بوتلې، د خپلو خلکو د هوسايني او بسياينې لپاره يې ډېرې هڅې وکړې. اکبر د هندي کورنيو د خواخوږۍ جلبولو لپاره د جزيې قانون لغوه اعلان کړ. راجپوت اشراف يې د امپراتورۍ لوړو څوکيو ته ورسول او په خپله يې له يوې راجپوتې هند وې سره واده وکړ.

نور هم وپوهېږئ
دروښنيانو نهضت

د اکبر پاچا د حکومت په دوره کې، ځينې وختونه د ګورګاني حکومت ضد پاخونونه او حرکتونه پېښېدل. له دې پاخونونو څخه يوهم د بايزيد انصاري (پيرروښان) په مشرۍ د افغانانو پاخون و دغه پاخون ته ځکه د روښانيانو پاخون ويل کېږي چې مشر يې پير روښان نومېده. سره له دې چې بايزيد انصاري په يوه جګړه کې مړشو خو د افغانانو نهضت د ٦٥ کلونو لپاره د مغولو په قلمرو په ځانګړې توګه په پښتونخوا کې د هند د ګورکانيانو پر وړاندې ادامه لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکبر پاچا د یوه پوځي سردار په توګه د تلپاتې پوځ په جوړولو سره د خپل حکومت بنسټ لا ځواکمن کړ. نوموړي بیا وروسته د راجپوتو قبیلو په مرسته کوچني سیمه ییز حکومتونه له منځه یوړل. او له سویل نه تر شماله د هند په پراخه سیمو واکمن شو. په اصل کې د اکبر پاچا د حکومت په زمانه کې په هند کې د مغولو امپراتورۍ د ځواکمنتیا وروستي پړاو ته ورسېده. نوموړي وتوانېده چې د بنګال ، کشمیر او سند حکومتونه هم لاندې کړي.
اکبر پاچا په پای کې په (۱۰۱٤ ق/ ۱٦۰۵ ز) کال کې له پنځو سوکلونو پاچاهۍ وروسته مړشو.

جهانګیر

له اکبر پاچا وروسته د ده زوی سلیم د جهانګیر په نامه چې له راجپوتې مور څخه زیږېدلی و، د هندوستان پاچا شو. نوموړي تر یوه حده هغو اصلاحاتو ته دوام ورکړ چې پلار یې منځته راوړي وو. خو د ده په زمانه کې د انګرېزانو د نفوذ هڅې په هند کې زیاتې شوې. په (۱۰۱۷ق/ ۱٦۰۸ ز) کال کې د انګلیس استازی د جهانګیر دربار ته ومنل شو. او وروسته له دې د سرتوماس روند (Sirtomos Roand) په نامه انګریزي سفیر د انګریزانو لپاره د سوداګرۍ حق واخیست. او په دې توګه د انګریزانو استعمارګري نفوذ په هند کې پیل شو. همدارنګه د ده په زمانه کې د ایران پاچا، شاه عباس صفوي هم په کندهار یرغل وکړ. هغه وخت چې د هغه ښار حکمران د هند له پوځي مرستې څخه نا هیلی شو. کندهار یې بیا صفوي ایران ته پرېښود.

شاه جهان

له جهانګیر څخه وروسته د ده زوی شاه جهان پاچاهۍ ته ورسېد. نوموړي(۳۰) کاله (۱۰٦۸ – ۱۰۳۷ ق / ۱٦۵۸- ۱٦۲۸ ز) په هند حکومت وکړ. شاه جهان د هند د جوړولو(معمارۍ) ډېر مینه وال و او امر یې وکړ چې د تخت طاووس په نامه له قیمتي غمیو څخه یو تخت ورته جوړ کړي خو د خلکو د بېوزلی او ستونزمن ژوند پروا یې نه لرله او تر هغه پورې چې د کن او ګجرات په سیمو کې سخته لوږه راغلې وه نوموړي بیاهم د خلکو د مرستې لپاره ګامونه اوچت نه کړل. همدا رنګه د ده په امر د سکانو مشر ووژل شو او دغه کار په هند کې د ګورکانیانو د حکومت پر وړاندې د سکانو د پاڅون پیل و.

اورنګزیب

اورنګزېب د عالمګیر په لقب سره د مغولي لړۍ د وروستي پاچا په توګه په (۱۰٦۹ ق/ ۱٦۵۹ ز) کال وروسته له هغه پاچا شو چې خپل پلار شاه جهان یې زنداني کړ. نوموړی نه یوازې د نیکه (اکبر) په څېر د هنر او ادبیاتو او نه د پلار(شاه جهان) په څېر د معمارۍ مینه وا ل و بلکې یو متعصب مذهبي او سخت دریځه پاچا و. اورنګزیب راجپوت هندوان له لوړو حکومتي څوکیو څخه لرې کړل او له هندوانو یې جزیې اخیستلې او د هندوانو زیاتره معبدونه یې ړنګ او د دوی ځمکې یې مسلمانانو ته ورکړې.
د هند د بابري حکومت کمزورتیا د اورنګزیب له زمانې را پیل شوه او په (۱۱۱۹ ق/ ۱۷۰۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم یې د لومړي شاه عالم په نامه زوی او بیا یې بل زوی لومړی بهادر شاه واکمنۍ ته ورسېد.
له دې وروسته په هند کې سیمه ییز ځواکونه واک ته ورسېدل. په همدې وخت کې د بریتانیا د ختیځ هند کمپنۍ ته په هند کې د لا ډېرو لاسوهنو زمینه برابره شوه او په پایله کې د غه پراخه هېواد په (۱۲۵۵ ق/ ۱۸۳۹ ز) کال کې رسماً د برېتانیې تر سوري لاندې راغی.
سره له دې چې یرغلونو دوی کمزوري کړل خو د بریتانیا د ختیځ هند کمپنۍ چې د جهانګیر له وخته په هند کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفوذ پیل کړی و د نولسمې پیړی په لومړیو کې د خپل ملاتړ لاندې راوستل او په ۱۹٤۷ ز کال کې خپلواکی لاسته راوړه..

د زیاتې پوهېدنې لپاره

د خټکو نهضت

د اورنګزیب د واکمنی په دوره کې، د پښتو نخوا په سیمو کې د خوشحال خان خټک پر مشری د افغانانو نهضت پیل شو. خوشحال خان خټک په ډېره میړانه او زړور توب په هند کې د ګورکانیانو سره مبارزه وکړه. تر دې چې اورنګزیب خپله پلازمینه پرېښوده او حسن ابدال ته راغی او دوه نیمې میاشتې یې تیرې کړې. خوشحال خان خټک د پښتو ژبې له مشهورو شاعرانو او لیکوالو او همدا رنګه زموږ د هېواد د زړورو پښتنو سردارانو له ډلې څخه دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د بابریانو د لړۍ د رامنځته کېدو او د همایون د حکومت په هکله. دویمه ډله دې د جلا ل الدین اکبر د پاچاهی او جهانګیر حکومت په اړوند او دریمه ډله دې د شاه جهان او اورنګزیب د واکمنیو په هکله یو له بل سره خبرې وکړي او د مطلب لنډیز دې د ډلو د استازو لخوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

١- بابر څوک و او څه ډول یې په هندوستان کې بابري لړۍ رامنځته کړه؟
٢- د بابر حکومت په هند کې څو کاله دوام وکړ او ولې د نوموړي مړی کابل ته راوړل شو؟
٣- د همایون په هکله څومره پوهېږئ او ولې یې ایران ته پناه یوړه؟
٤- همایون وروسته له څو کلونو او څه ډول په هند کې د دویم ځل لپاره د هند واکمن شو؟
٥- جلال الدین اکبر، راجپوتو هندوانو ته څه خدمتونه ترسره کړي، په لنډه توګه یې روښانه کړئ.
٦- د طاووس تخت د کوم پاچا په زمانه کې جوړ شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړئ
الف: جلال الدین اکبر　ب: جهانګیر　ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د بابري لړۍ مهم ټکي په خپلو کتابچو کې ولیکي. ښاغلی ښوونکی دې په راتلونکي درسي ساعت کې د دوی کتابچې وګوري.

د هند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر

په هند کې د بابریانو واکمني د علم، فرهنګ او هنر له پلوه د هغه هېواد یوه بډایه دوره ګڼل کېږي. بابر او اکبر د دې دورې له مشهورو او بافرهنګه پاچاهانو څخه وو. په دې لوست کې به د بابریانو د علم، فرهنګ او هنر د وضعیت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د بابریانو په زمانه کې علم، فرهنګ او هنر ته ډېره پاملرنه وشوه. په هغه وخت کې دهند مهمې سیمې د مسلمانانو په واک کې وې. دري د هغه هېواد رسمي ژبه شوه. بابر او اکبر دواړه د فرهنګ کلک مینه وال وو او پخپله بابر هم فارسي شعرونه ویلي دي.

ګلونه او باغونه یې خوښېدل. نوموړو د هند دربارته د دري ژبې شاعرانو په ورتګولو سره، دري ادبیات پیاوړي کړل که څه هم اکبر پخپله سواد نه درلود. سره له دې یې هم له نویو علومو سره مینه لرله او هم به یې یوه ډله کتاب لوستونکي لرل چې نوموړي ته به یې کتابونه لوستل.

د اکبر پاچا په امر ډېر کتابونه له سانسکریټ څخه دري ژبې ته وژباړل شول. د نوموړي دا کار د دري ژبې د خپرېدو لامل وګرځېد او د هند د غیر مسلمان او سېدونکو مینه هم له دري ژبې سره زیاته شوه.

د اسلام سپېڅلي دین ډېره موده مخکې هند ته لاره پیدا کړې وه او بابریان د هندوانو ترمنځ د اسلام دین په نسبي خپرېدو بریالي شول او په هېواد کې یې د قومونو او مذهبونو ترمنځ یوډول یووالی رامنځته کړ. د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه د غیر انساني دود (ساتي) یعنې د مېړه له مړینې وروسته د مېرمنو له خوا د ځان سوځېدنه منع کړه.

د معمارۍ هنر ته هم د بابر یانو په وخت کې ځانګړې پاملرنه وشوه او ګڼ شمېر قوس لرونکي او ګنبدي ودانۍ د ښه را غلاست د تالارونو په لرلو سره دود شوې چې د ځانګړې اسلامي معمارۍ ښکارندويي وې. ډېر شمېر ښکلي باغونه، ودانۍ او ماڼۍ جوړې شوې، لکه د اګرې په ښارکې تاج محل، په فتح پور کې د اکبر ماڼۍ، په ډهلي کې د شاه جهان سره کلا او د هندوستان په نورو ښارونو کې ډېرې ودانۍ جوړې شوې خو د هند ګورګانیانو افغانستان ته ډېره پاملرنه نه کوله، نو ځکه زموږ

په هېواد کې ارزښتناک او باعظمته آثار پاتې نه شول. سره له دې هم، ځينې آثار رامنځته شول، لکه د کندهار د سر پوزې په غره کې د چهل زينې اثر چې د بابر په امر جوړشو. ځينې باغونه يې په افغانستان کې جوړ کړل چې کولی شو د کندهار، استالف، کابل او د کابل شمالي او ختيځ لور د علم گنج بڼ، شهرآرا بڼ، دلگشاد بڼ، د بابر چهار باغ، بگرامي بڼ، صفا بڼ او کولب بڼ نومونه واخلو. د انځورگرۍ په هنر کې له طبيعت څخه تقليد او له لرغونو هندي لاروچارو څخه گټه اخيستل.

د سلطان حسين بايقرا د دربار ترټولو غوره انځورگر استاد کما ل الدين بهزاد هم په همدې وخت کې په

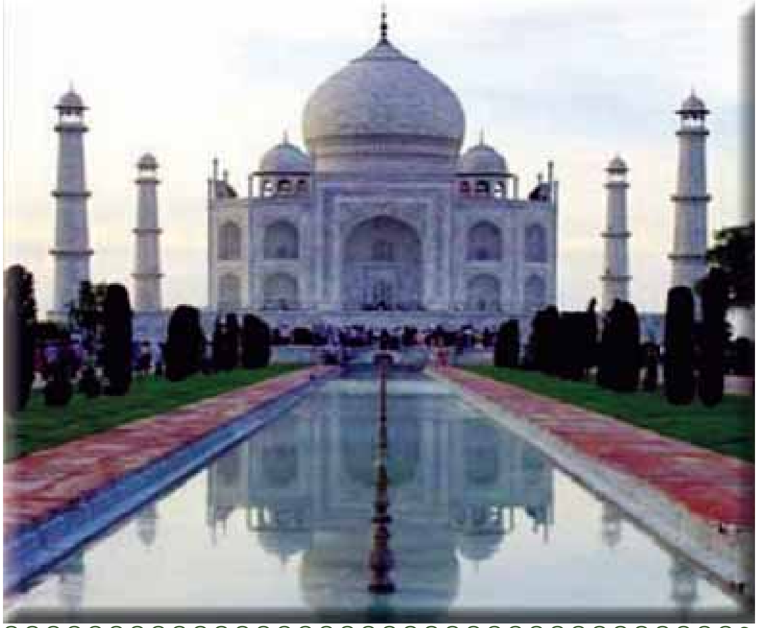

زيات و پوهېږئ
تاج محل

تاج محل د نړۍ له ډېرو ښکلو ودانيو او همدارنگه د اسلامي معمارۍ ترټولو غوره او نه هېرېدونکې نمونه چې د اگرې په ښار کې جوړ شوي دی هغه وخت چې په (۱٦۳۱ ز) کـال کې د شاه جهان مېرمن(ممتاز محل) مړه شوه. شاه جهان امروکړ چې د گرانې مېرمنې د قبر پر سر يې داسې ودانۍ جوړه شي. د دې ودانۍ د جوړولو لپاره ډېر غوره معمارانو غونډه را وبلل شوه او د غونډې په پای کې د استاد عيسی شيرازي طرحه ومنل شوه.

د تاج محل ودانۍ د جوړولو کار (۲۲) کاله وخت ونيو او په دې موده کې (۲۰۰۰۰) کارکوونکي په کې گمارل شوي وو. تاج محل په مرمرينو او قيمتي ډېرو ښکلی شوی دی او په سر يې پياز شکله گنبده موقعيت لري. د دې گنبدې لوړوالی(۲٤,٥) متره او قطر يې له (۱٥) مترو څخه زيات دی . د دې ودانۍ لاندې د ممتاز محل قبر دی او د دې قبر څنگ ته شاه جهان ښخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات کې اوسېده. د هند مغولو د بڼونو او بوستانونو د منظرو په ترتیب او په دېوالونو د انځورونو او د هغو رنګولو په سبب د استاد بهزاد د میناتورۍ مینه وال شول. هغه یې په هند کې دود کړل او ان خپله اکبر پاچا په خپل دربار کې د انځورګرۍ کارخانه لرله چې له سلو زیاتو انځورګرانو پکې کار کاوه.

موسیقي هم وروسته له دیار لسمې پېړۍ څخه په هندوستان کې وځلېده. پرته له اورنګزیب څخه د هند ټول مغولي واکمنان د موسیقۍ مینه وا ل وو. د فقیر الله په نامه د هند یو مسلمان په (۱۶۶۶ ز) کا ل د راګ درپن(Rag Darpan) په نامه یو کتاب خپور کړ. له دې وروسته د موسیقۍ په برخه کې نسبتاً زیات د مسلمانانو او هندوانو فرهنګي سبکونه سره ګډ شول. په دې دوره کې تر ټولو مشهور سندرغاړی تانسن (Toncean) نومېده. نوموړی د اکبر پاچا د دربار تر ټولو غوره سندرغاړی او د هند د ټولو سندرغاړو د مخکښ په توګه پېژندل شوی و. د بابریانو په دوره کې زیاتره هغو خلکو چې په ښارونو کې یې ژوند کاوه د خوښیو شپو او ورځو(نوی کا ل او برات) او هغو جشنونو کې یې ګډون کاوه چې په لویو مذهبي قبرونو او زیارتونو کې جوړېدل. خو د نادر افشار له خوا د اتلسمې پېړۍ له نیمايي وروسته یرغلونه د ډېرو وېجاړیو لامل وګرځېدل. د هند پلازمېنې زیاتره برخو هغه پخوانۍ ځلېدنه او د بدبه له لاسه ورکړه. او همدارنګه خلکو چې د هغو مداریانو او جادوګرانو په زړه پورې ننداریتونونو او د ښارویو له لیدلو څخه خوند اخیست له منځه ولاړې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د بابریانو د علم او فرهنګ په هکله خبرې وکړي او دویمه ډله دې د هند د مغولو په دوره کې د هنر په هکله وغږیږي او پایلې دې د هرې ډلې د استازي له خوا په پرتلیزه توګه وړاندې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- بابر او اکبر د علومو او دري ژبې لپاره کوم گامونه اوچت کړل؟ څرگند يې کړئ.

۲- د اکبر پاچا د گټورو اقداماتو له ډلې څخه يو هم د غير..................دود له منځه وړل وو.

۳- استاد کمال الدين بهزاد څوک و؟

٤- د موسيقۍ په برخه کې د راگ درپن په نامه کتاب د کوم يوه لانديني سړي له خوا ليکل شوی و؟

الف: فقير الله   ب: استاد بهزاد   ج: شاه جهان

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د بابريانو د دورې د ارزښتناکو آثارو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په منځنیو پېړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پېړیو کې د چین د یووالي او لویوالي په څرنګوالي او انګېزو، د بزګرانو د پاڅون په لاملونو او د هغو په پایلو او همدا رنګه په چین کې د مغولو د واکمنۍ چې ډېرو وېجاړیو او بې شمېره خلکو د وژلو لامل شول، خبرې کوو.

په منځنیو پېړیو کې د چین یووالی

له منځنیو پېړیو مخکې چین په یو لړ بېلا بېلو سیمو وېشل شوی و. د چین شمال د هغو یرغلګرو کډوالو د یرغلونو په واسطه لاندې شوی و چې د لویدیځ او شمال له لوري یې پرې کړي وو. د چین سویل هم په دې وخت کې په خو سیمو وېشل شوی و.

په دې توګه، په چین کې خوګونو پاچاهانو او پوځي سردارانو په خپلواکه توګه واک چلاوه چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکیل وو.

> **نور هم وپوهیږئ**
>
> چینایانو هیڅ وخت خپل هېواد چین نه باله، دوی معمولاً تر آسمان لاندې امپراتوري بلله او ځانونه به یې آسماني زامن بلل.

په (۶۱۸ ز) کال د چین خاورې له سره یووالی ومومند. دغه یووالی د یوه زړه ور او جګړه مار سردار چې (Kaiotso)کائوتسو نومېده را منځ ته شو او د تانګ (Tong) په نامه امپراتوري جوړه کړه.

د تانګ کورنۍ امپراتورانو د خلکو په مرسته وکولی شول چې ټول سیمه ییز مشران او پوځي سرداران تابع کړي او پراخه سیمې تر واک لاندې راولي. د یو لړ بریالیو جګړو وروسته یې ګاونډي هېوادونه هم لاندې کړل او چینایان هلته مېشت شول. په دې توګه د چین لوی هېواد رامنځته شو. د تانګ د امپراتورۍ په زمانه کې د چین خاوره له اوسني چین څخه هم پراخه وه. په هغه وخت کې د هند د شمال په شاهزاده ګانو، باندې د چین فرمان چلېده او دوی ته به یې خراج ورکاوه.

د تانګ امپراتورۍ شاوخوا(۲۸۸) کاله د چین په پراخه خاوره حکومت وکړ. په هغه وخت کې چین خپل ځواک، اقتصاد او فرهنګ لوړو پوړیو ته ورساوه. چینایانو د تانګ په لړۍ کې باروت اختراع کړل. ددې امپراتورۍ پلازمېنه د چانکان(Chankan) ښار و چې اوس سیان (Ceaion) نومېږي. دتانګ د امپراتورۍ په مهال چین د نړۍ یو له ډېرو ځواکمنو حکومتونو څخه ګڼل کېده خو په نهمه زیږدیزه پېړۍ کې چین د بزګرو له یوه لوی پاڅون سره مخ شو.

په نهمه زېږدیزه پېړۍ کې د بزگرانو پاڅون

بده رویه او په بزگرانو باندې د فیوډالانو او د پراخه سیمو د خاوندانو له خوا درانه باجونه ددې لامل وگرځېدل چې د تانگ امپراتورۍ په بېلا بېلو سیمو کې پاڅونونه رامنځته شي. یو له دې څخه په (۸۷٤ ز) کال کې د هوانگ چائو(Hovangcho) په مشرۍ بزگري پاڅون و. چائو چې له جگړه ییزو چارو سره پوره بلد و. له بزگرو څخه یې څو زره کسیز لښکر جوړ کړ. د دې لښکر شمېر هره ورځ زیاتېده او د امپراتورۍ لښکر د هغه مقابلې توان له لاسه ورکاوه.

چائو چې د بزگرو د لښکرو په سرکې و، غوښتل یې چې له ټولو فیوډالانو او د چین له ایالتونو سره حساب پاک کړي، تر څو د بزگرو ژوند ښه او نابرابري له منځه لاړه شي.

هوانگ چائو او ملگري یې له یو لړ بریالیو جگړو وروسته په (۸۸۱ ز) کا ل کې د تانگ امپراتورۍ ته ننوتل. امپراتور وتښتېده او له نوموړي سره یې ټول ترلي فیوډالان، دولتي کارکوونکي او پوځي مخور ووژل شول او د دوی په ځای بزگران په لوړو څوکیو وگمارل شول. د پلازمینې شتمني ټوله د بې وزلو ترمنځ ووېشل شوه.

چائو دوه نیم کاله پلازمېنه په واک کې لرله خو امپراتور او فیوډالان له کډوالو تېرونو سره ملگري شول او ځانونه یې(تور کارغان) وبلل. هغوی په پایله کې په (۸۸۳ ز) کـال کې د هوانگ چائو لښکرو ته ماتې ورکړه. زیاتره بزگران د امپراتور اجیران شول او د بزگرو پاڅون په سخته ماتې سره له منځه لاړه خو د تانگ امپراتورۍ نوره هغه پخوانۍ ځواکمنتیا او ځلا نه لرله. نوموړې امپراتورۍ په (۹٦۰ ز) کال کې خپل ځای د سونگ(sung) په نامه یوې بلې کورنۍ ته پرېښود.

په چین کې د مغولو واکمني

په مغولستان کې د مغولو په پوځي ځواکمنتیا سره چنگیز خان د دوی د مشر په توگه راښکاره شو. په لومړي سرکې یې د گاونډیو هېوادونو لاندې کولوته پاملرنه وکړه چې په دې ډله کې چین هم و. په هغه وخت کې د سونگ د امپراتورۍ لړۍ په چین کې واکمنه وه. سره له دې چې د چنگیز خان په ژوند کې ټول چین فتح نه شو. خو د نوموړي زامن په (۱۲۳٤ ز) کـال کې وتوانېدل چې چین لاندې کړي.

مغولو په چین کې ډېرې وېجاړې رامنځته کړې. د بزگرانو کښتونه د مغولي څارویو په څرځایونو بدل شول گڼ شمېر خلک له منځه لاړل. نوموړو په (۱۲۷۱ ز) کال کې د پېکېنگ(بې جینگ) ښار د خپلې امپراتورۍ د پلازمېنې په توگه وټاکه او تر څوارلسمې زېږدیزې پېړۍ پورې یې د چین په پراخه خاوره واکمني وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغولو د چین زیار ایستونکي پوړ د خان لپاره غلامان کړل.

چینایان له دولتي څوکیو او ادارو څخه وایستل شول. دا کار د عامه وګړو د کرکې لامل وګرځیده، په ځانګړې توګه د چین زیار اېستونکی پوړ د مغولو پر ضد راپورته شو او په (۱۳٤۸ ز) کال کې یې د چویو آنګ چان (Chew ang Chon) په نامه دیوه بزګر په مشرۍ د چین په سویل کې د مغولو په وړاندې پاڅون پیل کړ. په دې پسې د بزګرو او عامه وګړو له خوا په ټول چین کې پاڅون پیل شو. د مغولو د اداري او پوځي مامورینو ډله ییزې وژنې ورسره ملګرې وې او ښارونه یو پر بل پسې د پاڅون کوونکو لاسته ورغلل. چان په (۱۳٦۸ ز) کال کې د نانکېنګ ښار له نیولو وروسته د مېنګ (Ming) په نامه نوې امپراتورۍ په هغه ښار کې رامنځته کړه. نوموړي د چین د خلکو په مرسته د مغول پلازمینه (پیکنګ) ونیوه او مغول یې تر مغولستان په شاه وتمبول. په دې توګه په چین کې له سلو کلونو څخه زیاتې واکمنۍ وروسته مغولي امپراتورۍ ړنګه شوه او په بدل کې یې د مېنګ لویه امپراتورۍ واکمنه شوه او د دې لړۍ واکمني څه د پاسه (۳۰۰) کاله اوږده شوه. په دې دوره کې د چین خلکو نسبت نورو دورو ته په هوساینې او ارامۍ کې ژوند کاوه.

ډېرو پوهېږئ

مارکوپولو:

مارکوپولو د نیکوپولو زوی په منځنیو پېړیو کې د اروپا تر ټولو مشهور ګرځندوی ګڼل کېږي. نوموړي د خپل پلار او تره سره د کوچنۍ آسیا، ایران او افغانستان (د وریښمو پخوانۍ لارې) نه چین ته سفر وکړ مارکوپولو وتوانېده چې په چین کې د واکمنو مغولو دربار ته لاره پیدا کړي. ده شل کاله په چین کې تېر کړل. په دې موده کې د چنګېز خان د زوی (قبلالي خان) له خوا د چین حکومت په لوړو څوکیو وګمارل شو، لکه د ګمرک اداره، سفارت او داسې نور. په پایله کې نوموړي د چین په ګډون د آسیایي هېوادونو له وضعې سره پوره بلدتیا تر لاسه کړه. کله چې په (۱۲۹۵ ز) کال کې خپل پلرني ټاټوبي (ونیز) ته وګرځېد. د خپلو خاطراتو په کتاب کې یې د ډېرو آسیایي هېوادونو او سیمو د فرهنګ ،تمدن او اقتصادي وضعې په هکله معلومات او خبرتیاوې اروپایانو ته ورسولې چې په نویو پېړیو کې هند او چین ته د ډېرو اروپایانو د کډوالۍ لامل وګرځیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د چین د یووالي او تانګ امپراتورۍ د رامنځته کېدو په هکله، دویمه ډله دې د بزګرانو پاڅون او د هغوی د پایلو په هکله او دریمه ډله دې په چین کې د مغولو د واکمنی په هکله خبرې اترې وکړي. پایلې دې د هرې ډلې د استازو له خوا وړاندې شي.

پوښتنې

۱- د چین وضعه مخکې د منځنیو پېړیو له پیل څخه څه ډول وه؟ معلومات ورکړئ.

۲- د چین یووالی څه وخت رامنځته شو او د تانګ امپراتورۍ په اړه څومره پوهېږئ؟

۳- هوانګ چائو او ملګري یې وروسته له یو لړ بریالیتوبونو څخه په کوم کال کې د کومې امپراتورۍ پلازمېنې ته ننوتل؟

٤- مغول څه ډول په چین واکمن شول؟ په دې اړه معلومات وکړئ.

۵- په چین کې د مغولو حکومت څوکاله اوږد شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړي.

الف: ۵۰ کاله　　ب: له سلو څخه زیات کلونه　　ج: دري پېړۍ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په راتلونکي درسي ساعت کې د مغولو او په چین کې د هغوی د بري په هکله مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به په نویو پېړیو کې د چین د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره آشنا شئ.

د نویو پېړیو پیل په اصل کې له لیرې ختیځ (هندو چین) سره د اروپایانو د سوداګریزو اړیکو له پیل سره سمون خوري. پرتګالیان چې ماهوګان وو. وروسته له ډېرو هڅو وتوانېدل چې د لومړي ځل لپاره د افریقا وچې له غاړو څخه را تاو شي او په لومړي سرکې د هند په سویل لویدیځو غاړو کې پلې شول. نوموړي بیا وروسته په (۱۵۱۳ ز) کال کې د سوداګریزې پراختیا لپاره د چین هېواد د سویلي سیمو ته راغلل په هغه وخت کې چې د مېنګ لړۍ په چین کې واکمنه وه، د کانتون (conton) بندر یې د پرتګالیانو د سوداګریزو فعالیتونو لپاره خلاص کړ. چین ته د پرتګالیانو راتګ د دې لامل ګرځید تر څو لومړی هالنډیان او وروسته انګریزان او فرانسویان هم له چین سره د سوداګرۍ په لټه کې شي. د اروپایانو زیاتره فعالیتونه په سویلي بندرونو په ځانګړې توګه د کانتون په بندر کې تر سره کېدل. او له هغه ځای څخه یې چای، وربېښم او چینی لوښي چمتو کولې، له دې وروسته چین ته د اروپایانو تګ او راتګ سره له عیسوي مبلغینو شمېر زیات شو. د دې سفرونو په ترڅ کې، عیسوي مبلغین به له قیمتي ډالیو سره له اروپایانو سره تلل. د چین دولت هم یادو شوو مسیحي مبلغینو ته د مسحیت د تبلیغ اجازه ورکړه.

په چین کې د مینګ د کورنۍ حکومت(۳۰۰) کاله دوام وکړ خو په (۱٦٤٤ ز) کا ل کې د همدې هېواد له شمال ختیځ لوري څخه د منچوریا د صحرایي ټبرونو له یرغلونو سره مخ شو. له یو لړ جګړو وروسته د مینګ امپراتوري ړنګه او دهغې پر ځای د منچو (Manchun) په نامه نوې امپراتورۍ رامنځته شوه چې پلازمېنه یې د پکېنګ (Peking) ښار و. په اصل کې دوی څیرك او جګړه مار خلك وو. د منچو اشرافو په کلیو کې د سختو جګړو په واسطه د بزګرانو زیاتې ځمکې لاسته راوړلې او هغه یې په خپل خصوصي شتمنیو بدلولې، له بزګرو سره به یې د بې رحمۍ او زورزیاتي چلند کاوه. زیاترو چیني فیوډالانو به له دولت څخه ملاتړ کاوه او دمنچویانو د فرمان سره سم یې په دولتي ادارو کې فعالیت کاوه. نوموړي د جګړو اسیران په خپلو شخصي غلامانو بدل کړل.

د منچو کورنۍ و توانېدله چې ټول چین تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي او شاو خوا دوې نیمې پېړۍ یې پر چین واکمني وکړه. نوموړو د مینګانو په څېر له اروپایانو سره خپلو سوداګریزو اړیکو ته دوام ورکړ. له چین سره سوداګري د اورپایانو په ګټه ختمه شوه او تر دریو پېړیو یې دوام وکړ. اروپایي سوداګرو ارزښتناك غنیمتونه لاسته راوړل او د خلکو په وراندې یې له هېڅ ډول فساد څخه ډډه ونه کړه. نوموړو به چېني سوداګر تېرایستل، د چین خلکو ته یې سپکاوی کاوه او چیني مامورنیو ته به یې رشوت ورکاوه. تر څو

اروپایان د دوی د جنایت په وړاندې پلټنه ونکړي.

په دې توګه د اروپایانو سوداګري، د چین د خلکو سره د هغوی مالونه د چور او لوټولو لامل وګرځېدل. دغه وضعه د پردیو په ځانګړې توګه د انګریزانو په وړاندې د چین د خلکو د کرکې او نفرت لامل وګرزېده ځکه انګرېزانو د نورو اروپایي هېوادونو په پرتله له چین څخه ډېره ګټه ترلاسه کړې وه. په پای کې د چین دولت له اروپایي هېوادونو سره خپله سوداګري لنډه کړه او په (۱۷۵۷ ز) کال کې د کانتون بندر په ګډون د چین ټولو ښارونو ته د اروپایانو تګ راتګ منع شو او د نوموړو سوداګري او مذهبي فعالیتونه چینایانو تر څارنې لاندې ونیول. په دې توګه د چین دولت خپلې دروازې د بهرنیانو پرمخ وتړلې او څوکاله یې د اروپایانو د تګ او راتګ مخه ونیوله. سره له دې هم اروپایان وتوانېدل چې د دریو پېړیو لپاره خپلې سوداګریزې اړیکې له چین سره ټینګې کړي. په دې موده کې انګرېزان له چین څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې تر ټولو زیات بریالي وو او په پایله کې یې چین د تریاکو لګښت ته اړ کړ چې د انګرېزانو له خوا به د قاچاق په توګه لېږدول کېدل.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په دې هکله خبرې وکړي چې اروپایان له کومې لارې څخه چین ته راغلل او څه ډول یې د چین له حکومت سره خپلې سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې؟ او دویمه ډله دې په چین کې د منچو کورنۍ په بریالیتوب او له اروپایانو سره د دوی د اړیکو په هکله خبرې وکړي. پایلې دې د ډلو استازي ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د مینګ د کورنۍ حکومت د چا پواسطه ړنګ شو؟

الف: د منچو صحرایي ټبرونو　　ب: اروپایانو　　ج: هیڅ یو

۲- په کلیو کې له بزګرانو سره د منچو اشرافو چلند څه ډول وه؟

۳- د چین حکومت ولې کانتون بندرته د اروپایانو تګ او راتګ بند کړ؟

٤- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډک کړي

له چین سره سوداګرۍ د .... په ګټه ختمه او شاوخوا............. دوام وکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چين اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع

الف: اقتصادي وضع

په منځنيو پېړيو کې د چين هېواد له اقتصادي پلوه ستر برياليتوبونه تر لاسه کړل. نوي نهرونه، بې شمېره بندونه او د کښت فن پر مخ تللو و سايلو پواسطه تر سره شو.

د کانونو لکه د اوسپنو، مسو، سرو او سپينو زرو رايستل پراختيا وموندله. نوي ښارونه د ښکلو ماڼيو او معبدونو په لرلو سره جوړ شول او سوداګري ډېره زياته وغوړېده. د چانګان(changan) ښار چې د تانګ امپراتورۍ پلازمېنه وه له يو ميليون څخه يې زيات اوسېدونکي لرل. دغه ښار په هغه وخت کې د لويو سوداګريزو مرکزونو څخه ګڼل کېده.

چينايانو له ګاونډيو او د منځنۍ آسيا له هېوادونو سره پراخه سوداګري پيل کړه. دوی زيار ايستونکي وګړي وو. چاي له هندوستان څخه چين ته لاره پيدا کړه او چينايان ډېر ژر پدې وتوانيدل چې د چاي توليد ډېر او هغه ډېرو هېوادونو ته ولېږ دوي. همدارنګه اعرابو هم چې د سوداګرۍ کسب يې درلود د کانتون په بندر کې يې د سوداګرۍ ځانګې پرانيستلې او له چينايانو سره يې په پراخه سوداګرۍ لاس پورې کړ. له نورو هېوادونو سره د چينايانو اړيکې، د چينايانو په فرهنګ باندې ډېره زياته اغېزه وکړه.

ب: فرهنګي وضع

په منځنيو پېړيو کې چينايان ډېر فرهنګي خلک ګڼل کېدل. د چين ادبيات د سلګونو کلونو په اندازه له اروپا څخه مخکې وو. په چين کې کاغذ د نړۍ له نورو هېوادونو څخه د مخه کشف شو. او د چاپ صنعت ډېره موده مخکې منځته راغلی و. په اتمه هجري پېړۍ کې د تانګ امپراتورۍ په فرمان د (پلازمېنې پيغام) په نامه تر ټولو لرغونې ورځپاڼه خپرېدله. چې په هغه کې به د امپراتور فرمان او د هېواد مهم سياسي خبرونه خپرېدل. د غې ورځپاڼې له زرو کلونو څخه زيات دوام وکړ.

چينايانو له پخوا څخه باروت او قطب نما اختراع کړي وو. نوموړو له ستورو پېژندنې او کليزې سره پوره بلدتيا لرله، د لمر کسوف په هکله به يې وړاندوينې کولی شوې. د تانګ او سونګ امپراتوريو په زمانه کې علومو او فنونو لکه رياضياتو، جغرافيې او د کښت چارو ته ځانګړې پاملرنه وشوه. تاريخ ليکونکو او فيلسوفانو ته په چين کې په ډېره درنه سترګه کتل کېدل. د دې دورې تر ټولو مشهور شاعران لی پو او توفو (Lepo-Tofou) وو په ښارونو کې لوی کتابتونونه او ښکلي پوهنتونونه جوړ شول چې په هغې کې به ځانګړې توګه تاريخ، فلسفه او ادبيات تدريس کېدل.

ج: هنري وضع

د ټانګ د امپراتورۍ پر مهال په چين کې تياتر او موسيقي په نوي ډول سره دود شول. ان امپراتور په خپل دربار کې د هنر زده کولو ښوونځی جوړ کړ. تياتر له پخوا څخه د چين د خلکو د علاقې وړ ساعت تېرۍ ګڼل کېده

چې تر اوسه هم په چین کې دود دی.

د سونګ امپراتورۍ په دوره کې انځورګري هم د پام وړ وګرځېده. چینایانو به خپل انځورونه زیاتره په وربښمینو ټوټو او د معبدونو او ماڼیو په دېوالونو انځورول. حجارۍ هم له پخوا څخه په چین کې پراختیا موندلې وه. د خدایانو، امپراتورانو او دژویو هیکلونه او زیاتره لوېې ودانۍ او مجسمې به يې جوړولې. معمارۍ د امپراتورانو او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې له کبله وغوړېده.

چیني معمارانو به د استوګنې کورونه ، پلونه او ښکلي ماڼۍ ګانې له مرمرینو ډبرو څخه جوړول او وروسته به يې د لوښو په چیني موادو، سروزرو کیندلو سره په هنري توګه ښکلا ورکوله. هغه اروپایان چې په چین کې اوسېدل د نوموړو ودانیو لویوالي او ښکلا هک پک کړي وو.

هنر د شتمنو خلکو ورځني ژوند ته ژوره لاره پیداکړې وه او نږدې د دوی ټول دګټې وړ شیان، هنري پیداوار ګڼل کېدل او همدا رنګه چیني جوړول هم د چین د خلکو له ویاړو نو څخه ګڼل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د چین اقتصادي وضعې په هکله، دویمه ډله دې د چین فرهنګي وضعې ا و دریمه ډله دې د چین هنري وضعې په هکله بحث وکړي، پایله دې د ډلو د استازو له خوا په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- ستاسو په اند، د چین سوداګریزې اړیکې له ګاونډیو او منځنۍ آسیا هېوادونو سره څه ډول وې؟
۲- د (پلازمېنې پیغام) ورځپاڼې او د چین مشهورو شاعرانو په هکله معلومات ورکړئ.
۳- د موسیقۍ او تیاتر په هکله چې څومره پوهېږئ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړئ.
٤- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډکې کړئ.
معماري د.......... او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې پواسطه .... پراختیا موندله.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د لوست مهم ټکي په خپلوکتابچو کې ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ښوونکي ته د کتنې لپاره وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

په دې څپرکي کې هڅه کیږي چې په ډېره لنډه توگه په منځنیو اونویو پیړیو کې د اروپا او امریکا وضعیت تر څېړنې لاندې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

هیله ده چې زده کوونکي لاندې پایلې ترلاسه کړي:

- په منځنیو اونویو پیړیو کې د اروپا او امریکا وچې له سیاسي او اقتصادي وضعې سره آشناشي.
- په صلیبي جگړو وپوهیږي او د هغو په پایلو او لاملونو یې سر خلاص شي او همدارنگه د رنسانس په مفهوم وپوهیږي.
- په منځنیو پیړیو کې د امریکا له بومي فرهنگ سره بلد شي.
- د امریکا د کشف په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د امریکا د ودې او پرمختگ په لاملونو وپوهیږي.
- د صلیبي جگړو لاملونه او پایلې وکولای شي وپیژني او لړلیک کړي.
- په دې پیر کې د اروپا د علم، هنر او فرهنگ د پرمختگ لاملونه په گوته کړای شي.
- د متحده ایالاتو د ودې او پرمختگ لاملونه وپیژني او لړلیک یې کړي.
- د ودې او پرمختگ مینه وال شي او ځان د نړۍ یوه برخه وگڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپا په منځنيو پېړيو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پیړیو کې د اروپا د وچې د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره په لنډه توګه بلدشئ.

آیا د منځنیو پیړیو له اصطلاح سره کله مخ شوي یاست؟ یا مو اورېدلي چې دا کار یا هغه طرز فکر د منځنیو پیړیو د وخت دی؟ د وینا دا لاره هغه وخت کارول کېږي چې یو کار په زړه طریقه تر سره شي یا یو انددود د ننني پوهې پر بنسټ نه وي ولاړ.

په یوه وخت کې په اروپاکې ښاري ژوند نه و دود. د علم او پوهې زده کړې ته خلکو ښه راغلاست نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه دفاع خپله دنده ګڼله، چې په بدل کې به رعیت هم له نوموړي څخه په پوره ډول متابعت کولو.

فیوډال یا ارباب چې په خپله سیمه کې به خپلواک و خو بیا هم د لوی فیوډال متابعت به یې کاوه او پاچا به د فیوډالانو له خوا ټاکل کېده. فیوډالانو به پاچا ته د وفادارۍ ښودلو لپاره لوړه کوله. څه وخت به چې له بهرنیو دښمنو سره جګړه ونښته، فیوډالان به له خپلو سر تېرو سره د پاچا مرستې ته ورتلل.

په منځنیو پېړیو کې په اروپا کې د فیوډالانو خپلمنځی جګړې له بهرنیانو سره د جګړو په پرتله زیاتې وې. له همدې کبله پاچاهان په زیاتره د زیات واک خاوندان نه وو. او یوازې د منځنیو پېړیو په وروستیو کې ورو ورو د پاچاهانو واک زیات شو او فیوډالان یې د ځان فرمان منونکي وګرزول.

د منځنیو پېړیو په پیر کې د ټولنې ترټولو مشهوره ډله شوالیان (سپاره نجیب زاده ګان) بلل کېدل چې په ټول ژوند کې به په جګړو، د جګړو د فنونو په زده کړه، د وسلې په کارولو، د ځوانمردۍ او وفادارۍ په رعایت بوخت وو اود زده کړې اوشتمنۍ سره یې مینه نه درلوده.

د شوالیانو تر لاس لاندې رعیت اوسېده. چې په کروندو کې به یې کار کاوه او په غرونو کې به اوسېدل.

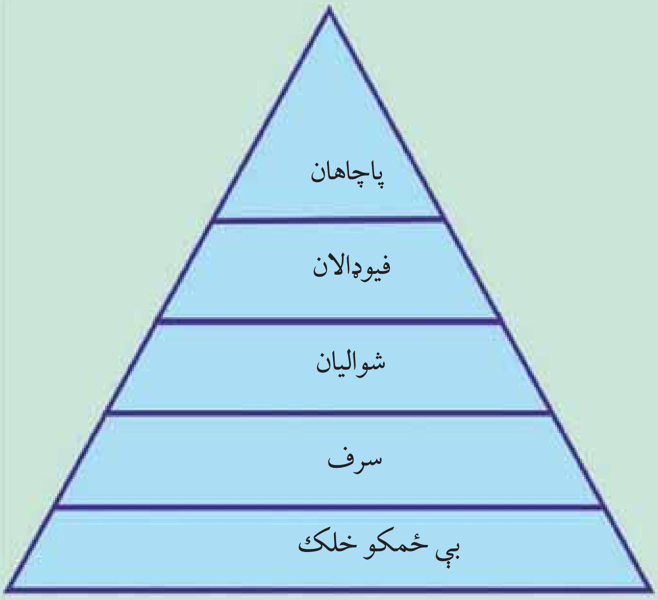

د فیوډالي ټولنې د مرتبو لړۍ

او حاصل به یې چې لاسته راوړه، ده ته به هم برخه رسېده او د کروندې پرېښودلو حق یې نه درلود. دې ډلې ته به سرف یعنې په ځمکو پورې تړلي خلك ویل کېدل. همدغه شرایط به له پلار نه زوی ته په میراث پاتې کېدل. خو ځینې داسې بې مشره رعیت هم وو چې دکار د موندلو په موخه به له یو ځای نه بل ځای ته لېږدېدل او د کار په بدل کې به دوي ته دحاصلاتو یوه برخه ورکول کېده.

د منځینو پېړیو په دوران کې هر ځوک به چې د وړوکتوب له دورې را تېر شو نو که په اشرافو یا فیوډالانو پورې به یې تړاو درلود، نو جنګیالی به شو او که د رعیت په مشر پورې به تړلی و په کرونده کې به په کار بوختېده. ښوونځی او زده کړه موجوده وه. یوازې هغو کسانو به چې غوښتل کشیشان شي د ځوانۍ له پیل څخه به کلیسا ته تلل او په هغه ځای کې به یې دینې علوم لوستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلیسا

د فیوډالي واکمنۍ لاندې سیمو کې څو کلیساوې موجودې وې. چې د کشیشانو پواسطه به اداره کېدلې. کشیشانو به د خپل ژوند یوه برخه له ټولنې څخه جلا په یوه ځای کې د درس په لوستلو تېروله، چې دا ځای به یې (دېر) باله او نوموړی کس به یې راهب بللو. د دوی په درسونو کې به لاتیني ژبه، فلسفه، منطق، ریاضیات او نجوم شامل وو خو ساینسي علومو ته یې پاملرنه نه کوله.

زیاتره کشیشان به د درسونو له ختمولو وروسته کلیسا ته تلل او ځینې دندې به یې هلته ترسره کولې، لکه: د تعمید غسل (مسیحیانو به د مراسمو په وخت کې خپلو ماشومانو ته غسل ورکولو) د دعا او عادت مراسم او د واده مراسم. کشیشانو به له لوړ پوړي کشیش چې اسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه، اسقفیانو به بیا تر ټولو لوړ پوړي اسقف چې سراسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه. سراسقف به د ټول هېواد کلیساګانې څارلې. سراسقف به د مسیحیانو د لوړپوړي مقام (پاپ) له خوا په دنده ګمارل کېده.

پاپ چې د ټولو مسیحیانو مخکښ و د اروپا ټولې کلسیاوې یې تر لاس لاندې وې نو په همدې دلیل د دوی مقام له اروپایي پاچاهانو څخه لوړ وو. پاپ د روم په ښار یعنې د لرغوني روم د امپراتورۍ په پلازمېنه کې استوګنه درلوده د لوېدیځ روم له منځه تلو څخه وروسته په ایټالیا کې حکومت نه و موجود. نوله همدې کبله د روم ښار او شنډې یې د پاپ تر ولکې لاندې سیمه ګڼل کېده.

د منځنیو پېړیو په لومړۍ نیمایي کې د اروپا مهم سیاسي حالات

د روم د امپراتورۍ د له منځه تلو څخه وروسته او د منځنیو پېړیو په پیل کې اروپا له ډېرو ستونزو سره لاس او ګرېوان وه، د اروپا په سویل ختیځ یعنې د بالکان په شبه جزیره کې د ختیځ روم (بیزانس) خلکو پیاوړي حکومت جوړ کړی و او د خپلې واکمنۍ د پراختیا او د لرغوني روم د بیا رامنځته کېدو په سوچ کې وو. خو د بیزانس جګړو له ساسانیانو او وروسته بیا له مسلمانانو سره د دوی واکمنې کمزورې کړه.

د بیزانس په لاندې کولو برسېره د اروپا په پاتې خاوره هم د هغو یرغلګرو قومونو له خوا حملې کېدلې چې لرغوني روم یې له منځه وړی و د دغه یرغلونو تر هغه وخته دوام درلوده چې ترڅو یې اوسېدونکي مېښت مسیحي شول. یو له هغو قومونو څخه چې مسیحي شوي وو. فرانک نومیده دوی د اروپا په لوېدیځ کې لویه واکمني رامنځته کړه چې د فرانک په پاچاهي مشهوره شوه. په نهمه زېږدیزې پېړۍ کې د شارلمان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه د فرانک یوه پاچا د یوې پیاوړې واکمنۍ بنسټ کېښود. نوموړی وتوانېده چې له پاپ سره یوځای په اروپا کې د مسحیت لمنه وغوړوي او همدارنګه له هغو مسلمانانو سره یې هم جګړه وکړه چې د اسپانیې له لارې اروپا ته ننوتي وو. شارلمان یو پیاوړی پاچا و چې هم فرانسویانو او هم المانیانو نوموړی د خپل پاچا په توګه منلی و.

له شارلمان څخه وروسته د هغه د واکمنۍ سیمه تجزیه شوه. په پایله کې یو ځل بیا بېلابېلو قومونو د شمال او ختیځ له لوریو په اروپا باندې یرغلونه پیل کړل. چې په یوه برخه کې اوسنی فرانسه او په بله برخه کې د روم مقدسه امپراتوري رامنځ ته شوه چې ځان یې د لرغوني روم امپراتورۍ وارث ګانه.

د شارلماني څخه وروسته دولتونه کمزوري وو، چې په پایله کې یو ځل بیا د بېلا بېلو قومونو یرغل د شمال او ختیځ له لوري په اروپا پیل شول د اروپا په ختیځ کې روسان او مجاریان میشت شول د انګل او ساکسون قومونو د انګلستان د حکومت او ملت بنسټ کېښود. په همدې توګه فینانو د فنلاند د خاورې او دانیانو د دنمارک هیواد رامنځ‌ته کړي دي دغو بدلونونو او پېښو څه د پاسه زر کاله وخت ونیوه. د دې وروسته د څو پېړیو په ترڅ کې د بدلونونو په پایله کې د اروپا اوسني هیوادونه رامنځ ته شول. په هغه وخت کې یرغلونه او د سیمو لاندې کول او وروسته د فیوډالي حکومتونو او مسیحیت قبولول د دې ملتونو د رامنځ کېدو اصلي بنسټ ګڼل کیده.

وروسته له دې اداب او دودونه، ژبه او لیک او همدارنګه تاریخ هم پدې ور زیات شول. که چیرې په منځنیو پېړیو کې د ډېرو اروپایي هېوادونو د رامنځته کېدو تاریخي ربښې وڅېړو. د صلیب نښه چې د زیاتره اروپایي هېوادونو پر بیرغ لګول شوې، د هماغه وخت نښه ده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او وروسته له مشورې دې، له هرې ډلې څخه یو غړی د مطلب لنډیز نوروته وړاندې کړي.

۱- فیوډالیزم یعني څه؟

۲- د کلیسا د مراتبو لړی؟

۳- د فیوډالیزم د مراتبو لړی؟

٤- منځنی پېړی یعني څه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- په اروپا کې فيوډالانو کوم واکونه لرل؟ لنډيې تشريح کړئ.

۲- شواليه او سرف يو تر بله څه توپير لري؟ لنډيې تشريح کړئ.

۳- د اروپا پوهه او زده کړه له مسلمانې ټولنې سره په لنډه توګه پرتله کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د هغو قومونو دمنشا په هکله يو لنډ مطلب وليکئ چې په منځنيو پيړيو کې اروپا ته راغلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلیبي جګړې

صلیب د مسحیت ترټولو لویه نښه ده. د مسیحیانو په اند دغه نښه د صلیب پواسطه د حضرت عیسی(ع) د شهادت یادونه ده. مسیحیان له صلیب څخه د بیرغونو او کلیساګانو د ښکلي کولو لپاره ګټه اخلي. د بېلګې په توګه د منځنیو پېړیو مسیحي لښکر چې د بیت المقدس لپاره یې له اروپا څخه په شام او فلسطین یرغل وکړ په خپلو جامویې د صلیب انځور ایستلي وو. په همدې دلیل دوی ته صلیبیان ویل کیږي او د مسلمانانو او اروپایي مسیحیانو ترمنځ(۲۰۰) کلنې جګړو ته صلیبي جګړې وویل شوې. که څه هم د دې جګړو انګیزه مذهبي وه خو په هیڅ ډول د اروپا د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو شرایطو په شتون سترګې نه شو پټولی. صلیبي جګړې چې د منځنیو پېړیو په دویمه نیمایي(له ۱۰۹۹ نه تر ۱۲۹۱ ز) کې رامنځته شوې، ډېرې سترې تاریخي پېښې بلل کیږي چې په لنډه توګه به خبرې پرې وکړو.

د صلیبي جګړې یوه صحنه

د صلیبي جګړو پیل

له لومړۍ هجري پیړۍ څخه چې د اوومې میلادي پېړۍ سره سمون خوري، اسلامي نړۍ او مسحیت د یوه او بل په وړاندې یې سنګر ونیوه. په لومړۍ هجری پېړۍ کې مسلمانانو له مسحیانو څخه د شام ځنډۍ. فلسطین، د افریقا شمال او هسپانیه ونیولې او وروسته هم د دوی او مسیحیانو ترمنځ د منځنۍ آسیا(ترکیې، مدیترانې ایټالیا

او هسپانيې په سيندونو او وچو کې جګړو دوام درلود. د منځنيو پېړيو په لومړيو کې د اسلامي نړۍ او مسيحيانو ترمنځ د شخړو او تاوتريخوالي نور لاملونه هم وزيږېدل چې لنډه يادونه ترې کوو.

۱. حضرت عيسى (ع) ته انتظار: يوه ډله مسيحيان په دې باور وو چې وروسته له زرکلو نو به يو ځل بيا حضرت(ع) په بيت المقدس کې راښکاره کيږي له همدې امله، مسيحي زائران په ځانګړې توګه راهبان به هغه ښار ته راتلل او ورځ په ورځ يې شمېر په بيت المقدس کې زياتېده. البته ، هغه څه پېښ نه شول چې مسيحيانو يې انتظارايست. خودې سفرونو يوه ښه پايله لرله اروپايان يې د مسلمانانو د ژوند له اقتصادي او ټولنيزو شرايطو څخه خبر کړل.

۲. د وګړو ګڼوالى او په اروپا کې د ټولنيزو ستونزو را برسېره کيدل

په اروپا باندې د ځوپېړيو يرغلونو او د کډوالو قومونو ورتګ، د دې وچې اوسيدونکي ډېر ګڼ کړل. دې کډواليو د کرنيزو ځمکو د کموالي ستونزه هم په ځنګ کې لرله.

د ځمکو کموالى د بيوزلۍ سبب ګرزيده او ورو ورو ځمکوال رعيتونه کم او بې ځمکې رعيتونه زياتيدل. دغه ستونزه، يوازې په رعيت پورې اړه نه لرله، بلکې شواليه هم ورځ په ورځ تر بلې زياتېدل. ځکه د اروپا په فيوډالي نظام کې دود داسې و چې د فيوډال شتمني به مشر زوی ترلاسه کوله. له دې امله د فيوډال نور زامن اړ ووچې له شواليه سره يو ځاى شي. د شواليه د شمېر زياتوالي او د دوی شر غوښتنو په اروپا کې د نا امنيو لمنه پراخه کوله. د همدې لاملونو له مخې فيوډالان او پاچاهان د نويو ځمکو په لټه کې وو. د دې امله چې د اروپا وچه نسبتاً کوچنۍ او له دريو خواوو بحرترې را تاو و، د هېوادونو د لاندې کولو امکان لږ و نو ځکه يې د مديترانې ختيځ لوري (شام او فلسطين) ته چې د مسلمانانو په ولکه کې وو پاملرنه وکړه.

۳. په اندلس (هسپانيه) کې د مسلمانانو پرمختګ

د لومړۍ پېړۍ په وروستيو کې اندلس د مسلمانانو تر ولکې لاندې شو. دوی له پېړيو را پدې خوا د هغې سيمې له مسيحيانو سره په سوله کې ژوند کاوه. خو د فرانکانو په پير کې اروپايي مسيحيانو د اندلس په ببرته نيولو ټينګار کاوه. اندلس سره له دې چې له پاتې اسلامي نړۍ سره يې لږې اړيکې لرلې خو بيا هم نه يوازې د دوی د فشار په وړاندې ودريدل، بلکې مسلمانانو يې يو روښانه تمدن هم رامنځته کړ. خو د خپلمنځيو جګړو له امله، مسلمانانو ته ډېر تاوانونه ورواوښتل او د هسپانيا شمالي څنډې يې له لاسه ووتې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې وخت کې سلجوقیانو په (۱۰۷۱ ز) کال کې پر شرقي روم(بیزانس) د بریښنا په څېر بریالیتوب تر لاسه کړ او د بیزانس امپراتورۍ د کوچنۍ آسیا برخه له لاسه ورکړه. د مسلمانانو پر ضد یې له پاپ څخه د مرستې غوښتنه وکړه او دا د پاپ لپاره غوره وخت و چې د بیزانس کلیسا چې د روم له کلیسا څخه په (۱۰۵۵ ز) کال کې جلا شوې وه، یو ځل بیا د خپل امرلاندې راولي. په پایله کې د بیزانس کلیسا چې په ځان یې ارتودوکس نوم ایښی و او د روم کلیسا کاتولیک نومیده. چې په دې توګه صلیبي جګړې پیل شوې.

لومړنۍ صلیبي جګړې څه ډول پیل شوې؟

پاپ دویم اوربان په (۱۰۹۶ ز) کال د بیت المقدس د نیولو لپاره د مسلمانانو په وړاندې د جګړې امر ورکړ. ګڼ شمېر خلک د اروپا له مرکزي او لویدیځو سیمو څخه د بیزانس په لور وخوځېدل تر څو له هغې لارې ځانونه بیت المقدس ته ورسوي. دغه خلک چې زیاتره شوالیه او کلیوالي خلک وو، د یوه بې نظمه او بې سره لښکر په توګه یې د لارې پر سر ډېرې سیمې چور کړې. څه وخت چې قسطنطنیې ته ورسیدل نو د بیزانس امپراتورۍ د دې سرکشه او وږي لښکر څخه وویریدل او نوموړو ته یې د مسلمانانو د پولو په لور لارښوونه وکړه. که څه هم زیاتره صلیبیان یا په دښتوکې ورک او یا له لوږې څخه مړه شول خو پاتې بیا د مدیترانې له ختیځو څنډو څخه ځانونه شام او فلسطین ته ورسول او په (۱۰۹۹ ز) کال کې د بیت المقدس په لاندې کولو وتوانیدل چې د صلیبي جګړو په پیل کې اسلامي نړۍ په خپلمنځیو جګړو کې ښکیل کړې. فلسطین د مصر د فاطمیانو په لاس د کمزورۍ او د له منځه تلو په حالت کې، شام د عباسي خلافت د ملاتړو سلجوقیانو په لاس کې و. خو نه سلجوقیان سره متحد وو او نه عباسیانو خپلو پولوته پاملرنه کوله. له بله پلوه فاطمینان او عباسیان هم په خپلو منځو کې سره دښمن وو. له دې امله د شام، فلسطین او بیت المقدس زیاتې برخې د صلیبیانو لاسته ورغلې.

په دې توګه صلیبي لومړۍ جګړه د صلیبیانو په ګټه ختمه شوه. د دې پیښې خپریدلو مسلمانانو ته سخت ټکان ورکړ. نو ځکه زنګیان چې د شام په پولو کې یې حکومت کاوه، د صلیبیانو په وړاندې جګړې ته راووتل او د مسلمانانو ځینې سیمې یې بېرته ترې ونیولې. د صلیبیانو ماته د دې لامل وګرځیده. چې نور تازه دمه یا نوي اروپایان د بیت المقدس په لور وخوځیږي. خو په دې جګړه کې فیوډالان هم له شوالیه وو سره ملګري شوي وو. صلیبیانو ماتې وخوړه، ځکه چې مسلمانان چمتو شوي وو او له بله پلوه د لومړۍ صلیبي جګړې فاتحان د نویو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کډوالو په راتګ خواشیني وو.

د صلیبیانو په دویمه جګړه کې پاپ ماتې وخوړه او دې ته اړ شو چې اروپایي پاچاهان هم د مسلمانانو پروړاندې جګړې ته وهڅوي. په پایله کې د انګلستان، فرانسې او المان(د روم مقدسې امپراتورۍ) پاچاهان د فلسطین په لور وخوځېدل او دریمه صلیبي جګړه رامنځته شوه.

همدغه جګړه وه چې صلاح الدین ایوبي په نامه یوه مسلمان مشر سخت مقاومت وکړ. صلاح الدین چې د زنګي او فاطمینانو د حکومت له نسکورېدو سره یې په مصر او شام کې د ایوبیانو په نامه حکومت را منځته کړ، وتوانېد چې بیت المقدس بېرته ونیسي او د شام او فلسطین زیاتې برخې آزادې کړي. یوازې ساحلي سیمې د صلیبیانو په واک کې وې. د اروپا د مسیحي شاهانو لپاره د دې ماتو زغمل ډېر سخت وو، نو ځکه یې د نویو لښکرې راجوړې کړې.

نورې صلیبي جګړې

څلورمې صلیبي جګړې ته د ډېرو سرتېرو او زیاتو تجهیزاتو ته په کتو سره، صلیبیانو په بیت المقدس کې برې او د ډېرو غنیمتونو تر لاسه کول حتمي ګڼل. خو کله چې د مسیحیت تر ټولو لوی ښار قسطنطنیې ته ورسېدل نو له مسلمانانو سره د جګړې او د بیت المقدس لاندې کولو په نسبت یې د نوموړي ښار تصرف ته ترجیح ورکړه.

له څلورمې او پنځمې جګړې وروسته، د صلیبي جګړو لاره بدله شوه. له یوې خوا د بیزانس امپراتورۍ صلیبي جګړه مارانو ته اجازه ور نه کړه چې د دوی له واکمنۍ سیمو څخه تېر شي او د مسلمانانو پولو ته ورسېږي. په همدې توګه صلیبیان د ایټالیا له شمالي بندرونو څخه وخوځېدل، له مدیترانې څخه تېر شول او د صلیبانو تر واک لاندې د شام څنډو او بندرونو ته ورسیدل. له بله پلوه، پاپ د صلیبي لښکرو د برابرولو لپاره په اروپایي شاهانو ډېره ولګوله. نو ځکه له شپږمې څخه تر نهمې ټولې صلیبي جګړې پاچاهانو د فیوډالانو او شوالیه په ملاتړۍ رهبري کولې. دوی نه یوازې خپلو ګټو پسې لرې سیموته تلل، بلکې په دې فکر کې وو چې صلیبیان نه شي توانیدلی چې د مدیترانې ختیځې سیمې لاندې کړي. له دې امله سیاسي فعالیتونو ته یې نسبت تر جګړو ډېره پاملرنه وکړه.

د صلیبي جګړو په وروستیو کې چې کوم مهم بدلون رامنځته شو، د سوداګرۍ لپاره له مسلمانانو سره د مسیحیانو نږدې کیدل وو. چې د ایټالیا د شمالي بندرونو ګرځندویانو وکولای شول له دې سوداګرۍ څخه ډېره ګټه پورته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې شرایطو کې چې سوداګري د صلیبیانو لپاره غوره انګیزه ګرځېدلې وه، نو له دې امله په دې سیمو کې د صلیبیانو په وړاندې د مسلمانانو قدرت زیات شو. د ایوبیانو پرځای څواکمن حکومت رامنځته شو چې د صلیبیانو وروستی هڅې باندې د پرله پسې یرغلونو په پایله کې یې د شام سواحلي سیمې ونیولې. چې په دې ترتیب صلیبي جګړې وروسته له (۲۰۰) کلونو په (۱۲۹۱) کې د مسلمانانو په بریالیتوب پای ته ورسېدې.

د صلیبي جګړو پایلې

- صلیبي جګړې د اروپایانو په ماتې سره پای ته ورسیدې، خو نوموړي یې له اسلامي تمدن سره بلد کړل او له هغو څخه یې ګټه واخیسته.

- صلیبي جګړې د هغه وخت تر ټولو پرمختللي تمدن(اسلامي تمدن) سره د اروپایانو د نږدیوالي لامل وګرځېدې چې دا پخپله د اروپایانو د فکرونو د خلاصون د نړۍ د واقعیتونو په هکله د دوی د سترګو غړولو او د خپل موقعیت د کتنې په برخه کې ډېر ګټور وو.

- صلیبي جګړې د نویو اقتصادي برخو د پراختیا سبب وګرځېدې. د مدیترانې د ختیځ او د افریقا د شمال له لارې اروپا له مسلمانانو سره سوداګري پیل کړه او د بورې، کاغذ، قهوې، قطب نما، پنبه یې ټوټې، درمل او داسې نور محصولات او شیان د اروپایانو لاسته راغلل. دا ډول محصولات او شیان په اروپا کې نه پیدا کېدل. د دې شیانو لاسته راوړل او وروسته تولیدول د اروپا په وچه کې د ژوند د کچې، کار او فرهنګ د لوړېدو لامل وګرځېدل.

- سربېره په بیلا بیلو درملو چې اروپایان یې ډېرغوښتونکي وو، د طبابت اړوند کتابونه لکه کیمیا، درمل جوړونې، درمل پېژندنې، ژوند پیژندنې، میخانیک او د دې په څېر نور ډېر زیات کتابونه د اروپایانو د ګټې وړ وګرځېدل، همدارنګه هغه علوم چې اروپا ورسره مینه وښودله هغه جغرافیه او نجوم وو. دغه دوو علومو د سیمو، لارو، بحري ګرځېدویې او سوداګرۍ په برخه کې ډېره مرسته کوله. عقلي علومو لکه فلسفې هـم په اروپـــا کــې ډېــر مینه وال درلودل او د اسلامي نړۍ د لویو فیلسوفانو ابن سینا او فارابي آثار په لاتین ژبه وژباړل شول. په دې وخت کې اندلس (هسپانیه)، تونس، د شام سواحل(سوریه) او د مصر اسکندریه له اسلامي نړۍ څخه اروپا ته د اقتصادي، فکري، علمي او فني لاسته راوړنو د لېږدونې ترټولو مهمې دروازې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او هره ډله دې یوه له لاندې پوښتنو، وروسته له مشورې څخه د یوه غړي پواسطه نورو ته وړاندې کړي.

۱. ولې د بیزانس حکومت صلیبي جګړه ماراتو ته اجازه ورنه کړه چې د دوی د واکمنۍ له سیمو څخه د مسلمانانو جګړوته تېر شي ؟

۲. ولې د لومړۍ صلیبي جګړې فاتحان د نویو کړوالیو په راتګ خواشیني شول؟

پوښتنې

۱- د اروپا ټولنیزې وضعې څه ډول صلیبي جګړوته زمینه برابره کړه؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۲- دریمه صلیبي جګړه څه ډول را منځته شوه او په څه پای ته ورسیده؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

۳- په څلورمه صلیبي جګړه کې د صلیبیانو کړندود د کوم واقعیت بیانوونکی دی؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

٤- په وروستیو صلیبي جګړو کې د اسلامي نړۍ په وړاندې اروپایانو په فکر کې څه بدلون را منځته شو؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د صلیبي جګړو د پایلو په هکله یو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دو دیرشم لوست

د اروپا سیاسي اوضاع، د رنسانس په عصر کې

د ښاري ژوند پراختیا او د ښاریانو ځواکمنتیا

رنسانس یعنې څه؟ او څه ډول را منځته شو؟

د منځنیو پېړیو په وروستیو کې چې کوم فکري او فرهنګي تحولات او بدلونونه را منځته شول د رنسانس یعنې نوې زېږ دنې په عصر شهرت لري. او د دې مفهوم د لرغوني روم او یونان د تمدن راژوندي کېدل دي چې د منځنیو پېړیو په پیل کې هېرشوي وو.

هغه څه چې د رنسانس په عصر کې رامنځته شول او په اروپا کې یې د منځنیو پېړیو څېرې ته بدلون ورکړ عبارت وو له:

١- د ښاري ژوند پراختیا او د ښاریانو ځواکمنتیا.
٢- د پاچاهانو د ځواک زیاتیدل او د فیوډالانو کمزورول.
٣- رنسانس پالنه او ځان پالنه.
٤- د سوداګرۍ او مسلک پراختیا.
٥- جغرافیوي اکتشافات.

د دې له پاره چې رنسانس د منځنیو پېړیو په وروستیو کې رامنځته شوی دی، نو په دې ځای کې د اروپا تاریخ له ١٣٠٠ څخه تر ١٦٠٠ زېږدیز پورې ترکتنې لاندې نیسو.

صلیبي جګړو د اروپا د خلکو ستونزې حل نه کړې. په اروپا کې د ځمکو د کموالي په پایله کې یو زیات شمېر ځمکوال رعیت په بې ځمکو رعیت بدل شول. یو شمېر کروندګرو د فیوډالانو د ظلم له امله شورش وکړ، له کلیو څخه تښتېدل او د پا چا له رعیت سره یو ځای کېدل. همدغه ډله په بېلابېلو کسبونو او راکړه ورکړه بوخت شول او په اروپا کې یې د نویو ښارونو بنسټ کېښود.

له صلیبي جګړو وروسته چې د سوداګرۍ پراختیا را منځته شوه د ښاریانو د اقتصادي پراختیا په برخه کې یې مرسته وکړه. د ښار اوسېدونکو ته یې بورژوا ویل چې ښاري اوسېدونکي معنا ورکوي. ښار چې د پلورنې او پېرودنې مرکز دی، له پیسو څخه ګټه اخیستنه پکې زیاته شوه ځکه د راکړې ورکړې لپاره اړین شی پیسې دي.

په لومړیو کې د ښار پراختیا زیاتره په ساحلي ښنډوکې

د رنسانس په پیر کې د اروپا سیاسي وضع

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. څکه چې په هغې ځایونو کې فیوډالان لږ وو. په پایله کې په اروپا کې د ښار پراختیا او د فیوډالیزم د سوداګرۍ غوړېدنه کمزوري شوه.

پاچاهانو له فیوډالانو څخه غوښتل چې مالیات ورکړي او دغه مالیات هم باید د پیسو په بڼه تحویل شي. څکه د پیسو د لاسته راوړلو لپاره د ښار بانکدارانو او سوداګرو ته ورتګ اړین و.

ددغه حالت په پای کې د ښاري ژوند اقتصاد په فیوډالي اقتصاد غوره والی تر لاسه کړ او ښاري اشراف یې له ځانګړي مقام څخه برخمن کړل. په دې دوره کې فیوډالو اشرافو هڅه کوله چې خپل پخوانی ځای بیا تر لاسه کړي. دغه ټولنیز اخ ودب ډېر دوام وکړ او په پای کې د بورژوا په ګټه پای ته ورسیده. د اروپا ښارونه او اوسیدونکي زیات شول او لرغوني روم د ښاري ژوندون څخه په ګټې اخیستنې سره ښاري ژوندته قوانین او لارې غوره کړې چې د اروپایانو د نوي ژوند بنسټ یې کېښود.

د پاچاهانو ځواکمنېدل

هغه مالیات چې اروپایي پاچاهانو له فیوډالانو څخه اخیستل زیاتره یې د خپل حکومت د ځواکمنتیا په لاره کې لګول، پاچاهانو دګڼ شمېر سرتېرو په ګمارلو سره، منظم او دایمي لښکر رامنځته کړ او د وسلو په ځانګړې توګه د توپ په جوړولو یې پیل وکړ. په پایله کې پاچاهان د فیوډالانو د پوځي ځواک له مرستې څخه بې نیازه شول. په ځانګړې توګه چې د اړتیا په وخت کې به د توپ پواسطه د فیوډال کلاګانې هم ړنګېدلې نو په دې توګه د فیوډالانو ځواک د پاچاهانو په ګټه لړه شوه. د دې لپاره چې پاچاهان په اصل کې له همدې پوړ څخه وو، له دې وروسته یې فیوډالو اشرافو ته د ځینو سیمو حکمراني او د حکومت مقامونه وسپارل. له دې امله ټول واک د پاچاهانو لاسته ورغلو. له دې وضعې څخه، سربېره په پاچاهانو، بورژوا طبقه هم خوشحاله وه. څکه د مرکزي حکومت په جوړېدو سره اداري یووالی، د واحد نظم او امنیت ټینګښت او د یوشان قوانین منځته راتلل. دغه کار د سوداګرۍ د پراختیا او اسانی په برخه کې مرسته کوله چې د بورژوا هیله هم همداوه.

د پاچاهانو ځواکمنېدل د دې لامل وګرځېدل چې د کلیسا په چاروکې هم لاسوهنه وکړي او وتوانیدل چې د پاپ د قدرت کرۍ کوچنۍ او خپل واک زیات کړي.

سیاسي بدلونونه او د مرکزي حکومتونو منځته راتلل

د رنسانس په پیر کې د مرکزي حکومتونو متحدو قلمروونو او ملتونو رامنځته کېدل په آرامۍ سره تر سره کېدل. هیڅ یوه اوسني اروپایي هېواد، نننۍ وضعه نه لرله.

د انګلستان په پارلمان کې د فیوډالو اشرافو شتون، د دې هېواد د حکومت بڼه یې په مشروطه سلطنت بدل کړ.

د اوسنۍ فرانسې زیاتې برخې د انګلستان د پاچاهانو په واک کې وې. خو د فرانسې پاچاهان چې د فیوډالانو په ټکولو کې ډېر ځواکمن شوي وو، د دې قلمرو د ترلاسه کولو لپاره ډګر ته راووتل. د جګړو پایلې ډېرې ورانې او ویجاړې وې. څکه دغو جګړو سل کاله دوام وکړ. په پایله کې فرانسو یانو د ژاندارک(Jeandearc) په نامه د یوې جینۍ په پاڅون بریالیتوب تر لاسه کړ.

په هسپانیا کې د هسپانیا شمالي ایالاتونه چې د مسیحي پاچاهانو په لاس کې وو، د مسلمانانو په وړاندې یې په سویل کې نوي بریالیتوبونه وګټل او وتوانېدل چې د مسلمانانو وروستی مقاومت په ټپه ودروي.

د اروپا په مرکزي او ختیځو څنډو کې د یوه ځواکمن دولت د جوړېدو لپاره ، په ډېرورو حرکت سره د هغه له لویدیځو څنډو یعنې انګلستان، فرانسې او هسپانیا څخه تیرېدل. څکه د فیوډالانو اشرافیت په دوی کې تر اوسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځواکمن و. په آلمان (د روم په مقدسه امپراتورۍ) کې همدغو اشرافو د امپراتور مقام په رسمي توګه مانه. په روسیه کې هم فیوډالان د ډېرواک لرونکي وو. تر هغه پورې چې په (۱۵۸۴-۱۵۳۳ ز) کال کې څه وخت چې څلورم ایوان (Ivan IV) واکمنۍ ته ورسېد، اشراف فیوډالان وځپل شول.

دوی که هر څو له منځه ولاړنه شول خو په روسیه کې یو مرکزي ځواک رامنځته شو او د ارتودوکس مذهب پراختیا هم د روسانو د یووالي په ځواکمنتیا کې مرسته وکړه.

د اروپا د سویلي سیمو وضعې د نورو سیمو په وړاندې د مرکزي حکومت د رامنځته کېدو په لور ګامونه پورته کول. د بالکان په شبه جزیره کې د بیزانس حکومت وروسته د صلیبیانو له ګوزارونو څخه ونه توانېده چې په پښو ودرېږي او واک یې د تل لپاره له لاسه ورکړ. د عثماني ترکانو وړاندې تګ او د صرفانو او مجاریانو د خپلواکۍ غوښتنې روحیې د دوی زوال لاګړندی کړ. د ایټالیا په شبه جزیره کې، د دې سیمې شمالي ښارونه او بندرونه د سوداګرۍ او ښاري ژوند له لارې د ډېرو شتمنیو خاوندان شوي وو، خو دا سیمه د مرکزي حکومت له شتون څخه بې برخې وه.

په اروپا کې علمي او فرهنګي رنسانس

د رنسانس دوره په اروپا کې، په ټولنیزو ، سیاسي او اقتصادي بدلونونو سره همغاړې او د فکر، هنر، علم او فن په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شول.

د رنسانس یو له مهمو اړخونو څخه انسان پالنه (هوما نیزم) او فرد پالنه ده. وروسته له صلیبي جګړو څخه د اروپایانو بلدتیا له فلسفي آثارو سره په ځانګړې توګه د لرغوني یونان د دې لامل وګرځیده چې تر څو په انسان او د ده په عقل زیات باور وکړي.

د رنسانس د زماني له فلسفي او اخلاقي آثارو څخه پرته چې د انسان پالنې تمایلات یې پکې انعکاس کړي وو، د هنر په برخه کې هم دغه عقاید په ښه توګه لیدلی شو. د رنسانس دورې د زیاتره انځورونو او مجسمې جوړولو موضوع انسان ده. په دې آثارو کې چې د لویو انځورګرانو لکه داوینچي له خوا وپنځېدل د انسان احساس فکر، عملونو او طبیعت ته هم ډېره پاملرنه شوېده.

د رنسانس په دوره کې د ادبیاتو په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شوي دي. د څو پېړیو مخکې بر عکس ټول باسواده کلیسایان نه وو. دوی هم د هنرمندانو په څېر انساني موضوعات په خپلو آثارو کې ځایول. دانته او پترارک د دې عصر له مشهورو ادیبانو څخه دي.

طبیعي (تجربي) علوم چې مخکې د پاملرنې وړنه وو، د رنسانس په پیر کې یې مینه وا ل پیدا کړل. په دې برخه کې اروپا ته د اسلامي علومو لېږدېدل ډېر اغېز من وو. په دې دورې کې د راجربېکن هاروي په نامه یوه عالم د وینې د دوران څرنګوالی کشف کړ.

همدارنګه په ریاضیاتو، نجوم او جغرافیه کې هم نوي فکرونه را منځته شول. کپرنېک د ځمکې کروي والی او وروسته له ده ګالیله د لمر په شاوخوا د ځمکې څرخېدل کشف کړل.

که څه هم د اختراعاتو په برخه کې دومره پرمختګ رامنځته نشو خو بیا هم د ګوتنبرګ پواسطه د چاپ دستګاه او د ګالیله پواسطه د تلسکوف اله اختراع شوه.

د بشر په جغرافیوي پوهه کې بدلون

بشر د خپل څو زره کلن ژوند په ترڅ کې د ځمکې د کُرې له ځینو سیمو څخه معلومات نه درلودل. او د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

جغرافيوي پوهه په آسيا، اروپا او افريقا پورې محدوده وه. د همدې سيمو په هکله يې هم بشپړ معلومات په لاس کې نه درلودل. د بېلګې په توګه سويلي نيمه کره کابو ناپېژندل شوې پاتې وه. اوله لويديځې نيمې کرې څخه هم معلومات نه وو. په داسې حال کې چې دا سيمې له اوسېدونکو تشې نه وې او تمدنونه يې درلودل. خو دغو تمدنونو په آسيا، اروپا او افريقاکې له نورو تمدنونو سره اړيکې نه لرلې.

د صليبي جګړو په ترڅ کې خبرتياوې د مسلمانانو او نورو ختيځو سيمو د تمدنونو فنون او جغرافيوي خبرتياوې اروپا ته ورسېدلې. چين ته د مارکوپولو سفر د اروپايانو د جغرافيوي پوهې په برخه کې ډېره مرسته وکړه. نوموړي د ايټاليا د وينز له ښاره د آسيا لويديځ ته راغلو او له ايران او افغانستان څخه په تېرېدو سره چين ته لاړ. او وروسته له شلو کلونو څخه د هند اقيانوس له لارې وينز ته بېرته وګرځېد. نوموړي لومړنی سړی و چې اروپايان يې له جاپان او آرام اقيانوس څخه خبرکړل.

د سمندي ګرځندويې پراختيا او د اکتشافاتو پيل

له صليبي جګړو مخکې، د اروپايانو سمندري ګرځندويي د اروپا په شمالي سمندرونو کې تر سره کېده، خو وروسته له صليبي جګړو څخه لږ لږ اروپايانو په مديترانه کې هم سوداګري پيل کړه. نوموړو په اروپا او اسلامي سيمو کې د کښتيو جوړولو فن څخه په ګټې اخيستنې سره، نوې بېړۍ جوړې کړې چې له پخوانيو کښتيو څخه هم کلکې او هم لوې وې او د ګرڼديتوب او لاربښوونې اخيستنې په برخه کې هم له پخوانيو څخه پرمختللې وې، قطب نما چې مسلمانان د چينايانو له خوا ورسره آشنا شوي وو، د اروپا يانو لاسته ورغله او په دې توګه د بحري سوداګرۍ په پراختيايي اغېزه وکړه.

د منځنيو پېړيو په وروستيو کې د مديترانې په سمندرګۍ کې د سمندري سوداګرۍ له لارې د شتمنيو ګټلو او واک پر سر سياليو زور ونيوه او له بلې خوا سياسي او مذهبي اختلافاتو هم دې سياليوته لمنه وهله. په (۱٤٥۳ ز) کال کې عثماني ترکانو چې د مديترانې د شمال ختيځو سواحلو زياتره سيمې يې لاندې کړې وې، د قسطنطينې په نيولو وتوانېدل چې د بيزانس امپراتوري رنګه کړي او د مديترانې شمال ختيځې برخې له دې وروسته اروپايانو د بيزانس په ځای له عثمانيانو سره راکړه ورکړه پيل کړه.

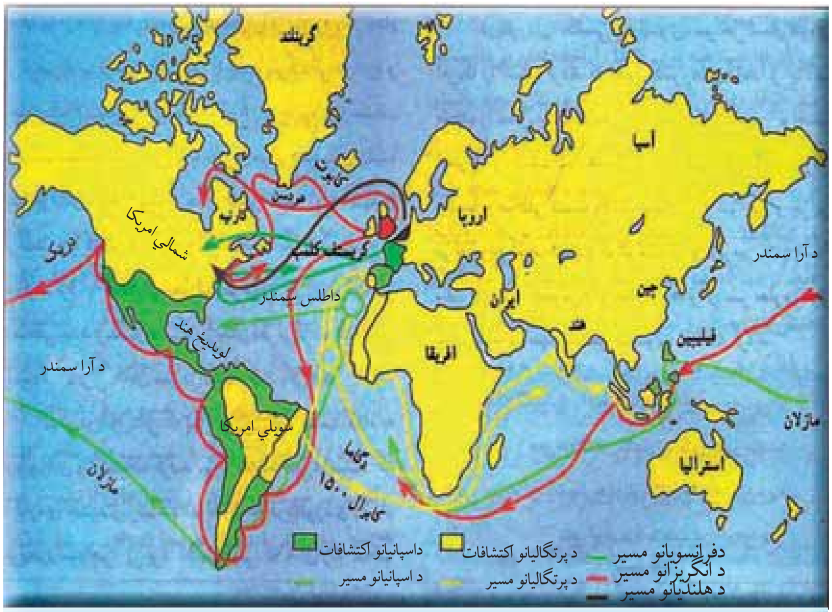

د جغرافيايي اکتشافاتو مسير

خو د پرتګال او هسپانيا حکومتونو له دې سوداګرۍ څخه ځکه ګټه نشواى اخيستى چې له عثمانيانو سره په جګړه بوخت وو. نو په دې توګه دوى غوښتل چې د مديترانې په ځاى د اطلس له سمندر څخه ګټه واخلي.

پرتګالیانو د ختیځو سیمو په لور سمندري لارې کشف کړلې

د پنځلسمې زیږدیزې پېړۍ له نیمايي وروسته پرتګالیانو د افریقا د لویدیځو سواحلو له لارې د سویل په لور په سمندر کې په سفر پیل وکړ. په هماغه حال کې یې د عاج او غلامانو په سوداګرۍ هم پیل وکړ. د دوی د تصور خلاف د افریقا جنوبي نقطه ډېره لرې واقع وه. په پای کې په (۱۴۸۷ ز) کال کې بارتولو مودیاز وتوانیده چې د افریقا د وچې له جنوبي وروستی څنډې څخه تېر شي. چې دا څنډه (دماغه امید نېک) په نامه یادېده او په ختیځو سیمو کې د هند له اقیانوس څخه تېرشو. دغه کشف ډېر مهم و. وروسته له هغو پرتګالي ګرځندوی واسکودوګاما وتوانېده چې د هند ټول اقیانوس پلی کړي او د هند، اندونیزیا او د فارس خلیج لارې یې وموندې.

له اطلس سمندر څخه د هند سمندر په لور د سمندري لارومیندلو وروسته پرتګالیانو د آسیا نورو سویلي او ختیځو سواحلوته ځانونه ورسول.

د امریکې قاره څنګه کشف شوه؟

هغه وخت چې پرتګالیان له افریقا څخه د تاویدلو په نیت د ختیځ په لور وخوځېدل. هسپانوي ګرځندویانو د کریستف کولمب په مشرۍ له خو بېړیو سره هند ته د رسېدو په نیت د اطلس سمندر لویدیځ لورته سمندري سفر پیل کړ. دوی ته لاره نه وه معلومه او د لرې سیمو له اوبو او هوا څخه نه وو خبر. په پایله کې ځینې بېړۍ ډوبې شوې. د خوراکي موادو کموالي هم دوی له ناروغیو سره مخامخ کړي وو او ځینې یې له منځه وړي وو.

په پای کې کرستیف کولمب او ملګري یې له خو میاشتو ستونزو له زغملو وروسته په (۱۴۹۲ ز) کال کې جزیرې ته ورسېدل. کرستف کولمب په دې خیا ل کې و چې د هندوستان یوې جزیرې ته رسیدلي، د هغه ځای سور پوستي بومیان یې هندیان ونومول. نوموړی هسپانیا ته بېرته راوګرځېد او یو ځل د تېرو تجربو په درلودلو سره، نوموړي په اسانی سره وکولی شول چې نویو سیموته ورسېږي. او بیایې هم فکر کاوه چې هندوستان ته رسیدلی دی. نوموړی د ژوند تر پای پورې په خپله تېروتنه کې پاتې شو.

له کرستف کولمب وروسته هم چې کومو ګرځندویانو د سمندري اکتشافاتو او ګرځندويې په لاره کې ګامونه اوچت کړي وو.په دې نه پوهېدل چې نوې وچه یې کشف کړېده. تر هغه پورې چې د امریکو سپوچي په نامه یو ګرځندوی و پوهېده چې هغې سیمې ته چې دی رسېدلی دی هغه هندنه، بلکې نوې وچه ده. دغه وچه یې د ده په نامه امریکا ونوموله.

انګلیسي او فرانسوي ګرځندویانو، د امریکا د وچې شمالي سواحل کشف کړلې چې اوسنی کاناډا او د امریکې ایالتونه رانغاړي. یوه انګلیسي ګرځندوی استرالیا کشف کړله. زیاتره جزیرې او سواحل هم په تدریج سره کشف شول او ورو ورو د ځمکې دکرې نقشه مشخصه شوه. وچ، سمندرونه او د هغو حدود د بشر لپاره معلوم او د نړۍ نقشه لږ تر لږه په اوسني شکل وپېژندل شوه.

د پرتګالیانو او هسپانویانو استعمارګري

هغه سیموته چې پرتګالیان، هسپانویان او نور ورسېدل، له اوسېدونکو تش نه وو. خو د دې لپاره چې د اروپایانو لپاره نوي وو نو کشف به یې بللې. د بېلګې په توګه د امریکا په وچه کې د سورپوستکو تمدن موجود و. په هر حا ل اروپایانو له جنګي بېړیو او توپونو څخه په ګټې اخیستنې سره ګڼ شمېر بومیان چور او ووژل.

د البورکرک په نامه یوه پرتګالي ګرځندوی په هند کې د ((ګوا)) جزیره کشف کړه او هغه ځای یې په ختیځو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پرتګالي استعمار مرکز وټاکه. پرتګالیانو په زور سره د افریقا په ختیځو او لویدیځو سواحلو او ښارونو خپل واک ټینګ کړ. د هرمز او عدن بندرونه د دوی پوواسطه اشغال او په چین کې یې د هنګ کنګ بندر ونیوه او په دې توګه یې د لویدیځو سیمو سوداګري خپله کړه.

څرنګه چې په لویدیځو سیمو کې د پرتګالیانو سوداګري د هسپانویانو له خوا تهدیدېده نو پرتګال او هسپانیا تړون لیک ته ورسېدل چې ختیځ په پرتګال او لویدیځ په هسپانیا پورې وتړل شو. په دې توګه د وی ځانونه د ټولې نړۍ واکمنان ګڼل.

هسپانویانو د امریکا د شتمنیو لاسته راوړلو له پاره د پوځي لښکرو پواسطه د سور پوستو په وژنه لاس پورې کړ او د ازتک او اینکاتمدنونه یې له منځه یوړل. استعمار به چې هر ځای ته لاره پیداکوله، ډېر زیانونه به یې وراړول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې دلرغوني یونان د فلسفي آثارو په هکله؛

دویمه ډله دې د جغرافیوي اکتشافاتو په برخه کې د مسلمانانو د ونډې په هکله؛

دریمه ډله دې د ختیځو سیمو اوسېدونکو د کمزوره کېدو د لاملونو او په نوي پیر کې د اروپایانو د برلاسیو په لاملونو خبرې وکړي او پایله دې د ډلې د یوه استازي له خوا نورو ته وړاندې شي او ښوونکی دې پوره پاملرنه وکړي.

پوښتنې

۱- په اروپا کې د رنسانس په پیر د ښاري ژوند د پراختیا لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه څرګندونې وکړي.
۲- د کومو لاملونو له مخې د رنسانس په پیر کې د اروپایي پاچاهانو واکمنی زیاته شوه؟
۳- د رنسانس په پیر د هنر په بر خه کې کوم بدلونونه رامنځته شول؟
٤- د رنسانس په پیر د طبیعي علومو په برخه کې څه بدلونونه رامنځته شول؟
٥- د اروپایانو لپاره د جغرافیوي اکتشافاتو په برخه کې څه ډول زمینه برابره شوه؟
٦- د امریکا وچې د کشف بېلابېل پړاوونه په لنډه توګه روښانه کړئ.
۷- جغرافیوي انکشافاتو د اروپایانو لپاره څه پایلې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د رنسانس پیر دیوه عالم، ادیب یا هنرمند د خدمتونو په هکله یو مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پېړیو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه

په دې لوست کې به په معاصرو پېړیو کې د اروپا د علمي او فکري بدلونونو په څرنګوالي او همدارنګه د دغې لوبې وچې د هغه مهال له پوهانو سره اشنا شئ او د هغه په توپیر به د اروپا د منځنی پېړیو د علمي او فکري بدلونونو سره پوه شئ.

په نویو پېړیو کې د اروپا ټولنیز او مذهبي بدلونونو د اروپایانو په علمي او پوهنیز تمایل کې بدلون راوست. لکه څنګه چې فرانسیس بیکن یوله پخوانیو پوهانو څخه داسې ویلي چې: ((د پوهې موخه د انسان د ځواک ډېروالی دی)) د دغسې تفکر په پایله کې، له هغه وروسته یواځې هغو زده کړوته پاملرنه وشوه چې د انسان لپاره یې مالي ګټه په څنګ کې لرله نو له همدې امله و چې تر ټولو د مخه طبیعی علومو(تجربي) ته پام وارول شو. له هغه ځایه چې پاچاهانو د خپلو ځواک د ډېروالي مینه وال وو او ښار میشته سوداګر(بورژوا) هم د خپلو شتمنیو د ډېروالي غوښتونکي وو دې ډول زده کړو ته چې په حقیقت کې د ځواک او شتمنیو راوړونکي او تولیدونکي وو ځانګړې پاملرنه در لوده او ځانونه یې د زده کړې(پوهې) مینه وا ل او د پوهانو ملاتړي ښودل.

هغوی د پوهانو د څېړنو، کشفیاتو او نوښتونو د زیار پایلې په ډېر کم ارزښت سره تر لاسه کولې. د بېلګې په توګه که چیرې کیمیا پوهانو کولای شوای چې ښه باروت تیارکړي، پاچاهانو به په بهتره اورلړونکو وسلو د خپلو توپخونو د سمبالولو لپاره ترې ګټه اخیستله. اوکله چې د بخار ماشین کشف شو، پانګه لرونکو له هغه څخه د خپل تولید د ډېرولو لپاره ګټه واخیسته. په ټولیز ډول د دغه مها ل د نویو علومو مهمو ځانګړتیاوو له ډلې څخه یو هم، د هغو د بدلون ورتیا په صنعت او تکنالوژۍ او د تولید لوړوالی و.

متفکران او پوهان

په نویو پېړیو کې څلور پوهان د نویو علومو مخکښ شول، کوپرنیک، کپلر، ګالیله او نیوتن. دغو پوهانو دوه مهمې ځانګړنې در لودې چې یو یې صبر او ډېره حوصله د طبیعي پېښو په پلټنه، لیدکاته او بررسی کې او بل یې ډېره زیرکتیا او هوښیارتیا د علمی فرضیو په رامنځته کولو کې درلوده چې له همدې امله د مخالفینو او د پخوانیو(زړو) علومو د ملاتړ کوونکو له ډېرو سختو بریدونو او نیوکو لاندې راغلل.

په نویو پیړیو کې لا تر اوسه علوم د نن ورځې د علومو په شان تخصصی(ځانګړې) شوي نه وو.

له همدې امله و چې هر پوه په څو علمي برخو کې کار کاوه. د بېلګې په ډول ګالیله د ستورو په پېژندلو کې او پاسکال ریاضی پوه د فزیک په علم کې هم کار کاوه. نیوټن انګلیسی پوه هم ریاضي پوه او هم فزیک پوه و او وې کولای شول چې د جاذبې قانون کشف کړي.

په نویو پیړیو کې د کیمیا علم هم نویو لاسته راوړنو او نوښتونوته ورسید، د بېلګې په توګه فرانسوي لاوازیه وکولی شول چې د اوبو تجزیه (لرې والی) او یو ځای والی(ترکیب) او همدارنګه د اکسیجن په وسیله د نورو موادو یوځای والی وښیی. همدارنګه د موادو د خواصو او ځانګړتیاوو او دعناصرو د طبقه بندۍ په اړه هر اړخیزې هڅې وشوې.

په نویو پیړیو کې د اروپا فیلسوفان، توماس هابز(انګلیسی)، دیکارت(فرانسوي)، اسپینوز(هالندي) او لایب نیتس(آلماني) ول چې خپل فلسفي افکارېې بشري عقل او فکر ته د اعتبار ورکولو پر بنسټ ټینګ کړل. هغوی د انسان د فکر او عقل د خپلواکی د غوښتونکي د پخوانیو عقیدو او کړنو، د کلیسایي احکامو او د دولتونو د امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نهي له بند څخه و.

په دې پېر کې د مورخينو په عقايد و او فکرونو کې هم يو لړ بنسټيز بدلونونه رامنځته شول. چې د تاريخي مطالعاتو په بهير کې د مهمو بدلونونو لامل شول.

لومړی: د اروپا د تېرو پېرو فرهنګي او مدني آثارو لکه ديونان اولرغوني روم آثاروته پام واړول شو، په داسې حال کې چې په منځنيو پېړيو کې هغه دوران ته د شرک او بت پرستۍ د آثارو په توګه کتل کېدل او له همدې امله کومه ځانګړې پاملرنه يې ورته نه درلوده.

دويم: مورخينو د پاچاهانو او حکمروايانو د ژوند د پېښو د څرګندولو پر ځای د عامو وګړو د ژوند ټولنيز او اقتصادي حالاتو او اړخونو ته ډېر پام واړاوه.

دريم: د سياسي او نظامي پېښو د بيانولو پر ځای هڅه وشوه چې د هغو پېښو لاملونه او پايلې وڅېړل شي او د بشري ټولنو د بدلونونو د بهير ټول حاکم قواعد او قوانين وموندل شي.

څلورم: د نويو پوهو د نوښتونو په کارولو سره په ځانګړې توګه لرغون پېژندنې او سکه پېژندنې مورخينو سره يې مرسته وکړه تر څو د ملتونو د تېر تاريخي بهير څخه يوه واقعي طرحه او تصوير په ګوته کړي.

د روم امپراتورۍ سقوط او زوال کتاب چې د ګيبون اثر دی ، د تاريخ ليکنې ديوې نوې تګلارې يو ښه مثال دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع ګانو خبرې وکړئ.

۱- د منځنيو پېړيو او نويو پېړيو ځانګړتياوې په يو جدول کې انځور او يوله بل سره يې پرتله کړئ.

۲- په نويو پېړيو کې د تاريخ پوهانو په تفکر او ليد کې څه بدلون را منځته شو.

۳- په نويو پېړيو کې ولې پوهانو طبيعي علومو ته ډېره پاملرنه وکړه.

پوښتنې

۱- د نويو پېړيو د پېژندل شويو او نامتو پوهانو نومونه وواياست؟

۲- د نويو پېړيو عمده ځانګړتياوې او خصوصيات په لنډه توګه بيان کړئ؟

۳- پوهه د يوې ټولنې په پرمختګ کې څه رول لري؟ په لنډه توګه يې بيان کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د اروپايي هيوادونو نومونه په يوه جدول کې ترتيب کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نویو پېړیو کې د اروپا سیاسي بدلونونه

د اروپا نقشې ته وګورئ. په شپاړسمه زیږدیز پېړۍ کې انګلستان او فرانسه څه ناڅه په اوسنی شکل و او د روم مقدسه امپراتوري د اروپا په مرکز کې پرته وه.

په سویلي برخه کې یې سویس پروت و چې عملاً خپلواک و خو خپلواکي یې په رسمیت نه وه پېژندل شوې. د ایټالیا شمالي ښارونه هم د هغه په شاو خواکې پراته وو. د روم په شاوخواکې د پاپ دولت و چې د څو ایالتونو یوه ټولګه وه او پاپ پر هغوی ریاست کاوه. د اروپا په ختیځ کې لهستان د مقدسې امپراتورۍ او روسیې تر منځ پروت و او مجارستان د عثماني امپراتورۍ په ګاونډیتوب په سختۍ سره ساکښله.

په شپاړسمه پېړۍ کې هسپانیا د لوی ځواک لرونکي اروپایي دولت په توګه شمېرل کېده.

په دې لوست کې به په نویو پېړیو کې د اروپا د مهمو سیاسي بدلونونو سره پېژندګلوي پیداکړئ.

په شپاړسمه زیږدیزه پېړۍ کې د هسپانیا برلاسي

د اندلس د مسلمانانو د ماتې وروسته په (۱۴۹۲)زیږدیز کال کې هسپانیا یو ځل بیا د مسیحیانو لاسته ورغله. په هماغه کال کې د امریکا لویه وچه هم کشف شوه.

اروپا د ۱۸م پېړۍ په پیل کې

پردې مهال شارلکن د هسپانیې پاچا و(۱۵۱۹-۱۵۵۶ زیږدیز) چې د هسپانیې د پاچاهۍ سربېره د روم امپراتور هم له همدې امله د هالند، بلجیم، اتریش او آلمان هېوادونه د هغه د قلمرو برخه و. د امریکا د لوېې و چې په کشف سره په سویلي او مرکزي امریکا کې لوېې مستعمرې هم د هسپانیا په لاس ورغلې. په دې ترتیب سره هسپانیا د نویو پېړیو په پیل کې یو ځواکمن او زبر ځواک اروپایي هیواد و. له دې وروسته هسپانیا د پرتګال په نوم یو کوچنی هېواد اشغال کړ، چې د هغه د مستعمراتو په پراخیدو هم هڅې وشوې. د هسپانیې پاچاهانو عموماً هغه متعصب کاتولیک وو چې د پاپ د مخالفو(پروتستان، یهودیان او مسلمانانو) سره یې په ناوړه ډول چلند او معامله کوله. د پاپ پر وړاندې یې هم له هغوی څخه په پراخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیمانه ملاتړ وکړ. خو د هسپانيې ځواک او قدرت تر ډېر وخته دوام ونه کړ او ورو، ورو هسپانیه د انحطاط او زوال خواته ولاړه.

هغه لامولونه چې دې زوال ته یې لاره چمتو کړه په اروپا کې د څو مهمو پېښو د رامنځته کېدلو لکه په مرکزي اروپا کې د پروتستان د نهضت بریالیتوب، له هسپانیا څخه د مسلمانانو ایستل، د هالند د وګړو پاځون او د انګلستان له خوا د هسپانیا د سمندري پوځونو ماته وخوړه.

د هسپانیا د مسیحیانو مذهبي تاوتریخوالی د مسلمانانو په وړاندې او د عقایدو د تفتیش او پلټنې د محاکمو رامنځته کول په دې هیواد کې د څه کم یو میلیونو میشتو مسلمانانو د جبري مهاجرت او وتلو لامل شو. له هغه ځایه چې د هسپانيې مسلمانان د هغه هیوادونو وړو او کار پوهو صنعتګرو، هنرمندانو او بزګرانو له ډلې څخه وو، د هغوی په جبري توګه کډه کول له هسپانیا څخه دغه هېواد یې د دغه کارګرې طبقې له تجربو او وړتیاوو څخه بې برخې کړ.

په کال (۱۵۶۶) زیږدیز کې د هالند هیواد وګړو د هسپانیویانو د نفوذ پر وړاندې را پاڅېدل او وېې کولای شو چې پر هغوی بریالي شي او دخپل هیواد خپلواکي تر لاسه کړي(۱۶۰۱ زیږدیز).

د هسپانیا پروړاندې د هالند د وګړو بریا، د دغه هېواد حیثیت او ځواک ته یوه لویه ضربه وه.

بل مهم لامل چې د هسپانيې پرمختګ ته یې د پای ټکی کېښود، د دغه هېواد سمندري ځواکونو ماته د انګلیستان پر وړاندې په کال (۱۵۸۸) زیږدیز کې وه.

فرانسه د څوارلسم لويي دواکمنۍ پر محال

په تدریج سره چې هسپانیا خپل ځواک له لاسه ورکاوه او کمزوري کیده، نورو اروپايي هیوادونو لکه هالند، فرانسه او انګلستان خپل ځواک لا پیاوړی کاوه. د اولسمې پیړۍ په پیل کې فرانسه د اروپا د پیاوړیو ځواکونو له ډلې څخه وه. دغه ځواک د لاندې لاملونو په پایله کې تر لاسه شوی و:

۱- د فرانسې ځواک او شتمنی، د هسپانيې د ځواک او شتمنیو بر عکس چې د امریکا د لویې وچې د باد راوړو سرو زرو او شتمنیو څخه رامنځته شوی وه، د تولید او سوداګریزو چارو پربنسټ ولاړه وه.

۲- پادچاهانو د پوهو سلاکارانو او کار پوه ټولواکانو لکه ریشلیو، مازارین او کلبر د رایې او وړاندیزونو څخه ګټه اخیستله.

۳- د مذهبي خپلواکۍ سیاست په فرانسه کې، د کاتولیکانو او پروتستانیانو ترمنځ مذهبي توپیرونه او کړکیچونه کم کړل.

٤- د فرانسې پاچا ادعا درلوده چې د هغه د پاچاهۍ سرچینه الهي ورکړه ده نو له همدې امله یې ځان د اشرافو له ملاتړ او یا د پاپ له هوکړې څخه بې نیازه ګاڼه او د هغوی د غوښتنو په وړاندې یې د خپلې رایې په خپلواکۍ ټینګار کاوه.

د فرانسې ځواک په اووه لسمه پیړۍ کې د څوارلسم لويي د پادشاهۍ پر مهال چې اویاکلونو په شاوخوا کې یې حکومت وکړ، خپلو لوړو پوړیو ته ورسېد. که څه هم چې د هغه د حکومت په وروستیو کلونو کې د فرانسې قدرت یو څه کمزوری شو. له دې امله چې د هیواد شتمني یې یوازې د درباري تجملاتو او ښکلو ودانیو په جوړولو لګولې.

سربېره پردې فرانسویانو د خپلو ګاونډیو هېوادونو سره په اروپا کې ښې اړیکې نه درلودې او د هغوی په کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې يې لاس وهنې کولې.
پداسې حا ل کې چې د انګلستان سره جګړو د فرانسې وګړي په دې زمانه کې ډېر په تنګ کړي وو، يا له بلې خوا د نانت د حکم لغو کيدل، چې د هغه پر بنسټ پروتستان د مذهبي خپلواکۍ څخه برخمن وو، هم د فرانسې د پروتستانو چې ډېرېې صنعتګر او سوداګر وو د هغوی د مهاجرت او کډه کيدو لامل شو. د غې مسلې د فرانسې اقتصادکمزوری کړ، پداسې حال کې چې د دغه هيواد اصلي سيال يعني انګلستان خپل سمندري ځواکونه پياوړي کول او خپلو مستعمراتو ته يې ورځ په ورځ پراخوالی ورکاوه.

ډېر پوه شئ
مرکانتليسم(سوداګري ښوونځی)

په ١٦ او ١٧ زيږديز، پېړيو کې چې ١٠ او ١١ لمريز پېړيو سره سمون خوري، اروپايي دولتونو د خپلو شتمنيو او ځواک د ټينګولو لپاره يو ځانګړی پروګرام پلی کاوه چې د سوداګری يامرکانتلسيم لاس کې لرلو په بنسټ ولاړ و. مرکانتليستان په دې عقيده و چې د يوه هېواد رښتينې شتمني د هغه د پيسو او قيمتي فلزاتو د زيرمه کولو څخه عبارت دي چې د حکومت او يا وګړو سره اړين دي. په بل عبارت هر هېواد به چې ډېر سره او سپين زر درلوده، تر ټولو ځواکمن ګڼل کيده. له دې امله دولتونو هڅه کوله چې نه يوازې د خپل قلمرو څخه د سرو او سپين زرو د ايستولو مخه ونيسي بلکې له بهر څخه به يې خپل هېواد ته سره او سپين زره واردول. د دغه چارو د تر سره کولو لپاره اړينه وه چې اقتصادي پولې او ګمرکي بناوې رامنځه ته کړي. دولتونو هڅه کوله چې د يو توکي د صادرولو په بدل کې بل ارزښتناکه او قيمتي توکي وارد کړي او يا دخپلو توکو دليږدولو په بدل کې پيسې ترلاسه کړي او يا پخپل ځان د بيا کيدو د سياسيت په وړاندې بيولو سره خپل هېواد د بهرنۍ وابستګۍ او اړتيا څخه خلاص کړي.
له هغه ځايه چې په اروپا کې د مرکانتليستي سياست وړاندې بيول، د دې لپاره چې ټول هېوادونه د دغه سياست سخت غوښتونکي و، د اروپايانو مستعمراتو ته پام شو او هغه لورته يې مخه کړه.

انګلستان خپل پاچا ګيوتين ته سپاري

د نويو پيړيو په پيل کې انګلينډ چې له يوې خوا، دکاتوليکانو او پروتستانيانو د اخ و ډوب ډګر او له بلې خوا د پاچا او پارلمان د جګړو ډګر و. په دغه اخ و ډب کې د پروتستانيانو يوه ډله په انګلينډ کې بريالیتوب ته ورسيده. خو د پاچا او پارلمان تر منځ اخ وډب ضروري و چې په دې پېړيو کې د انګلستان د سياسي نظام بدلونونه له بنسټيزو لاملونو څخه شميرل کيږي. په کا ل (١٦٢٨) زيږديز کې د انګلينډ پارلمان يوه لايحه (دعدالت غوښتنې حقوق) تصويب کړه چې د هغې په سبب لومړي چارلزته ويل کيده چې هغه د مطلق واک خاوند ندی او دا واک نه لري چې د قانون څخه پرته له چا څخه ماليات واخلي او يا څوک زندان ته ولېږدوي.
دغه مسله په انګلستان کې دکورنيو جګړو او اختلافاتو لامل شوه چې په پای کې د پارلمان په بريالیتوب پای ته ورسيده. د دغه حرکت مشري د کرامول په نوم د يو با اراده او هوډمن نظامي قوماندان او ځيرک سياستوال په لاس کې وه چې هغه (روبين تنان) په نامه يو نوی پوځ رامنځته کړ او ويې کولای شو چې سلطنتي ساتونکو(ګارډ) ته ماتې ورکړي. په پايله کې لومړی چارليز ونيول شو، لومړی زنداني او بيا په دار وځړول شو. وروسته بيا کرامول

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې جمهوري نظام ټينګ کړ.

کرامول چې غوښتل د انګلينډ د مستعمراتو سوداګرۍ ته لا زياته وده ورکړي، ايرلنډيې اشغال کړ، هالنډيانو سره يې جګړه وکړه، هغوی ته يې ماتې ورکړه او نوي سوداګريز قوانين يې را منځته کړل.

د کرامول په کړنو د انګلستان سمندري ځواکونه پياوړي شول، په انګلستان کې لومړنی او وروستنی جمهوري نظام پای ته ورسيده او بيا سلطنتي نظام رامنځته شو.

روسيه: لوی پتر په روسيه کې خپل خيالونه په واقعيت بدلوي

د(۱۸ ز) پيړۍ په پيل کې د روسيې له امپراتورانو څخه د لوی پتر په نامه يو امپراتور تصميم ونيوه چې روسيه پر يو پياوړي دولت باندې بدله کړي. د روسيې د پياوړې کېدلو لپاره د هغې برنامې عبارت وې، له:

۱- په نويو وسلو باندې د وسلوالو ځواکونو سمبالول، له نويو جنګي فنونو سره د سرتيرو آشنا کول.

۲- د سوداګرۍ او سمندري چلند پراختيا او د آزادو ګرمو اوبو ته د لاس رسی هڅه.

۳- د روسيې لويديځ کول

په اتريش او پروس کې د نويو دولتونو رامنځته کېدل

د نويو پيړيو له مهمو سياسي بدلونونو څخه يو هم په اروپا کې د نويو پياوړيو دولتونو رامنځته کېدل و. له دغو دولتونو څخه يو هم د پروس(آلمان) دولت و. دغه دولت د روم د مقدسي امپراتورۍ په شمال کې را منځته شو او د لهستان(پولند) په نيولو سره يې قلمرو پراخ شو او په لنډ وخت کې په يو مهم هېواد بدل شو.

اتريش هم چې د روم امپراتورۍ يو سويلي ايالت و، ورو ورو يې خپل قلمرو پراخه کړ او په يوې امپراتورۍ بدل شو. د اتريش تر ټولو مهم ګاونډی عثماني هېواد و چې په ۱۸ ز/ ۱۲ ش پيړۍ کې يې دولت کمزوری شو او د متصرفاتو لويه برخه يې اتريش تر لاسه کړه او په اروپا کې په يو ستر هېواد بدل شو.

د ټولګي دننه فعاليت

۱- د معاصرو او منځنيو پيړيو توپير په ګوته کړئ،

۲- ستاسو په اند په معاصرو پيړيو کې د اروپا د پرمختګ مهم لاملونه څه و؟

پوښتنې

۱- هسپانيه په شپاړسمه پېړۍ کې څرنګه د نورو هيوادونو په وړاندې مخکښه شوه؟

۲- په اوولسمه پېړۍ کې په اروپا کې کوم لاملونه د نورو هېوادونو په پر تله د فرانسې د سياسي غوره والي سبب شول؟

۳- د انګلستان د هېواد عدالت غوښتنې د حقونو د ليکنې په هکله څه پوهيږئ؟

٤- د روسيې د ځواکمنولو لپاره د لوی پتر پروګرامونه څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د معاصرو پيړيو او منځنيو پيړيو توپيرونه په څو کرښو کې وليکئ او د ښوونځي په جريده کې يې و ځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګلستان صنعتي انقلاب

د انګلستان صنعتي انقلاب نړۍ ته څرنګه بدلون راووست؟

د اتلسمې پېړۍ تر وروستیو پورې د تولید اصلي عامل د انسان مټ او د لاس ځواک و او نور عوامل ډېر کمزوري ونډه په تولید کې لرله. خو د دې پېړۍ په وروستیو کې د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو لومړی د اوبو محرکه ځواک او وروسته د بخار ځواک د تولید په خدمت کې ورکړای شو.

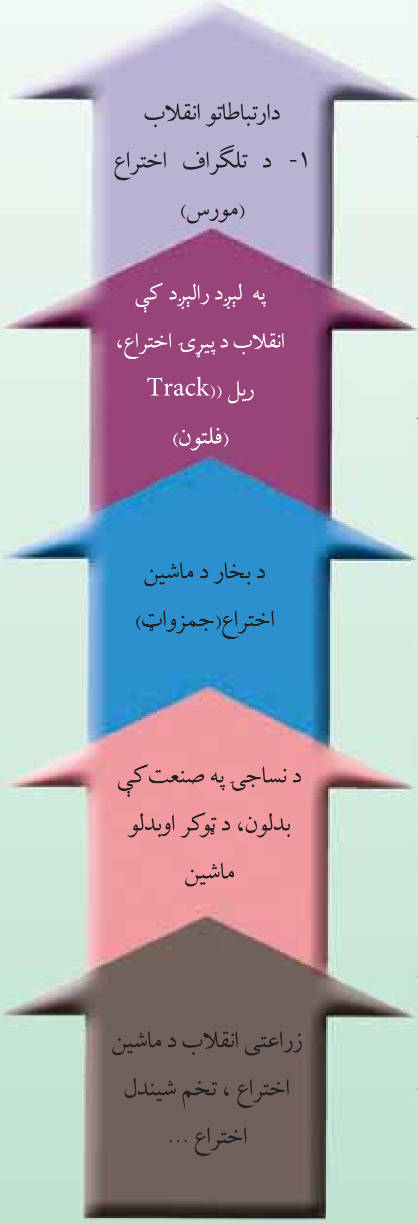

صنعتي انقلاب چې د انساني ځواک په بدل کې د ماشین د ځواک کارول څخه عبارت دی، لومړی له انګلستان څخه پیل شو او ورو، ورو نورو هېوادونو ته یې پراختیا وموندله د بخار د ماشین په کشفولو سره د تولید بهیر ګړندی شو، د تولید لګښتونه را ټیټ شول او د عامي هوساینې کچه یې په صنعتي هېوادونو کې ډېره کړه.

د اروپایي هېوادونو په صنعتي کېدو یو لړ لاملونو لکه د کافي طبیعي زېرمو شتون،ارزانه انساني ځواک، ډېره مادي پانګه، کار پوهه ځواک، د دولت ملاتړ او د خرڅلاو د بازار اړتیا پیدا شوه او له هغه ځایه چې په دغو هېوادونو کې هغه ټول عوامل په لاس کې نه و، دولتونو په یو لړ استثماري او توسعه طلبانه اقداماتو لاس پورې کړ. له همدې امله صنعتي انقلاب په خپله د دوو اقتصادي- ټولنیزو پېښو د راپیداکېدو او پرمختیا لامل شو.

۱- په بهر کې د آسیایي او افریقایي ملتونو لوټول او د استعمار پراختیا.

۲- د هېواد په د ننه کې د کارګرانو څخه د ګټې اخیستنې او استثمار ډېروالی.

صنعتي انقلاب په انګلستان کې تر ټولو لومړی په دریو برخو کې رامنځته شو چې عبارت دي له اوبدل، ډبرو سکاره او د اوسپنې ویلې کېدل. چې په پایله کې یې انګلستان په یوه صنعتي ځواک بدل کړ. په دې لړ کې یو شمېر کارخانې د لوګو دود کشونو او تور لوغړن لوګي په درلودو چې په هواکې تېتېده، د ښنو او ښایسته کلو او بانډو ځای ونیوه. د دغو

کارخانو په شاوخواکې دکوم پلان او نقشې پرته را منځته کېدل. دغه ښارونه ډېر چټل اوککړ و او وربې او سترې کارگران دې ته اړ و چې له دوولس ساعته سخت کار څخه وروسته په هغوکې آرام وکړي.

د صنعتي انقلاب پر مهال، هره نوې اختراع د دې سبب کېدل چې نوې ماشینونه دې یو شمېر کارگرانو پر ځای په کار پیل وکړي او یو شمېر خلك بېکاره کړي. په پایله کې کارگران بیکاره شول، ماشینونه یې د ځان د بدمرغی مسؤول گڼلو او ځینی وختونه یې ماشینونه ماتول. که څه هم وروسته په دې پوه شول چې ماشین کومه گناه نلري بلکې نوی اقتصادي نظام د هغوی د بې وزلی او بې کارۍ مسوول دي. نوو کار خانو ډېر شمېر پخواني لاسي صنایع او کوچنی دستگاوې تسخیر کړلې او د کسب او پخواني لاسي صنایعو خاوندان د لویو کارخانو اجیر کارگران شول.

د صنعتي انقلاب په لومړیو کې د کارگرانو مزدوري ډېره لږه وه او کارگران د خپلو خپتو د مړولو لپاره دې ته اړ نه ول چې خپلې ښځې او ماشومان هم د کار لپاره هغو غیر صحي کار خانو ته بوځي.

د معدن کارگرانو ټوله ورځ د ډېرو سکرو د زیرمو په ژوروکې په کار کولو بوخت و او د شپې له خواکورونو ته راتلل او بیا سهار وختي بېرته د معدن په لور روانیدل. ځینې وختونه یې تر څو میاشتو د ورځې روښنایي په سترگو نه لیده.

د ټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې مسئلو له یو بل سره خبرې وکړي.

۱- د انگستان د صنعتي انقلاب پایلې څه وې. په گوته یې کړئ.

۲- انقلاب یعني څه ؟ او صنعتي انقلاب څه معنا لري.

پوښتنې

۱- د بخار ماشین په تولید کې څه بدلونونه را منځته کړل؟

۲- ولې کارگرانو د ماشینونو پر وړاندې غبرگون ښوده؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

صنعت به زموږ په هېواد کې څنگه پرمختگ وکړي. په دې هکله یو مطلب ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثماني دولت رامنځته کېدل

په معاصرو پېړيو کې، چې اروپايانو د خپل نوي تمدن بنسټ اېښوده او پوهې او د نوې تکنالوژۍ په مرسته پر مخ تلل تر څو پر نړۍ لاس بري شي، په اسلامي هېوادونو کې څه تېرېدل؟ آيا هغوی هم د بدلون په فکر کې وو؟ آيا د نويو تمدني لاسته راوړنو څخه يې کومه ګټه پورته کړه؟ د استعمار له پېښې سره يې څنګه معامله وکړه؟ په معاصرو پېړيو کې د مهمو اسلامي دولتونو له ډلې څخه يو هم د عثماني دولت و چې په دغه دولت کې به ور سره پېژندګلوي پيداکړئ.

د سلجوقي ترکانو بريا د ملازګرد په جګړه کې چې د الپ ارسلان او د ختيځ روم د امپراتور تر منځ پيښه شوه، څو پايلې يې په څنګ کې لرلې چې په کوچنۍ آسيا کې لومړی د اسلام دين خپرېدل د مسلمانانو او مسيحيانو تر منځ دوه سوه کلنې صليبي جګړې يې له مهمو پايلو څخه دي. په تېره بيا، د ترکي مسلمانانو د قبايلو په کوچېدو سره د ايران له ختيځو سيمو څخه کوچنۍ آسيا په لور، په دغه سيمه کې په ورو، ورو سيمه ييز کوچني دولتونه رامنځته شول چې د خپل پایښت او پراختيا لپاره له خپلو مسيحي ګاونډيانو سره جنګيدل. د دغو قبايلوله ډلې څخه يوه پېژندل شوې قبيله، دقايي قبيله وه چې په انقره او د هغه په شاوخوا کې ميشت شول. د دغې قبيلې مشر ارطغرول و چې خپل ځواک ته يې پراختيا ورکړه. له هغه وروسته يې زوی عثمان په ۶۹۹ قمري کال کې دولت رامنځته کړ چې د ده په نوم(عثماني) ياد شو. دغه عثماني دولت چې د شلمې پېړيو تر لومړيو پورې دوام وکړ، د ختيځې نړۍ وروستنۍ ځواکمنه امپراتوري وه چې نوم او آوازه يې د اروپايانو لپاره د ويرې سبب ګرځيدلی و نو له همدې امله يې د دغه دولت د له منځه وړلو لپاره ډېرې هڅې وکړې.

عثماني ترکانو د خپل قلمرو د پراختيا او دخپل ځواک د غښتلتيا لپاره دوه مهم پوځي ځواکونه منځ ته راوړل: يو يې عثماني لښکر و او بل يې ديني چرې عثمانلي پوځ و چې دغه پوځ د عثماني دولت د اصلي ځواکونو څخه شمېرل کېده چې د ترکي قبايلو او نظامي ملاترو څخه را منځته کيده او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې ځمکه لاسته راوړله او دغنيمتونو څخه يې ګټه پورته کوله. خو ديني چرې مسيحي مسلمان شوي ځوانان وو چې د هغوی ونډه د عثماني پاچا ساتنه وه او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې پيسې ترلاسه کولې چې د دېرشو کلونو له خدمت څخه وروسته هغوی ته ځمکه ورکول کېده.

عثماني پاچاهان

د عثماني پاچایانو تر منځ څو تنه دنړیوال شهرت څخه برخمن وو:

۱ - سلطان محمد فاتح

سلطان محمد د عثماني پاچایانو تر منځ ډیر نامتو پاچا و نوموړي وکولای شو چې د بیزانس د امپراتورۍ(ختیځ روم) زرکلن سیاسي ژوند ته د پای ټکی کېږدي. د هغه ځلانده او نامتو فتحه د قسطنطنیې(دکستانتین ښار) فتحه او د ختیځ روم د امپراتورۍ پلازمېنه وه چې له هغه وروسته د اسلامبول (د اسلام ښار) په نامه و نومول شو او سلطان محمد د فاتح لقب تر لاسه کړ. دغه فتحه دنړۍ په تاریخ کې د ډیرو بدلونونو سرچینه شوه او د اروپا په تاریخ کې د نویو پېړیو د پیل په توګه وپېژندل شو.

۲ - سلطان سلیم

دغه پاچا چې د شاه اسماعیل صفوي معاصر و په خپلو بریدونو سره د ایران پر پولو یې وکولای شول چې د چالداران په جګړه (۹۲۰ق) کال کې صفوي لښکرو ته د هغوی د توپخونې د ځواک او اورلړونکو وسلو سره ماتې ورکړي، هغه عراق او شام هم فتح کړل او د مصر په لور په لښکر کشۍ کې یې ډیر هېوادونه له منځه یوړل او د مصري عباسیانو حاکمیت او ځواک ته یې د پای ټکی کېښوده. له هغه وروسته یې د مکې مکرمې اداره یې په لاس کې ونیوله، ځان یې د خلیفه په توګه ونوماوه او پر ټولو مسلمانانو د حکومت کولو غوښتونکی شو.

سلطان سلیمان د عثمانیانو پیاوړی امپراطور

۳ - سلیمان قانوني(لوی سلیمان)

په ۱۶ زیږدیز/۱۰ قمری کې سلطان سلیمان د سلطان سلیم زوی د عثماني پاچاهانو له ډلې څخه پېژندل شوی پاچا و. د هغه د پاچاهۍ پر مها ل د عثماني امپراتورۍ قلمرو زیاته پراختیا وموندله، لکه څنګه چې عثماني لښکرو د وین ښار د اوسني اتریش پلازمینه هم د خپلې محاصرې لاندې راووسته. د عثماني دولت سمندري ځواکونه په دې دوره کې په مدیترانه او د هند د سمندر کې په مهمو سمندري لارو کې شتون درلود. همدغه ځواک و چې په کا ل (۱۵۳۸ ز) کې د خیرالدین په مشرۍ د اروپایي متحدینو سمندري ځواکونو ته چې هم ماتې ورکړه. ترکانو سلیمان د دې لپاره چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظم اداري جوړښتونه او مدني قوانين يې رامنځته کړل د (سليمان قانوني) په نامه ونومولو او اروپايانو د هغه د امپراتورۍ د لويوالي او ځواك له امله هغه ته د(لوی سليمان) نوم ورکړ.

عثماني امپراتوري ولې کمزورې شوه؟

۱۷ ز / ۱۱ق پېړۍ کولی شو عثماني دولت د زوا ل د پيل دوره وګڼو. دغه زوا ل چې د اروپا د پر مختګ او د لويديځ د بدلون له دورې سره سمون خوري، د دې لامل شو چې عثماني امپراتورۍ خپل ټول زيار د خپل سياسي دريځ او موقعيت په ساتنه ولګوي. ځانګړي لاملونه چې د عثماني دولت د وروسته پاتې کېدو او زوال لامل شو، عبارت دي له:

۱- د عثماني پاچاهانو فساد او ناکاري.

۲- د هر ډول سياسي او ټولنيزو اصلاحاتو د پلي کولو څخه ډډه کول چې د اشرافو او درباريانو ګټې يې له خطر سره مخامخ کولې.

۳- د فتوحاتو ودرول چې د عثماني دولت د لوی پوځ د وزګارتيا لامل شو او له هغه وروسته پوځيانو چې ډېر يې د ځمکو خاوندان وو، پر کليوالو يې ظلم او تېريو ته زور ورکړ او د سياسي چارو په لاس وهنو يې ډېرې ستونزې را منځته کړې،

٤- د صفوي دولت سره د عثماني دولت مذهبي شخړې، نه يوازې دا چې د هغه دولت د کمزورتيا لامل شوې، بلکې د مسلمانانو د ټولنيز انحطاط سبب هم شو، دا په داسې حا ل کې وو چې عثمانيانو د خپل قلمرو ميشتو مسيحي اقليتونوته تر ډېره کچه سياسي او مذهبي خپلواکي ورکړې وه.

په ۱۸ ز/۱۲ ق پېړيو کې د عثماني دولت کمزورتيا ښکاره شوه. د روسيې او اتريش دوو هېوادونو عثمانيان د بالکان له سيمې او د تورې بحيرې د شمال څخه په شا وتمبول. په ختيځ اړخ کې هم د افشاريه د دولت په رامنځته کېدو د ايران لښکرو د نادر افشار په مشرۍ د عثمانيانو پروړاندې را پاڅېدل او سخت زيانونه يې هغوی ته ور واړول.

د نولسمې پېړۍ په لړ کې، عثماني امپراتورۍ د خپل قلمرو د پراختيا او د خپل ځلانده تاريخ باوجود، له د ننه کمزورې شوی و، که څه هم بيا وروسته د هغه دولت د واك د ژوندي کولو سره هڅې وشوې او رغنيز پروګرامونه هم پلي کړای شو بلکې په دې وتوانېدل چې د هغه دولت د زوال روند د يو څه وخت لپاره وځنډوي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوعاتو له یو بل سره خبرې وکړي او پایلې دې یو بل ته ووایي.

- ستاسو په اند ولې اروپایان د عثماني پاچا له خوا د ختیځ روم پوځي ماته د اروپا په تاریخ کې د نویو پیړیو پیل وګڼلو؟
- ستاسو په اند د عثماني دولت مشران د زوا ل د عواملو څخه د خلاصون لپاره کومې هڅې کولای شوې تر سره کړې؟

پوښتنې

۱- د عثماني دولت د کمزورتیا لاملونه څه وو؟
۲- د عثماني پاچاهانو نومونه واخلئ؟
۳- عثماني دولت څرنګه منځته راغی؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زموږ په هېواد کې صنعت څنګه پراختیا موندلی شي. په دې هکله یو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امريکا د متحده ايالاتو د خپلواکۍ انقلاب

په دې لوست کې، امريکا د متحده ايالاتو د خپلواکۍ له انقلاب سره او همدارنګه د امريکا د خپلواکۍ له اعلاميې له موادو سره اشنايي.

د ۱۸ م پېړۍ په پيل کې د اروپايانو متصرفات په امريکا کې

جغرافيايي اکتشافات، په ځانګړې توګه د امريکا د وچې کشف، د شتمنيو نوې نړۍ يې د اروپايي هيوادونو پر مخ پرانيځله، يو شمېر زياد اروپايي هېوادونه چې د مذهبي محدوديتونو او کورني جګړو څخه په تنګ راغلي وو، د ښه ژوندانه لپاره د يوه نوي ځای په لټه، د طبيعي امکاناتو شتمني او سره زره امريکا وچې ته مهاجرت وکړ، د دې کډوالو ډېره برخه انګليستان وه چې د اطلس اقيانوس په لويديځ سواحل کې ديارلس ايالته مهاجرنيشينو جوړاوه او له همدې امله د دې خاورې يوه برخه يې د نيوانګلند (نوی انګليستان) په نامه ياداوه. نوې وچې ته د اروپايانو د يرغلو په لړ کې د هغه ځای بومي وګړي چې سور پوستکي يا د اروپايانو په جګړه کې ووژل شول او ياهم نورو سيموته کډوال شول.

د امريکا خاوره د سرو زرو او نقرې، د ډيرو زياتو ځنګلونو اوکرنيزو ځمکو درلودونکې و. سواحل يې د کبان نيولو او د بيړۍ چلولو ته مناسب او د اقتصادي ودې او پراختيا لپاره ورته زمينه برابره وه. د انګليستان دولت د خپلې د واکې لاندې سيمې يې د کرنيزو توليداتو مرکز باندې او هم دغه ځای يې د خپلو صنعتي محصولاتو د پيرودلو لپاره ټاکلی وو، په دغه مها ل کې د نوي مالياتو وضع د کډوالو نيوکې يې رامنځ ته کړې، په دې مها ل کې د فرانسې دولت چې د انګليستان په جګړه کې ماته خوړلې وه او مستعمرات يې هم په امريکا کې له لاسه ورکړي و، له کډوالو څخه يې ملاتړ وکړ. په پايله کې کډوال په دې وتوانيدل چې د جورج واشنګتن په مشرۍ د انګريزانو ځواکونو ته ماته ورکړي. د دغې ماتې په تعقيب د کډوالو ديارلس ايالاتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواکی اعلام وکړ او خپله خاوره يې د امريکا د متحده ايالاتو په نوم ونوموله او په (۱۷۷۶ ز) کال کې جورج واشنګټن يې هم د امريکا د لومړي ولسمشر په توګه وټاکه.

د امريکا د خپلواکۍ اعلاميه

په (۱۷۷۶ ز) کال کې د امريکا له روښنفکرانو څخه په نامه د توماس پين د (سليم عقل) په نامه يوه مقاله وليکه چې ډير پلويان يې پيداکړه او د هغه (۱۰۰ زره) نسخې په امريکا کې وپيرودل شوې. ناڅاپه د توماس پين دغه اندېښنه د امريکا د خپلواکي په اعلاميه کې د (۱۷۷۶ ز) کا ل د جنوری په څلورمه ورځ کې خپور شو چې د خپلواکي د اعلاميې د اصولو برخه يې داسې ده:

۱- ټول خلک يو د بل سره برابر دي او د يو شان حقونو درلودونکي دي.

۲- ټول خلک د ژوند او د خپلواکۍ حق درلودونکي دي.

۳- حکومت د خلکو د حقونو د تآمينولو لپاره منځ ته راغلی دی. په داسې حا ل کې که چيرې حکومت د خلکو د حقونو د تآمينولو توان ونلري دا د خلکو طبيعي او قانوني حق دی چې هغه لرې کړي او د خپلې ټاکنې حکومت منځ ته راوړي.

وروسته له خپلواکي، د امريکا خلک د لويديځ په لور له پرمختګ سره، د هغه ځای زياد شمير سور پوستکی چې له منځه يوړل د هغوی پراخه ځمکی يې لاسته راوړې او د امريکا د ايالاتو شمير له ديارلسو څخه پنځوسو ايالاتو ته ورسيده. په دې ترتيب د متحده ايالاتو هېواد چې د اطلس سمندر د سواحل څخه پيل کيږي تر آرام سمندر سواحلوته پراخوالی پيدا کړ.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي او په لاندنيو مطالبو په هکله دې يو تر بله مشوره وکړي، وروسته د ډلې يو غړی دې پايله نورو ته ووايي.

- ټول خلک يو بل سره برابر دی يعنې څه؟
- ټول خلک د ژوندانه د حق در لودونکي دي يعنې څه؟
- حکومت د خلکو د حقونو د تآمينولو په منظور منځ ته راغلی دی يعنې څه؟

پوښتنې

۱- د امريکا د متحده ايالاتو ځمکې د څه ډول معادنو درلودونکي دي؟

۲- نيو انګلند د امريکا د متحده ايالاتو کومې برخې احاطه کړې دي؟

۳- د اروپايانو د هجوم دليل د امريکا متحده ايالاتو ته څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د خپلواکۍ په هکله يو مطلب وليکئ او په راتلونکي لوست کې په ټولګی کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ او لوړتیا لارې چارې

امریکا د اوسنی مهال د یو شمیر سترو ځواکونو څخه پیژندل کیږی، په پنځلسمې پیړۍ کې د اروپایي کډوالو په ورتللو سره دغه هیواد له بنسټیزو بدلونونو سره مخ شو، د دغه هېواد پرمختګ او اعتلا د همدغو شرطونو له زمینو څخه رامنځ ته شوی چې په دې لوست کې به یې له ځینو سره آشناشئ.

د امریکا متحده ایالات یو لوی او پراخه هېواد دی چې د صنایع درې اصلی مادي (سکاره،اوسپنه او نفت) په کې ډېر زیاد وو په دغه هېوا کې متعدد آبشار او له اوبو ډګ سیندونه هم موجود و چې له هغو څخه د برښنا د تولید ځواک په ډېره لوړه پیمانه جوړیده. د امریکا د متحده ایالاتو جمعیت د خاورې د پراخوالی په کچه لږ دی او هر ځوک کولای شي چې د خپل ځان لپاره د کار او فعالیت میدان پیدا کړی.

د امریکا د وچې له کشفولو سره په(۱٤۹۲ ز) کال کې دنړۍ له ګوټ ګوټ څخه په تېره بیاله اروپا څخه امریکاته زیات کډوال ورغلل او بیلا بیلې اروپایي ډلو هغه ځمکو ته په مهاجرت پیل وکړ او یو تر بل سره ګډ شول او د هغوی له اختلاط څخه یو نوی ملت امریکایي ملت په نامه راجوړ شو. هغوی د یو واحد او یوشان روش سره زده کړه کوله. همدارنګه د هغو کډوالو په منځ کې چې له اروپا څخه امریکا ته ولاړل یو شمېر پوهان او عالمان هم وو او هغوی دا فرصت پیدا کړ تر څو خپلې علمي زده کړې او کړنی لپاره مناسب ځای چمتو او مهیا کړي. د بېلګې په توګه یو بریتانوی پوهاند د سومایل اسلاټر (somail slatter) په نامه د لومړی ځل لپاره په (۱۷۹۰ ز)کال کې په هغه هیواد کې(د ټکر ټوټې) جوړولو د کار خانې بنسټ کېښود د نوو صنایعو په امریکا کې د ودې چکتیا په هغه کچه سره وه چې په لنډه موده کې هغه هیواد له بریتانیا څخه هم پرمختګ وکړ.

د تلګراف او تیلیفون د کرښی رامنځ ته کیدل او د اوسپینی دلاری جوړېدو د کالیو د وړلو او راوړو لپاره چې د امریکا ختیځ او لویدیځ یو تر بل سره ونښلول او د بخار له بیړیو څخه کار اخېستنه په اقتصادی پر مختګ کې ګټور تمام شول. همدا رنګه د امریکا د پرمختګ بله لاره په (۱۸۳۸ ز) کال کې د مریتوب نظام له منځه وړل، د ختیځې امریکې آزادي تر لاسه کړه ځرنګه چې د مریتوب نظام له منځه وړلو غورځنګ چې په امریکا کې منځ ته راغلی وه ورو ورو د خپلواکی غوښتونکو له عقایدو او مفکورو څخه یې سر راپورته کړ د امریکا د مریتوب ضد غورځنګ چې د ویلیام لوید ګارسین (william lwid garsen) په واسطه (۱۸۰۵- ۱۸۷۹ ز) کلونو کې رامنځ شوی وه تر پنځه کاله پورې یې ۲۵۰۰۰۰ غړي پیداکړل.

د امریکا متحده ایالاتو د قضاییه قوه چې ریاست یې جان مارشال له (۱۸۰۱ – ۱۸۳۵ ز) کالو په غاړه در لود د امریکا ملي یووالی لپاره یو بل پیاوړی ځواک و. همدارنګه هغه دموکراتیکې نظریې چې د خلکو پرګنو سیاسی قدرت یې زیاتولو او د لومړي ځل لپاره د انګلستان د کورنیو جګړو د اوولسمې پیړۍ په ٤٠ لسیزه کې را منځ ته شوې وه د امریکایانو غوږونو ته هم راورسیدې که څه هم داسې نظریې څه بریالی نشولې خو د هغه پیل څخه د انساني اړیکو د پرمختګ لپاره یې لاره هواره کړه. پورتنیو اندیښنو او نظریو په سیاسی برابریو او د خلکو اراده باندې یې ټینګار درلود.

په اوسني عصر کې د سالمې اداري د رامنځ ته کېدو سره د دموکراسي نیالګی بریالیتوب په نوو شرایطو کې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحده ایالاتو کې د منلو امکان پیداکړ. خو په امریکا کې دموکراسي هیڅ کله آسانه وده ونکړه.
بلکې د امریکا د دموکراسۍ له نظام سره د هغو خلکو له خوا مخالفت وشو چې د امریکا دموکراسي پر نظام کې د ټيټو طبقو د شمول سره مخالفتونه درلول او هغه یې ردول خو د وخت په تېریدو سره نومړي مخالفتونه کم شول.

همدارنگه د عرضې او غوښتنې پر بنسټ د امریکا د ځانګړو شرایطو په پام کې نیولو سره د آزاد بازار د اقتصادي سیستم په اساسي له معقولو اقتصادی نمونو څخه کار اخیسته، د سالم رقابت را منځته ته کول او همدارنګه د اداري، سیاسي او فرهنګي لاروچارو سمون هغه نورې زمینې وې چې د امریکا د متحده ایالاتو د ودې او پر مختګ لامل وګرځیدې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د کډوالو د فعالیت له څرنګوالي سره په بېلابېلو برخو کې او د امریکا د صنایعو د پر مختګ په اړه خبرې وکړي او دویمه ډله دې د جان مارشال او په امریکا کې دموکراتیک فعالیتونو په اړه خبرې اترې وکړي او پایله دې بیا د هرې ډلې استازی نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- ولې کډوال د نړۍ له هر ګوټ څخه امریکا ته ورکډه شول؟
۲- په امریکا کې د مریتوب د نظام له مینځه وړل د چا په واسطه او څرنګه رامنځ ته شول؟
۳- جان مارشال څوک و؟
٤- دموکراتیکې اندیښنو (ولسواکي) څرنګه امریکا ته لاره پیداکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي د لار ښوونې په ګټې اخیستنې سره د امریکا د متحده ایالاتو د پر مختګ او پراختیا په اړه یو مطلب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې وړاندې کړي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library